

VIGILIA

48. évf. 1. szám

1983. január

AZ EGYHÁZ

*Andrzej Jawien, Paskai László,
Puskely Mária, Sulyok Elemér,
Hegyi Béla, Kisjókai Erzsébet,
Vanyó Tihamér* írásai

Távolsági beszélgetés

Szabó Ferenc (Róma)

Illyés Gyula versei

Szőnyi Erzsébet, Felletár Béla,

Szabados György

a Kodály-módszerről

Ungvári Tamás

A kezdet és a vég

Graham Greene

Monsignor Quijote (regényrészlet)

Márai itthon és külföldön

Précis: français, deutsch,
English, italiano

ANDRZEJ JAWIEN: Az egyház	1
BALÁSSY PÉTER PÁL: II. János Pál pápa verseihez	4
Hit és élet	
SULYOK ELEMÉR: „Vízre a szomj tanít”	5
PÉK PÁL: Triptichon (vers)	6
PUSKELY MÁRIA: Keresztes Szent János tanítása	7
HORVÁTH RAJMUND versei	14
VANYÓ TIHAMÉR: Egyház és fölvilágosodás	15
Egyház a világban	
KISJÓKAI ERZSÉBET: Keresztény kultúra a mai Hollandiában	21
MEZEY KATALIN: Vörös István versei elé	24
VÖRÖS ISTVÁN versei	24
Távolsági beszélgetések	
HEGYI BÉLA: Szabó Ferenc SJ (Róma)	26
ILLYÉS GYULA: Január, Lecke márciusban (versek)	33
UNGVÁRI TAMÁS: A kezdet és a vég (I.)	34
BERCZELI A. KÁROLY: hagyatékából (versek)	38
Berczeli A. Károly levele Hegyi Bélának	40
ERDŐDY EDIT: Márai itthon (1945–1948)	41
MÁRAI SÁNDOR: Napló (részletek 1961, 1970)	45
BÁBA MIHÁLY versei	50
Kodály Zoltán centenárium	
SZŐNYI ERZSÉBET: Kodály és a zenei nevelés	51
FELLETÁR BÉLA: A vásárhelyi katolikus vegyeskar	56
JAKAB ANDRÁS: Rondó (vers)	58
GRAHAM GREENE: Monsignor Quijote fölkerelkedik (regényrészlet)	59
MAGYAR JÁNOS: Alkalmassági, Iskolában (versek)	67
Dokumentum	
Budai királykoronázás 1309 júniusában	68
SZIRMAI ENDRE: A huszadik század végén (vers)	69
Napló	
Az élet művésze (Paskai László)	70
Irodalom Egy korszak vége (Rónay László) – 71; Káosz a rendben. T. S. Eliot esszéi (Reisinger János) – 73; Zene A Kodály-jelenség (Szabados György) – 75; Hanglemez Kodály Zoltán: Hány János (R. L.) – 76; Tudomány Önismereti módszerek (Fodor László) – 77; Idegen nyelvű tartalomjegyzék – 79; Haza és nagyvilág a hátsó belső borítón; Könyvjelző – 23. oldal	
KÉPEK: Csiby Mihály grafikája a címlapon és a 23. oldalon, Szalatnyay József tusrája a 39. oldalon, népi cseréptárgy a XIX. századból, a 33., Kucsera András illusztrációja az 58. oldalon.	

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk-számlaszáma: OTP 37.343–VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nador tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutatható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20.– Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.– Ft, félévre: 120.– Ft, egy évre: 240.– Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét. 82. 30073 Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (82.9310/09)

ANDRZEJ JAWIEN

AZ EGYHÁZ (részletek)

Pásztor és forrás

Falak

*Látom az egyenes falat, vagy inkább a fal töredékét:
futnak a lapos pillérek a kagylók két oldalán,
melyekben a futásukban megakasztott szentek szeretnének
átadni egyetlen mozdulattal
valamilyen óriás Mozgást, mely
a kitárt könyvekből árad belénk, emberekbe.
És nem nyomják le ezt a falat a boltozatok,
nem nyomják le az élő emberek, kik messze
fáradt szívek kamráiban laknak,
nem húzza le még az a szakadék se,
mellyel most burkolja be magát a föld
– amíg az ember arra születik, hogy mint csecsemő
anyamellet szívjon.*

Szakadék

*Abyssus abyssum invocat
Térnek látod mindig, a levegő zuhatagával teltek,
melybe üvegszilánkok visszfényei vágnak,
mint szemcsék zárva messzi kövekben.
Kérlek, lásd meg valahára ezt a szakadékot is,
mely a szemek visszfényeivel ragyog.
Minden ember ott hordozza azt magában,
és az egybegyűlt emberek úgy vonsozzák ezt a szakadékot
mint a hajót vállaikon.
És nincs e nagy mozgásban semmi, amit elkerülhetnél,
tárt szemeid sugarával, mint tollal írva jeledet.
Ha a gondolat nem tárja fel a szakadékot,
ne véld, hogy már bezárult.
Noha szemed sugara el nem éri,
a Hajó mégis a vállakra kúszik:
vele együtt testet ölt a Szakadék, hogy így
minden emberben Ténnyé váljék.*

A néger

Épp te vagy az, *Én Drága Vérem,*
 érzem benned az óriás világrészt,
hol a folyók hirtelen megszakadnak
 és a nap úgy égeti ki a szervezetet,
 mint a kohó kemencéje az ércet
– *érzem benned, hasonlóan gondolkodunk:*
s ha gondolkodásod nem ugyanígy halad,
 mégis ugyanazon a mérlegen
 választja el az igazat és a tévelyt.
Megvan tehát az öröm: egy mérlegen mérni a gondolatokat,
melyek másként ragyognak a te szemedben és az enyémben,
 noha ugyanaz a tartalom rejlik bennük.

A padozat

E helyen talpunk a földdel érintkezik,
melyen annyi fal és oszlopsor épült –
hogy nem veszel el köztük, de mégy és megtalálsz
 az egységet és az értelmet –
azért van, mert Ez vezet. Ez kapcsolja össze
nemcsak a reneszánsz épületek tereit,
de bennünk is a távolságokat,
kik oly nagyon tudatában járunk
 gyöngeségeinknek és bukásainknak.
Te vagy Ez Péter, padozat akarsz itt lenni,
hogy Rajtad járjanak (előre haladva, nem tudva, hová)
hogy egy térbe kapcsolódjanak a látás által,
mely segít megszülni a gondolatot.
Az akarsz lenni, aki a talpaknak szolgál –
 mint a szikla a juhok kis patáinak:
Szikla a gigantikus szentély padozata is.
 A legelő a kereszt.

A kripta

Tehát el kell indulnunk, megannyi
léptek nyomán. Szét kell vájnunk a sziklát, hogy rátaláljunk
a juhpatáktól megtiport emberre: akkor nem tudták, kit taposnak –
a halandó embert vagy Azt, ki örökké él?
A kripta azt suttogja neked: az egész világot eléri végzete,
s mint a megfáradt vándor, egyszer végleg megpihen.

Evangélium

*Az igazság nem olajcsepp a sebre, hogy ne fájjon, ami éget,
nem ültetik számárra, hogy körülvigyék az utcán –
az igazságnak szenvednie s rejtőzni kell.*

*Minden idegszál megfeszül az agy szerkezetében, valahányszor
valami összeomlik bennünk, mint egy épület – tudjuk: nem elég
csak kívülről rendbehozni, a biztos támasz az alap,
mint csónaknak a hullám.*

*Az igazság fölemeli az embert. Ha nem így volna,
kétszeres teherként*

*nehezedne ránk az épület, mert ami minden emberben közös,
ott rejtőzik valamennyiünkben, mint titkos aroma –
míg mások riadtan futnak, együtt a szárárral
(kevesebb-e az utcán az igazság? vagy egyre több?)
mi bátran tekintünk előre, nem vesz erőt rajtunk a félelem.*

Forrás és kéz

*Mivelhogy az egykor kimondott szavak tartanak meg,
gyorsan kimondjuk őket, nagy-remegve, hogy semmi se
változzék bennük...*

Csak ennyi az egész?

*Tudom, hogy létezik a Kéz, a nem-látható, és ez a Kéz
megőríz,*

*hogy minden erőnket megfeszítve felszinen tartjuk a csónakot,
mely megy tovább, előre,*

s dacol a zátonyokkal.

*Vajon elég csak a forrásban elmerülni, s nem figyelni a
láthatatlan Kézre?*

A két város

Valamennyien két városból, de egy szívből származunk.

Igy kell élnünk szívünk ellenére –

és ismét egymásból kell élnünk,

másképp nem létezhetünk,

minthogy a két várossal egyetlen egészet alkotunk

*(erről beszélgetünk órák hosszat a Harmadik Világ fényében
azon az estén,*

*melyen az est önmagára talál, és elveti az egésznapos fény
hamis csillogását).*

Fordította BALÁSSY PÉTER PÁL és SINKÓ FERENC

II. JÁNOS PÁL PÁPA VERSEIHEZ

1971-ben Londonban antológia jelent meg lengyel papköltők verseiből. A kötet bevezetőjét Karol Wojtyła bíboros írta, aki hét esztendő múlva, 1978-ban, II. János Pál néven került a pápai székbe. „A papság – írta akkor – szentség és hivatás. A költői alkotás a tehetség megnyilvánulása, de szubjektív értelemben a tehetség is hivatást jelent.” Karol Wojtyła verseit olvasva meggyőződhetünk róla, hogy teljes mértékben behatol e „kettős hivatás” kölcsönös titkainak mélységébe, még ha maga a lényeg továbbra is rejtély marad.

Wojtyła, miután pap lett, már nem kapcsolódott be többé – mint ifjúsága korai éveiben – a művészi életbe. Nem vett részt saját nevében a mindennapi irodalmi életben sem. De tovább írt. Meg is jelentette műveit – mint tudjuk – álneven. Több álnevet is használt: Andrzej Jawien, A. J., Stanisław Andrzej Gruda, Piotr Jasien. Ugyanakkor írói tevékenységét szigorúan titkolta és csak barátainak, munkatársainak – világiaknak és papoknak – szűk köre tudott róla. Nem szerepelnek versei a Londonban közreadott antológiában sem. Továbbra is érdekelté azonban a művészet és az irodalom, mint krakkói metropolista közismert mecénás volt, közeli barátainak körébe sok tudós, író, művész tartozott. Támogatta a humán témákkal, különösen az irodalomtörténettel foglalkozó összefüggéseket, maga is részt vett rajtuk, de ott az ő költészetéről soha nem esett szó.

A művészi alkotás – vallja Wojtyła – mindig váratlanul születik, mindenkor valamilyen helyzet, esemény, emberekkel való találkozás, gondolat hívja létre. Az ihlet a Lélek titka. Soha nem világos, mi készíteti a költőt a vers megírására. A költői alkotás az íróknak mindig meglepetés, amelyet pontosan csak annak megírása után tudatosít.

Wojtyła verseit többször is el kell olvasnunk, figyelmesen és elmélyedve (valahogy úgy, ahogy Dante mondta: aki meg akarja érteni őt, üljön le a padkára és élesítse jól az eszét). Így működhetünk együtt a szerzővel Isten és ember kapcsolatának feltárásában, megismerésében, és a világegyetem, a Végtelen iránt. Költészete kontemplatív, misztikus eredetű. A szépség értelme, lényege: ami a szavak és formák mögött van.

Karol Wojtyła költeményei a *Tygodnik Powszechny* és a *Znak* hasábjain jelentek meg először. Verseskötete és drámagyűjteménye (*Poezje i dramaty* – Wydawnictwo Znak, Kraków 1979) kiadását nem ő kezdeményezte, de megadta hozzá az engedélyt. (*Az Aranyműves boltja* című drámáját 1980. decemberi és 1981. januári számában közölte a *Vigilia*.) Itt is érvényesült azonban ars poeticájának egyik lényeges vonása: a költészet autonómiája. Vagyis: a költészet – éppúgy, mint a művészet minden ága – a saját törvényei szerint érvényesül. Ezt az autonómiát Karol Wojtyła a maga művészi munkásságában – és annak megítélésében – is tiszteletben tartja. Épp ezért több művét nem engedte kinyomtatni, vagy csak részleteiben bocsátotta közre. Amit kihagyott, nem tartotta elég érettnek. *Az egyház* részletei 1962. őszén, a II. vatikáni zsinat első ülészakán – október 11. és december 8. között – születtek Rómában.

BALÁSSY PÉTER PÁL

„VÍZRE A SZOMJ TANÍT”

„Az ember visszhang-készülékként jön a világra” – mondja egy mai bölcsele. Életének első évtizedét azzal tölti el, hogy megtanulja a családi asztal játékszabályait, megismeri környezetének tárgyait, megszereti anyanyelvének kincseit, elsajátítja az emberi kapcsolatok formáit, megteszi az első botladozó lépéseket Isten felé. Más szóval: azonosul azokkal a *feleletekkel*, amelyeket szülei adnak olyan kérdésekre, mint: világ, élet, Isten. Persze a válaszok tanulgatása és ismételtetése nem mesterkéltné lombik-világban történik, hanem a szülői ház paradicsomi védettséget idéző légkörben. Benne megnő a kisgyermek bátorsága, s elindulhat táguló körökben meghódítani környezetét.

A kamasz egyszerre szűknek, nem magára illőnek érzi a szokások és feleletek előregyártott öltöztetését. Amit eddig természetesnek tartott, és amiben eddig jól érezte magát, az most mind kellelenné válik számára. A megtanult válaszok mögül máról holnapra kihullik a bizonyosság, az elsajátított szokásokból elillan minden otthonosság. A hátramaradó bizonytalanságból és idegenségből azonban megszületnek a *kérdések*. Mivégre...? Mivégre a világ, az élet, a vallás? Mivégre az én életem? A fiatal ember úgy érzi, kiszakadt a család paradicsomi állapotából, és a felfedezett egyéniség súlya alatt, nemritkán a szülők és nevelők értetlenségétől kísérve, magára maradvány bolyong az életértékek „sivatagában”. Vállalnia kell, hogy átgyalogoljon rajta, áthatoljon a „tövis és bojtortján” bozótján, még ha sebeket kap is. Mert így juthat előre, és találhat újra feleletet kérdéseire.

Idő múltán azonban az ember minden feleletet felél, elhasznál. Megszületnek a kérdések, amelyek – immár egy megtalált feleletrendszeren belül – újabb válaszokat sürgetnek. Az éber ember számára a kérdés és felelet folyamatának nincs is vége. Sőt egyenesen az értelmes élet feladását jelentené, ha akár csak a feleletet választaná, vagy akár csak a kérdést. Aki beéri az eddig kapott válaszokkal, az gyermek marad. Betokosodik a szokások mindent kéz alá játszó világába. Aki viszont semmit sem kíván tudni feleletekről, hanem csak kérdéseket akar ismerni, az érdemtelen lesz a jövőre. Belevész a formátlan illúziókódéba, az út – úgy tűnik – a válasz és a kérdés között halad előre.

Am útközben újabb nehézséggel találkozunk. Keresztury Dezső írja egyik versében: „*Valaki kérdez bennem, általam; / bár hogyan s mit kérdez, alig tudom: / szavának fénye, árnya, súlya van: / mélyről bukik fel, örvényes uton*”. A sorok nemcsak azt éreztetik: kérdéseink mindig nagyobbak, mint a közvetlen nyomukban szerzett feleletek, hanem – közel kerülve a vallásos tapasztalathoz – azt is sejtetik: az ember legalább annyira megkérdézett, mint amennyire kérdező lény. A bibliai őstörténet így ad erről számot: „*Hol vagy?*” (Ter 3,9) – kérdi az Úr Ádámot, aki szégyenkező elrejtőzéssel válaszol. „*Hol van Ábel, az öcséd?*” – szól az Isten Káinhoz, aki arcátlan élccel – „*talán bizony őrzője (pásztor) vagyok én a (pásztor) öcsémnek?*” (Ter 4,9) – rázza le magáról a súlyos kérdést, amely irtalmas helyet készített volna a bűnvalló feleletnek.

Bármennyire igyekszik is az ember – akár egész életének latba vetésével – választ adni a neki szegezett kérdésre: hol vagy? mi vagy? – elégtelennek bizonyul, s kudarcot vall. Szent Ágoston erről írja a Vallomásokban: „*Ami engem illet, Uram, én töröm magam e kérdésekkel, töröm magam saját énem vizsgálatában. Rögös és izzadságos szántófölddé lettem magamnak*”. Majd néhány sorral később leszűri e tapasztalat tanulságát: „*... Istenem – mély és végtelen sokféleség ez. Ez az én szellemem és ez vagyok – én! Mi is vagyok hát, Istenem? Mi természetem lényege? Változatos és sokféle élet vagyok, kitérjedése óriási – megdöbbentően mérhetetlen*.” A megkérdezett ember ismerete, akárcsak a kérdező, töredékes csupán, de él a remény: egyszer „*majd úgy ismerem, ahogy én is ismertem vagyok*” (1Kor 13,12). És addig? Addig marad a teljes felelet békéjét hiányoló kérdések nyugtalansága. Addig: „*vízre a szomj tanít*”.

Az Újszövetség szerint Isten Jézus Krisztusban választ ad az embernek és „élő vizet” (Jn 4,10) a szomjazónak. Jézus az alkalom szülte helyzetekben mindig úgy fordult az emberek felé, hogy kérdéseivel megkísérelte kivezetni azokat, akik múltat dédelgető szokások foglyai voltak, feleleteivel pedig megpróbálta meggyökereztetni azokat, akik a jövőbeli ígéretek vagy fenyegetések világába menekültek. Lazította az önbizonyosság talaját, az elbizonytalanodását viszont meköttötte, hogy Isten benne hangzó szava enyhülést adjon a szomjazóknak, kereszthalála pedig választ a leggyötrőbb emberi kérdésekre. A szenvedéstörténetben hangzott el Jézusról: „*Íme az ember!*” (Jn 19,5). Nézzétek az embert a maga elhagyatottságának valóságában. Ilyen az ember, aki Istentől s embertől magára marad. Ugyanakkor a keresztfán kinyilvánult benne: „*Íme az Isten!*”. Nézzétek az Istent a maga végtelen szeretetének valóságában. Ilyen az Isten, aki odaadja magát, hogy az elhagyatottnak Atyja, a kudarcot vallottnak megszabadítója legyen.

A keresztnység a megfeszített Jézust állítja a kérdező és megkérdezett ember elé tükörként, melyben egyidőben pillanthatja meg Istent és önmagát. Az ember nyomorúságában Isten szeretetét, s Isten szeretetében az ember elfogadott nyomorúságát. Vagy amint Pascal mondja: „*Isten ismerete a magunk nyomorúságának ismerete nélkül kevélységet szül. Nyomorúságunk ismerete Istené nélkül viszont kétségbeesést. Jézus Krisztus ismerete e kettő között foglal helyet, mert egyaránt megtaláljuk benne Istent és a mi nyomorúságunkat.*” Megtaláljuk benne magunkat illúziók nélkül: sebeiben a mi sebeinket, kínjaiban a mi kínjainkat, keresztútjában a mi életutunkat. És megleljük benne Istent rezignáció nélkül, aki szeretetével elfogadja szegyenünket, aggodalmunkat és önvádoló szívünket.

Feleletet kereső kérdésünk nem „*vízre rajzol vagy szálló porba ír*”, mert Krisztus feltámadt. Olyan életre, amely végtelenül nagyobb, mint az, amelyet a kereszten elveszített. Bár testben elkülönül tőlünk, de közeledhetünk feléje és kérhetünk tőle. „*Az a víz, melyet én adok, örök életre szökő vízforrás lesz benne*” (Jn 4,14).

SULYOK ELEMÉR

Triptichon

I.

*Élők után csak rókanyom
Fák körtánca a hóban
S lovak az ének szobrai
Már éppen elfutóban*

II.

*Fürösztjük füstben arcunkat
A szeretetből ennyi
E föld lakatlan jó-anyám
Előttünk senki semmi*

III.

*Szorítjuk mégis botunkat
Az angyal földre szállt
S mezíten kerget pallosa
A karámok iránt*

PÉK PÁL

Puskely Mária

KERESZTES SZENT JÁNOS TANÍTÁSA A költő és a misztikus

Néhány évvel ezelőtt francia nyelvterületen rendkívüli sikert aratott André Frossard *Dieu existe, je l'ai rencontré* című könyve. *Isten létezik, találkoztam vele!* – erről az élményéről számolt be a szerző. Mivel magyarázhatjuk ezt a kirobbanó sikert? Talán ez történt: egy köztünk élő, hétköznapi ember élete fénytel telt pillanatában „megtapasztalta” az élő Istent. Erről beszélni akart, megosztani másokkal egész lényét átalakító élményét.

Hasonló élménye mindenkinek lehet; a jövő ismeretlen lehetőségeket rejteget. Látni fogjuk majd, hogy potenciálisan minden ember „misztikus”, képes az élő Istennel való személyes találkozásra. A misztika ugyanis elsősorban nem rendkívüli jelenségek (látomások, elragadtatások) sorozata – ezek másodlagosak és csupán járulékos elemek –, hanem a szellem és a szabadság váratlan, totális találkozása a Végtelennel, az Abszolúttal, akinek neve, arca és szíve van. E találkozás a hitben történik, de pillanatát, módozatait a Másik határozza meg. Mózes nyáját őrzött a Hóreben, a názareti Máriát angyal köszöntötte, Mária Magdolna húsvét hajnalán a nevét hallotta, Avilai Teréz egy szenvedő Krisztus-képet pillantott meg, Charles de Foucauld bűnbánó gesztusban élte meg a találkozást, Ady Isten érkezéséről énekelt. . . . Isten egyszerre jelenvalóvá lett számukra. „Egyszerre Valaki lettél” – írta Claudel. „Isten létezik, találkoztam vele!” – ez minden misztikus tapasztalat alapja.

Misztikusok lennének tehát, mint Mózes, a betlehemi Gyermekek imádói vagy Avilai Teréz és Keresztes Szent János? Igen is, meg nem is. Igen, mivel Isten szabadon közölheti magát a saját képére és hasonlatosságára teremtett emberrel. Az Istennel való személyes találkozásra és életközösségre meghívott ember pedig képes arra, hogy befogadja ezt a természetét meghaladó természetfölöttit. Beleegyezését adhatja ahhoz, hogy e találkozásban és szeretetegységben megistenüljön.

A keresztény misztika sajátosságát Henri de Lubac így foglalta össze a *La Mystique et les mystiques* című gyűjtökötethez írt bevezetőjében (Desclée, Párizs, 1965): „. . . Az emberi természet, minthogy ugyanattól a Teremtőtől származik, alapjában mindenütt ugyanaz. A Biblia szerint az ember Isten képére van teremtve; ezt a hagyomány úgy magyarázza, hogy Isten az embert saját képére teremtette, hogy elvezesse a hozzá való hasonlóságra, amely a „boldogító színelátásban” teljeseedik be. (. . .) A mi teremtésünkben a képmást magával a lét ajándékával kaptuk; az isteni hasonlóságot meg kell valósítanunk a Szentlélek befolyása alatt, a megváltó Megtestesüléstől függve és Krisztus követése révén, a Krisztussal való egység által, amelyben megtaláljuk az isteni egyesülést. A misztikus törekvés hozzátartozik az emberi természethez, minthogy az ember erre az egyesülésre van teremtve. Másképpen kifejezve: kell lennie természetünkben egy bizonyos képességnek arra, hogy „vállalhassuk” azt a misztériumot, amely egyszerre adott és kinyilatkoztatott lett Jézus Krisztusban; ezt a képességet természetesen a vágy kíséri. . . .” (23)

1. A kimondhatatlan kimondása

Keresztes Szent János egyike ezeknek a misztikus tanúknak¹. 49 éves élete nem más, mint egyetlen dal; a Másikkal való titokzatos találkozásairól énekelt, a kimondhatatlanról vallott, hogy másokat is erre a találkozásból fakadó életközösségre, szeretetegységre készítessen.

Lelki tanítása soha nem született volna meg, ha nem találkozott volna Istennel és egész lénye nem alakult volna át egy szabad akarattal kimondott igenben. A XVI. századi spanyol misztikus közvetlenül szinte semmit sem mond önmagáról. De csodálatos költeményekben dalol két szerelmes, a „mátka lélek” és Jegyese rejtezkedésének, találkozásának bensőséges élményéről, a sötét éjszaka tjtakairól, majd a beteljesedett szerelem mámoros örömeről. Költeményeit – barátai, karmeliták olvassák – elsősorban természetesen Avilai Teréz –, aztán szélesebb körben is ismertté válnak. Sokan nem értik a misztikus nyelvezetet, magyarázatot, érthetőbb kifejezést kérnek.

János testvér nehezen ugyan, de hozzáfog a költemények kommentálásához. Így született meg négy nagy műve: *A kármelhegy útja*, *A lélek sötét éjszakája*, *A szellemi páros ének* és *Az élő szeretetláng*.

Hogy valamelyest is föllebenthessük a fátylat Isten és Keresztes Szent János találkozásának, valamint e találkozásból fakadó életközösségnek és egyesülésnek élményéről, visszafele kell tehát haladnunk: a prózai művektől a költeményekig és a misztikus költő szimbólumrendszerétől a kifejezhetetlen megtapasztalásáig. A szimbólumokat, azok természete miatt, nem bonthatjuk fel, de általuk „ráláthatunk” az „Istenre képes” ember és a Másik egyesülésének kimondhatatlan misztériumára. És mivel mindnyájan erre a szeretetegységre kaptunk meghívást, Keresztes János testvér dallamai, kifejezései visszhangot keltenek bennünk.

A kifejezhetetlenség problémájával Keresztes János *A szellemi páros ének* bevezetőjében foglalkozik a legrészletesebben.

Írás közben egyébként becsületesen küszködik a nyelvi megformálással; adott esetben pedig egyszerűen bevallja, hogy nem tudja folytatni a magyarázatot, és egyszerűen leteszi a tollat.

„Amint láthatja, ezekben a versekben bizonyos fokú Isten iránti szeretet nyilvánul meg; mivel pedig az ő végtelen bölcsessége és szeretete a Bölcsesség könyve szerint (8,1) „elér végtől végig”, az emberi lélek is, ha egyszer ez a szeretet eltölti és lelkesíti, bizonyos értelemben szintén ilyen hártatlanságot és erőt tüntet fel kifejezőmódjában. Éppen ezért eszem ágában sincs arra vállalkozni, hogy megmagyarázzam ezen énekek értelmének azt az egész terjedelmét és gazdagságát, amelyet a szeretettől megtermékenyített szellem beléjük helyezett. Hiszen tudatlanságot árulna el, aki azt hinné, hogy az ilyen költemény szeretetből fakadó mondásainak és misztikus értelmének egész eszmetartalmát csak amúgy könnyedén szavakba lehet foglalni. (. . .) Mert ugyan ki tudná leírni, hogy mit közöl Ő azzal a lélekkel, aki Őt igazán szereti és akiben Ő lakozik? Kétségtelen, hogy ezt leírni senki sem tudja, még maga az a lélek sem, amelyben ezek a jelenségek végbemennek. Ezért van az, hogy az ilyen lélek, ha magáról beszél, nem annyira okszerű fejtegetésekbe bocsátkozik, mint inkább hasonlatokkal és képes beszéddel igyekszik némi vázlatát adni annak, amit érez, és amit a benne lévő lélek bőségétől áradozva titokzatos szavakkal vet papírra. Ha mármost valaki ezeket a hasonlatokat nem olvassa ugyanolyan gyermeki, egyszerű lélekkel és jóakarátú megértéssel, mint amilyennel írva vannak, akkor hajlandó lesz azt hinni, hogy az illető, aki leírta őket, nem volt eszénél, hanem félrebeszél” (*A szellemi páros ének*, Előszó).

Hogy az Istennel való személyes találkozás élménye végeredményben leírhatatlan, azt Szent Páltól kezdve Nisszai Szent Gergelyen, Aquinói Szent Tamáson keresztül Thomas Mertonig és Madeleine Delbrélig számos „dadogó” teológus és misztikus tanúsítja. A témára Keresztes János ismételtelen visszatér. Íme még egy példa: „Amit Isten ad a léleknek ebben a bensőséges egyesülésben, az kimondhatatlan. Arról semmit sem lehet mondani; aminthogy magáról Istenről sem lehet semmi olyat állítani, ami kifejezné, milyen ő valójában. Márpedig itt maga Isten adja magát neki oda, és dicső módon átalakítja” (*A szellemi páros ének*, 26,4). A negatív teológia visszhangja ez. . . „Istent nem látta soha senki” (*Jn* 1,18); „Isten megközelíthetetlen fényben lakozik” (*1Tim* 6,16), Isten misztériuma meghalad minden ismeretet és fogalmat. A vele való találkozás (együttlét, egyesülés) a *hír*ben történik, a hit homályában és csak ritkán vakító fényben. (A színről színre látás csak halálunk után következhet be.) Az ember és Isten találkozása olyan ismeretet eredményez, amely – éppen mivel Istenre vonatkozik – meghaladja az emberi kifejezések szűk korlátait. A misztikus kifejezhetetlenség legmélyebb gyökere tehát természetfeletti, magában a misztériumban rejlik. Csak másodsorban technikai, emberi jellegű.

Lássunk egy konkrét példát. Nem tudjuk, hogyan, mikor, milyen módon tapasztalt meg valamit Keresztes János Isten szépségéből. *A szellemi páros ének* egy sorában csak ennyit árul el: „Látásod s szépséged legyen halálom”. Aztán „magyarázatként” semmi mást nem tesz, mint ugyanezt a szót ismételteti más-más kifejezéssel összekötve: „Igaz a léleknek, amikor félelem nélkül így mer beszélni, mert hiszen tudja, hogy amely pillanatban ez bekövetkezik (ti. halála), ő odarepülne ahhoz a szépséghez, belemerülne abba a szépségbe, hozzáhasonulna ahhoz a szépséghez, ő maga is szép volna, mint maga az a szépség” (i. m. 11). János testvér nem mondja meg, nem tudja megmondani, miben áll Isten szépsége, milyen a szép Isten. Kifejezhetetlen az élmény. Csak annyit ismételt meg, hogy érdemes ezer halált halni, hogy csak egy pillanatra is láthassa.

Az ember és az Isten szeretetegységéről szólva saját magának hallgatást ajánl, másoknak pedig azt, hogy tapasztalják meg saját maguk!

A misztikus tehát a lehető legkevesebbet akarja mondani, szívesebben hallgat. Hogy időnként mégis megkísérli a lehetetlent és eladog valamit a kimondhatatlanból, annak kettős célja lehet. Egyrészt így is Isten dicsőségét akarja szolgálni, és ennél nincs szentebb vágya, másrészt, miután megkapta a közlés karizmáját, akarva-akaratlan a Lélek ihlető eszköze lesz arra, hogy mások is megtapasztalhassák a Kimondhatatlant.

2. A misztikus költő

Hogy az elmúlt évezredek során – misztikus értelemben – hányan „találkoztak Istennel” és tapasztalták meg a vele való élet- és szeretetközösséget, arról csak igen halvány sejtelmünk lehet. Legtöbbjük ugyanis hallgatott, és életük titkáról majd csak Isten országában tudhatunk meg részleteket.

Akik meg tudták törni az élménnyel együtt járó csendet, azok viszont szinte kivétel nélkül költővé váltak. (Vagy mivel költők voltak, azért tudták megtörni a hallgatást...?) Gondolhatunk itt a zsolnárok ismeretlen szerzőire, Szent Ambrus és Nazianzi Szent Gergely, vagy a mézajkú doktor, Szent Bernát ihletett himnuszaira; Szent Hildegárd, Helftai Szent Gertrud, Szienai Szent Katalin vagy Pazzi Szent Magdolna költői leírásaira.

Keresztes János testvérben szerencsés író-alanyra talált a misztikus élmény: született költő volt, lírikus. Istennel való találkozása és egyre mélyülő életegysége felszínre hozta benne mindazt, ami csak egy költőt minősíthet. Lelke megtelt énekkel, ritmussal, képekkel, ismert dallamok vagy versek kerete belső élményvilágának lett hajlékony kifejezőeszköze. Nem véletlen, hogy fennmaradt néhány verse révén a legnagyobb spanyol költők között emlegetik.

A dallam és a ritmus egész testi-szellemi valóját belevonta az élmény kifejezésébe. Kasztília és Andalúzia a dalok, a tánc és muzsika hazája. János testvér jól ismerte nemcsak kora divatos költőit, hanem az egyszerű nép ajkán felhangzó dalokat, pásztorénekeket, szerelmi dalokat is. Hosszú utazásai során, öszvérháton rázódván, vagy csak úgy, gyalogosan, sokat énekelt, dúdolgatott; lába önkéntelenül is a ritmus szerint lépett. Szemtanúk arról is beszámolnak, hogy jeles ünnepeken táncolni is látták ezt az összeszedett, Istenbe merült karmelitát! Közismert volt természet szerete is: hajnali és éjszakai hosszú imái, szemlélődései – nappal dolgozott – a természet ismeretlen szépségeit tárták fel előtte. Szerencsésen egyesültek benne a művészi adottságok, de ki emlegetné ma Juan de Yepes nevét, ha csak költő lett volna? *A misztikus költő* mondott el olyan titkokat, közölt olyan kibeszélhetetlen élményeket, amelyek számunkra is üzenetet tartalmaznak.

E költői hajlandóság, bár jóval korlátoltabb zenei képességekkel, Avilai Terézben is felfedezhető. Tudjuk, hogy egy-egy ünnepi rekreációban maga is táncra perdült karmelita nővéreivel, ügyesen forgatta a kasztanyettát, sőt ismert dallamokra maga is írt költeményeket.

Keresztes János tudatosan választotta kibeszélhetetlen élményei közlésére a költői formát. Ő maga tudta a legjobban, mit akar belesűríteni egy-egy szóba, verssorba. Tisztában volt azzal, hogy a szavak tartalmát összehasonlíthatatlan módon gazdagítja a ritmus, a dallam, az érzelmi telítettség, az énekhez kapcsolódó esztétikai élmény. Az eszközökben szegényesebb próza inkább az értelemhez szól, az ének, a költemény viszont mozgósítja az ember minden képességét, az élménybe sodorja egész valóját. Többször jelezte, hogy – úgy-ahogy – elégedett egy-egy költeménnyel, a prózai szöveggel kapcsolatban azonban mindig elégedetlenségét fejezte ki. Kommentált becsülettel, mert megkérték rá, sőt unszolták, de lelke szerint csak verseket írt volna. Énekelt volna, ez volt a természete. Amikor – Szeghy Ernő kedves kifejezésével – tudóskodva „felül a katedrara”, hogy iskolázott skolasztikusként oktatásba fogjon, erőszakot követ el önmagán. Az eredmény szegényesebb volta felől nem is voltak kétségei. Volt annyira költő, hogy prózájáról meglegyen a véleménye. *Az élő szeretetláng* írásakor, szerencsére, nagyjából felhagyott a skolasztikus elemzésekkel, s szabadjára engedve költői ihletét a kommentáló szöveget is lírai hévvel alkotta meg.

János testvér, mint említettük, költő és misztikus egy személyben. Művészi adottságai egész arzenálját felhasználja, hogy a kimondhatatlan misztériumból megsejtessen valamit. Misztikus költeményei megszületésének folyamatáról a következő epizódot ismerjük.

A beasi karmelben egyszer részt vett a nővérek közös üdülésén. Maga kezdte el énekelni *A szellemi páros ének* első strófáját, a többiek hozzákapcsolódtak. Az egyik apáca csodálkozásait fejezte ki a költemény mélysége, édessége miatt és megkérdezte: vajon maga Isten sugallta neki ezeket a kifejezéseket? A válasz így hangzott: „Leányom, néhány szót Isten öntött belém, a többi én kerestem” (Jeromino de San José: *Historia del venerabile p. Fr. Juan de la Cruz*, 3,13).

A misztikus élmény és az azt kifejező vers viszonyáról *A szellemi páros ének* bevezetőjében ezt olvassuk: „A misztikus bölcsesség nem egyéb, mint az a szeretet, amelyről ezek a versek beszélnek, és nincs szükség arra, hogy az ember teljesen átértse; anélkül is megteszi hatását és fölkelti a vonzalmat és a szeretetet a lélekben”. Ugyanítt világosan megállapítja, hogy a skolasztikus teológia és a misztika viszonyában az utóbbit illeti meg az elsőbbség. *A szellemi páros ének* magyarázatát Jézusról nevezett Anna granadai karmelita perjelnö felkérésére írta. Ezekkel a szavakkal ajánlotta neki munkáját: „Mert bár Tiszteletendőséged nem jártas ugyan a skolasztikus teológiában, amely oly szépen magyarázza az isteni igazságokat, annál otthonosabb a misztikus hittudományban, amelyet az ember a szeretet iskolájában sajátít el, és amelynek segítségével a természetfölötti dolgokat nemcsak megismeri, hanem élvezni is tudja” (i. m. Bevezető).

Keresztes János tehát a misztikus tapasztalatnak (élet- és szeretetközösség Istennel) adja az elsőbbséget; ez a tapasztalat a hitben és az önátadó szeretetben jön létre. A Lélek ihletésére aztán a misztikus elmondhat valamit az Elmondhatatlanból. Legmegfelelőbb kifejezési eszköz a vers. Csak a harmadik mozzanat a teológus szakszerű magyarázata, amely szükségszerűen szegényebb az élménynél és az azt sejtető költeménynél.

3. Szimbolikus nyelvezet

A végsőkéig leegyszerűsítve ezt mondhatjuk: a természetfeletti felé nyitott ember közvetlen módon megtapasztalja az immanens és transzcendens Istent, mégpedig az önmagát szabadon közlő Isten kezdeményezésére; ez az élmény teljesen átalakítja az egész embert, lét-, élet- és szeretetközösségbe vonja Istennel. Más szavakkal: *Isten* szabadon közli magát, ontológiai és pszichológiai síkon egyaránt ő a kezdeményező; közelinek, bensőségesen közelinek mutatkozik meg, ugyanakkor végtelennek, transzcendensnek és felfoghatatlannak. Az *embert* teljesen elborítja Isten jelenlétének élménye; lényegében passzív magatartást tanúsít, még pszichológiai szinten is megtapasztalja, hogy Isten a kezdeményező, a cselekvő fél; egyetlen válasza lehet, a hit és a szeretet; megéli, hogy élménye – mind Isten önközlése, mind pedig a benne végbemenő folyamat – közölhetetlen, átadhatatlan. Hogy valamit mégis megértessen az élményből, szimbolikus kifejezésekhez folyamodik.

Hol keresi ezeket a szimbólumokat? Természetesen saját tapasztalati körében. Avilai Teréz a maga spontán egyszerűségében megelégszik viszonylag banális képekkel: selyemhernyó, galamb, lepke, kút, öntözőberendezés, eső, várkastély. Ahhoz nyúl, ami éppen keze ügyébe esik. Keresztes János jóval bonyolultabb, legalábbis a szimbólum anyagának ötvözésében. Végeredményben úgynevezett „össz-szimbólumokat” alkalmaz, olyan jelképeket, amelyek át- meg átszövik a szépirodalmat, népköltészetet, a népmeséket vagy akár a zene világát: éj, tűz, napfény, hegy, út, szárazság, éltető víz. Négy nagy művének címét is egy-egy jelkép alkotja: *A kármelhegy útja*, *A sötét éjszaka*, *Az élő szeretetláng*. *A szellemi páros ének* viszont jelképrendszerének egy másik területére utal: akárcsak Avilai Teréz, Keresztes János is magáévá teszi az Énekek éneke jegyesi misztikáját. A „mátkalélek” és Jegyese az örömök és fájdalmak sorozata után találunk csak végleg egymásra...

A jelképek kiválasztásában semmiképp sem vádolhatjuk Keresztes Szent Jánost túlzott eredetiséggel. Szent János evangélista vagy Pseudo-Dioniziosz óta ugyan ki is mondhatna újat az éj, a sötétség szorongató élményéről, vagy a fényről, világosságról, „amely megvilágosít minden embert” (*Jn* 1,9)? De nem is véletlen, hogy nem folyamodott a Teréznel oly könnyen alkalmazott konkrét képekhez. Alkatánál fogva a végsőkéig absztrahál, hogy – szabadon minden kézzelfoghatótól – a transzcendens valóság, az élmény közlését megkísérelje. „A szimbólum nem a beszéd egy lehetséges formája a többi között – írja Georges Morel –, hanem a logosz a maga teljességében. Maga a létezés fenomenális megnyilatkozásában” (*Le sens de l'existence selon S. Jean de la Croix*, p. 39).

Szimbólumai gyakran keresztezik, kiegészítik egymást. A Kedvesét kereső *menyasszony* például az *éjszakában* surran ki, egyedüli fénye a szívében lángoló tűz, úttalan *utakon* jár stb. Mivel a misztikus mondanivalót ily sajátosan ötvözött képrendszer hordozza, minden szónak rendkívüli fontosságot kell tulajdonítanunk. Pontatlan fordítás esetén megtörik a képek összefüggésének láncolata, a fordító, legjobb szándéka mellett is, meghamisítja az eredeti mondanivalót. Keresztes Szent János költeményeinek tolmácsolásához nem elegendő a költői beleélés, sem a technikai tudás: nyitottság kell a szimbólumokba rejtett élmény megragadására. Az egyszerű olvasónak is fel kell emelkednie a jelképek nélküli valósághoz, szabad utat engedve a Szentlélek titokzatos működésének.

Kísérjük meg, hogy az eddig érintett szempontokat Keresztes Szent János egy költeményén szemléltessük. Szolgáljon például a két könyv megírását is ihlető *Noche Oscura*, *A sötét éjszaka dala*. (A szerző más-más tanító célzattal *A kármelhegy útja* és *A sötét éjszaka* című művében kommentálta ezt a nyolc versszakból álló költeményt.)

G. Morel, fentebb említett művében, tüzetes vizsgálatot végez azok körében, akik esetleg hattak Keresztes Szent Jánosra, sajátos szimbólumrendszerének kialakítására. Hivatkozik, Baruzi nyomán, angol misztikusokra, Ibn Abbad mohamedán misztikusra, Ruysbroeck *Lelki nász* című művére, hogy Pseudo-Dionizioszról vagy Philonról ne is beszéljünk, akiknek hatása alól európai gondolkodó aligha vonhatta ki magát. Keresztes Szent János fő ihletője azonban kétségtelenül az ószövetségi Szentírás volt, főképp Ábrahám, Mózes, Jób és a próféták, továbbá a Zsoltárok könyve. A költeményekben nem nehéz kimutatni a Jeremiás-reminiszcenciákat. Az Újszövetség sötétség-világosság képrendszerének hatása pedig szinte magától értetődő.

A költemény keletkezését jórészt a toledói börtönnek köszönhetjük. Mint ismeretes, Keresztes János testvért a sarus és sarutlan (reformált) karmeliták belharca során 1575. december 3-án elrabolták Avilából és több mint nyolc hónapon át a toledói Karmel egy pinchelyiségében tartják fogva válogatott lelki és fizikai kínzások közepette. Cellájában sem járni, sem lefeküdni nem tud, egyetlen könyve a breviárium, de a kevéske fény miatt ezt is csak egyetlen székére felállva, a nap egy meghatározott pillanatában tudja elmondani. Éheztetik, rendszeresen megkorbácsolják, soha nem kap tiszta ruhát, alig jut friss levegőhöz. Ráadásul lelki szárazság kínozza, úgy érzi, Isten is elhagyta. Ezenfelül a börtöne előtt céltatosan elejtett szavakból naponta hallania kell, hogy a karmel reformja megbukott, jó barátai mind meghaltak vagy behódoltak, a bűnösök pedig elnyerték méltó büntetésüket. . . János meg volt győződve a terézi reform helyes voltáról, tehát eszébe se jut, hogy erről lemondjon. De emberileg nincs mire várnia.

Mivel tölti a hosszú, fájdalmas, éjből homályba, homályból éjbe forduló napokat, heteket, hónapokat? Imádkozik, énekel, aztán imádkozva dúdolgat, dünyögve imádkozik. Lelkében régi dallamok térnek vissza, és ismert dallamokon új szavak pendülnek meg. . . Papírja nincs, hogy valamit is lejegyezzen, azért, hogy el ne felejtse, unos-untalan ismétletgeti a sorokat, a lassan egybeálló strófákat. Az egész költeményt csak szabadulása után vethette papírra.

Hogy ebben az emberfeletti megpróbáltatásban – a lélek sötét éjszakájában – hogyan alakította őt készsége a Szentlélek a Krisztussal való egyre bensőségesebb egyesülésre, nem tudjuk. De a költemény révén felfejthetünk valamit a valóság szövetéből, visszakövetkeztethetünk magára az élményre. Helyesebben: megragadhatjuk magát az élményt.

E rövid elemzésben figyelmen kívül hagyjuk a szerző később hozzáfűzött skolasztikus kommentárját. Most csak azt szeretnénk megcsodálni, mit jelent egy véges ember és a végtelen Isten szabad választáson alapuló szeretetközösségének titka. . . Keresztes Szent Jánosról van szó, de önmagunkra is gondolhatunk.

A Lélek éneke (A sötét éjszaka dala)

*Egy sűrű, sötét éjen
szorongva, nagy szeretetlángban
mily boldog sors a részem!
titokban kiutat találtam,
mikor már elszenderült házam.*

*Bizton mentem, sötétben,
a titkos lépcsőn, álruhában,
mily boldog sors a részem!
elrejtetten az éjszakában,
mikor már elszenderült házam.*

*E boldogító éjben
titkon és teljes észrevétlen,
semmit sem láttam én sem,
nem volt más fényességem,
csak a tűz a szívem belsejében.*

*E belső tűz vezérelt
biztosabban, mint déli fények,
oda, hol engem kémlelt,
Ki jól ismert már, e vidéket
nem járta senki emberlélek.*

*Ó éjem, hű vezérem!
Ó éj, hajnalnál drágább fényem!
Ó éj, te frigybe fűződ szépen
a mátkalelket szüzi Jegyesével,
ha már kiégett szerelme tüzeben.*

*Virágos volt a keblem,
Őnéki őriztem meg mindig hüen,
rámdölvé szunnyadt csendben,
amíg arcát cirógattam és ott fenn
a cédruságak legyezgették hüsen.*

*Szellőivel eljött a hajnal,
mikor már haját szétbontottam,
és lám ő szellő-szelíd ujjal
nyakamon sebet ejtett, én ájultan
érzékeimtől elragadva éjbe hulltam.*

*És ott feküdtem öntudatlan,
orcámmal Édesem fölé hajoltam,
világ és minden aggodalmam
a semmibe enyészett, szinte holtan
hevertem boldogan a liliombokorban.*

SZABÓ FERENC fordítása

Voltaképp egyetlen kép részletei bomlanak ki előttünk, a mindent elrejtő *éjszakáé*. Egyetlen *élő*-lényt látunk a színen, aki vállalva minden kockázatot – *szökés, álruha, titkos lépcső, ismeretlen táj, sötétség* – Jegyese keresésére indul. Magányos, félelmetesen egyedül van. Bele kell merülnünk ebbe a költeményen eláradó *homályba*, ebbe a meglepetéseket, veszélyeket, ismeretlen titkokat rejtő *éjbe*, hogy átéljük a szerelmes szív szorongását, aggodalmát és előrehúzó reményeit.

Fények is villannak az *éjben*, a lélek belső végtelenjét beborító *sötétségben*. Amint belső a *sötétség*, belső a fény is, mégpedig *tűz*, a szerelmes szív lobogása.

Ismeretlen tájakon kell átvergődnie, teljes *magányban*. Emberlélek nem fordul meg ezen a vidéken. Sivatang ez, pusztaság, telve veszéllyel és titkokkal. Ez a lélek legbenső magány-zónája.

Az első négy versszak a kaland kereső mozzanatait sejteti. *Rejtelem, homály, magány, belső tűz* izgató képei váltogatják egymást. Az 5. versszak a boldog egymásra találás mozzanatát örökíti meg: a *mátkalelek* megtalálta *Jegyesét*. Megtalálhatta, mert szíve már teljesen kiégett a vágyódó szerelem tüzeiben. Szüzi (megtisztult) mátkalelek találkozik belső végtelenjében – de még mindig az *éj sötétjében* – szüzi Jegyesével.

A természeti képek itt egybeolvadnak a jegyesi misztika képeivel. Az alapszín továbbra is *éjfelete*, amely az egyetlen lehetséges fény ebben a hitben történő találkozásban. Az *éj* egyben maga a fény is! (Pszéudo-Dionizosz is beszél a „sötétség fényugarairól”!)

Az utolsó három versszak az egymásra talált szerelmesek boldog együttlétét szemlélteti. Új motívum lép be: az álom, a szunnyadás, a csendes pihenés, az alvás, az ájult elragadtatás, jelezve a mátkalelek teljes passzivitását. Előbb a Kedves pihen meg, aztán a mátkalelek zuhan *ájultan* az *éjbe*, mert *sebet* ejtett rajta a Kedves szellő-szelíd uja. Az élmény háttere megvilágosodik: a költő *hajnalról* énekel. Olyasféle ez, mint az éjfél követő órák fénytel terhes *homálya*.

Éj-e vagy hajnal? Az egymásra talált szerelmeseknek mindegy. A vers első részében az izgatót, kockázatot vállaló boldogság hangulata vibrál, a második részben pedig a beteljesedett szerelem kozmikus nyugalma árad szét.

Szabad-e kérdeznünk, tovább feszegetnünk, milyen belső élmények készítették a börtönben sínylő karmelita misztikust e költemény megalkotására? Más szóval: szabad-e lefejtünk szimbólumrendszere rózsaszírom-burkát, hogy láttelepet készítsünk Isten és Keresztes Szent János szeretetközösségéről?

Ha igaz az, hogy a szimbólum magát a lényegét mondja el, és közvetlenül a tapasztalatot fejezi ki a maga sajátos módján, akkor válaszunk egyértelműen tagadó. A lírikus beállítottságú, de lényegében rendkívül tartózkodó karmelita misztikus annyira nyíltan vall önmagáról, amennyire csak megetheti, amennyire kimondhatja a Kimondhatatlant. Többet hiába is kérdeznénk. Az olvasónak a maga intuíciója mellett a Szentlélek vezetésére kell hagyatkoznia, hogy – egyrészt – megsejtse a misztikus költő mondanivalójának kimeríthetetlen gazdagságát – tehát ne csupán esztétikai élményt keressen vagy pszichológiai körképet akarjon felállítani –, másrészt pedig elfogadva a Krisztust és az embert titokzatos módon egyesítő Lélek vezetését, hasonló „kalandot” éljen át.

„Mily boldog sors a részem!” – talán egyszer mi is elmondhatjuk.

Jegyzet:

Keresztes Szent János alakját és írásait a legkülönbélebb szempontok szerint értelmezték. Anélkül, hogy erre a kérdésre részletesebben kitérhetnénk, megemlítünk néhány szerzőt, művet, illetve fordítást.

A spanyol karmelita misztikust magyarul elsőként Szeghy Ernő karmelita szóltatta meg. A sarutlan karmelita rend magyar tartománya kiadásában *Keresztény misztika* címmel 1926-ban jelentek meg Keresztes Szent János nagyobb művei. Szeghy Ernő *Tájékoztató bevezetés-e* és a fordításhoz csatolt jegyzeti mindmáig elsőrangú eligazítást nyújtanak a misztikus egyháztanító gondolatának megértéséhez. A kisebb művek gyűjteménye *Lobogó istenszeretet* címmel ugyancsak Szeghy fordításában 1944-ben látott napvilágot. A kiváló magyar karmelita író és fordító *Szent Teréz és a karmeliták* című könyvében megírta a „sarutlan” reform lélegzetelállítóan izgalmas történetét is; ebben a nagyszerű munkában is – szükség-szerűen – gyakran találkozunk Keresztes Szent Jánossal.

Edith Stein német karmelita (filozófus és vértanú) Keresztes Szent János születése negyedik centenáriuma alkalmából (1942) írt *Kreuzeswissenschaft* című befejezetlen művében mélyreható elemzésekkel tárta fel a XV. századi misztikus egyháztanító sajátos világát. A művet *A kereszt tudománya* címmel Széll Margit értő fordításában a Szent István Társulat adta ki 1981-ben.

Megjelenése idején nagy port vert fel és a maga nemében mindmáig egyedülálló összegzésnek számít a francia racionalista Jean Baruzi 1924-ben közzétett *Saint Jean de la Croix et le problème de l'expérience mystique* című doktori értekezése. Mit mondhat a tárgyilagosságra törekvő racionalista egy misztikus élményvilágáról? Meddig mehet el a tudományos elemzés a természetfölötti élmények értelmezésében? Hol van az a pont, ahol találkozhat egy misztikus és egy racionalista? A könyv tárgyi értékein túl ilyen és hasonló kérdésekre kereshet választ az olvasó.

Az embert és tanítását jórészt Hegel gondolatrendszerében elemzi a francia jezsuita, G. Morel. Műve, *Le sens de l'existence selon Saint Jean de la Croix* (Párizs, 1960–61) egy-egy kötetben tárgyalja a spanyol misztikus életművének problematikáját, logikáját és szimbolikáját.

A hívő tanítvány szemével vizsgálja Keresztes Szent Jánost a karmelita Lucien-Marie de Saint Joseph *L'expérience de Dieu, Actualité du message de Saint Jean de la Croix* (Párizs 1968). A részletelemzések mindenképpen feltételezik a misztikus író alapos ismeretét.

Keresztes Szent János tanításának egyik legteljesebb modern összefoglalása spanyol karmelita tollából származik. Federico Ruiz Salvador O. C. D. *Introducción a San Juan de la Cruz* című vaskos kötete Madridban jelent meg 1968-ban; nemsokára napvilágot látott olasz fordítása is *S. Giovanni della Croce, Il Santo, gli scritti, il sistema* címmel (Ed. Teresianum, 1973). A most következő tanulmányban gyakran visszhangzanak majd Ruiz professzor gondolatai; elsősorban nem könyvből idézünk, hanem a Pápai Teresianum egyetemen tartott lebilincselő előadásaiból.

Folyamatos halál

*Elmarad az alkony naponta.
Elmarad a tűztevékeny este.
Tériszonyom maradéktalan relációja
szemeid fényérveit kereste.*

*Tömeg van, hasztalan-szép hajnal.
Amiért jöttem, van értem.
A bútorokon mázolódo nappal
jellegtelen ingásaival elégszem.*

*Valódiként látom, érzem, ismerem,
mert körbejár, mert elemészt, mert fáj:
helyén van minden, kivéve engem.
Estére biztos és elhagyatott e táj.*

*Kinézek, otthon egy se,
hazafelé senki. Idebenn
dörömböl csak pontját, rugóját keresve
a kétségbevont jelen.*

Ars vitae

*Tekints meg, itt vagyok.
Úgy fogják majd ezt mondani:
tessék, nem sáros, nem véres.*

*Ha mégis kellenék, legokosabb, ha
megfosztasz címeimtől és megbocsátasz,
s helyettem hurkot vagy barmot nem gyalázol.*

*Fájdalmas súly és vér-súlyos fáj az ember,
s mit leginkább titkol, a legnyilvánvalóbb.
Bottal és kövel nyomát sem illetheti
az eleven-szép, holtbiztos jelennek.*

*Lassú égésre bizott lét orgánumára
hagyom a szavak törekeny árnyékvilágát,
bontakozzék harsány, árulkodó ligetté,
hol csók, virág és iszony nem terem hiába.*

*Mikor ezeket irtam, négyéves voltam.
Később öt éves lettem.
Most sokkal inkább úgy gondolom,
valamennyiünknek el kéne sajátítanunk,
hogyan kell egy művészi alkotásnak viselkednie,
ha részt akar venni önnön kifejeződésében.*

Örökkévalóságod

*Akváriumunk napfénytört üvegfalán át
átlebegnek a díszhalseregletek.
Szimpátiánkba mélyed bizalmunk labilitása,
makettrészvétű talányainkban
elnehezedik bátortalan könnyelműségünk,
s szétfoszlik ismétlődésünk honvágya
sokszorozódó szándékzuhatagban.*

*Elindulnak a véredek feléd,
és úttalanul-féktelen vérszomjival
eltalálnak hozzád.
Te akkor, mint vihar idején az ég,
leveted és elfoszlod kabátodat,
s csak állsz majd egy óraiüveg közepén,
és elfordítod a fejedet.*

Vanyó Tihamér

EGYHÁZ ÉS FÖLVILÁGOSODÁS **Az európai fölvilágosodás elemzése**

A XVIII. század közepén, 1760 táján a Habsburg-monarchiában és a környező államokban mindmáig ható, rendkívüli jelentőségű változások egyre erősödő megnyilvánulásaival találkozunk. A fölvilágosodás korának tünetei Nyugaton csaknem egy évszázaddal előbb jelentkeznek, s az első jelek nálunk is már 1730 körül észlelhetők. Erre a korai fölvilágosodásra a Vatikáni Levéltárban tanulmányozott forrásaim¹ érdemleges adatokkal nem szolgálnak, ellenben nagymértékben megduzzadnak a század második felében, és döntő többségük az új korszak színeit tükrözi. A nagy korforduló európai képének megrajzolásában történészeink – újabban irodalomtörténészek és külföldi szakemberek közreműködésével – jelentősen tágitották szemhatárunkat, sőt a közelmúltban megjelent a XVIII. század hazai művelődésének páratlanul gazdag és alapos földolgozása is.² Egyháztörténetírásunk azonban e téren eddig szinte semmit sem tett. Ezért nagyon szükségesnek tartom, hogy a katolikus egyház és a fölvilágosodás érintkezésének világnézeti keretét nagy vonalakban ismertessem.

A FÖLVILÁGOSODÁS VILÁGNÉZETI SZEMLÉLETE. A fölvilágosodás korának *fogalmi meghatározásán és megértésén* sokan fáradoztak. E kísérletekből főként kettőt emelek ki. A kérdést a legmélyebben *Karl Joël* ragadta meg.³ Fejtegetései szerint a vallás megkötő és oldó, egyesítő és önállósító hatalom. Időnkint hol egyik, hol másik ereje jut túlsúlyra. *A megkötő évszázadok a hangsúlyt az abszolút isteni hatalomra teszik,* s megkötésükben olykor annyira merevek és feszítettek, hogy az emberek elidegenednek a vallástól, a vallás egyházi fogalmazású dog-

matikus rendszerré alakul, és gyakorlása külsőséggé válik. Ez az *ortodoxia* időszaka. Vele szemben mindennek ellentétéként és sokszor kihívásaként a történet színterére lépnek az *oldó erők*, amelyek Isten és az ember viszonyát kifejező vallásban a *hangsúlyt az emberre helyezik*. Ilyenkor az emberek elidegenednek az egyháztól, Istent önmagukban érzik, egészen kisajátítják, sőt el is nyelhetik, s végül csak az Isten nélküli, úrhatnám ember marad a kettős viszonyulásból. Ez az emberszabású és emberközpontú vallás vagy az értelemben sáncolja el magát mint *észelvűség*, vagy a szívben, az érzelemben mint *misztika és pietizmus*. Az oldódás elősegíti a természeteséget, a bensőséget, a humanizmust, de magában foglalja a sivárságig eljutó önelégültség, a szeretlen alanyiség, a hisztériás fölhangoltság, a szétesés, a szektaképződés veszélyét. A mondottakat két név és személyiség szembeállításával érzékeltethetjük: *Voltaire*-ével és *Rousseau*-ével.

Némileg hasonló gondolat csirái fedezhetők föl *Georg Schwaiger* müncheni egyháztörténésznek abban az általánosabb megállapításában, hogy a *fölvilágosodás egyike az újkor tehermentesítő kísérleteinek*, miként a reneszánsz és a reformáció, de ezeknél sokkal átfogóbb és szélsőségesebb.⁴ Szabadulni igyekszik tehát a hagyomány túlságosan bénítónak érzett bilincseitől, vagy Kant szavaival kifejezve, kilép a maga okozta kiskorúságból, amelynek következtében képtelen volt más vezetése nélkül az értelmét használni. Ezért jelszava: *Sapere aude!*⁵ A saját eszére, gondolkodására, tudására támaszkodó ember magában hordja a fölvilágosult új világ lassanként egyre jobban megnyilvánuló tartalmi jegyeit: *a természeti vallást a kinyilatkoztatás helyett, az evilágiságot a transzcendencia helyett, és ebből következően az emberközpontúságot, a humanizmust, az erkölcsi és társadalmi önkormányzatot, a tapasztalaton alapuló gyakorlatiaságot és a haszonelvűséget.*

Az új világ persze nem egyszerre született meg, és a régi sem tűnt el pillanatszerűen a föld színéről. A *fölvilágosodás tele van átmenetekkel, ellentétekkel* (sokszor egyetlen emberen belül is), ellentmondásokkal, megalkuvásokkal, visszaesésekkel. De az időnkénti válságok, sőt a teljes pusztulás képét mutató elhanyagolások ellenére is *a következő koráramlatokban mint lényeges alkotóelem* – változó alakban – *mindig újból visszatér*. Az emberiség újkorának a jelenig ható, legerőteljesebb történetalakító tényezője. Földünk minden tájának, népének, művelődési körének életében érvényesül, bár nem egyidőben, de rokon tartalommal, hasonló célkitűzéssel és következményekkel.

HATVAN ÉV SZELEMI PERGŐTŰZE. *Daniel Mornet* tízévi kutatómunkát szánt a francia forradalom szellemi előzményeinek, tehát igazában véve a *fölvilágosodás történetalakító hatásának tanulmányozására*. Döntőnek az 1748–1770. közti éveket tartja. Az érvényben lévő törvények miatt ekkor a hitigazságokat és a vallást elméletileg még nem lehetett támadni, ezért a fölvilágosult írók inkább csak egyes katolikus megnyilvánulásokat – a házasság fölbonthatatlanságát, a szerzetesi fogadalmakat, a papi kiváltságokat és erkölcsöket, a türelmetlenséget és fanatizmust – bírálták „a leglázasabb szemtelenséggel”. Ezzel párhuzamosan politikai téren is viták folytak a társadalmi igazságtalanságokról és tévedésekről, de sohasem forradalomra utaló módon. *Elsőbbisége és döntő jelentősége azonban a vallás iránti ellenséges szellemnek volt. Ez készülete elő az állam ellen irányuló támadást.* 1770-ig a magukat előszeretettel filozófusnak nevező írók már minden kártyájukat kijátszották, a közvéleményt hitetlenné vagy legalábbis közömbössé hangolták, „egész Franciaország elkezdett gondolkodni”, és megindultak – most már főként politikai téren – a döntő lökések a régi rend megsemmisítésére.⁶

A *filozófusok* mindenütt jelen vannak, s ha nem is mély és eredeti, de rendkívül mozgékonyan, ügyesen, megejtően és művészién tált gondolataikkal *harvan év alatt saját képükre átalakítják a társadalmat*, s a maga módján és érdekei szerint mindenki fölhasználja őket. Az alsóbb néprétegek legnagyobb részét persze nem érte el hírverésük, s ezen a számukra bizonytalan területen szükség esetén *messzemenően alkalmazkodtak*. *Voltaire* például vidéki lakóhelyén még a külső vallásos gyakorlatokat is megtartotta: „Elmegyek plébániám miséjére, épülésére szolgálók népemnek, építem templomomat, áldozom” – mondja magatartásáról. S ámbár végső töredelem-nélküliségben halt meg, meghagyta, hogy megszentelt földbe temessék, amint ezt a tisztesség kívánja. A plébánia papsága megtagadta kívánsága teljesítését, unokaöccse, egy commendátor abbe azonban megette.⁷

HITTUDOMÁNYI VITÁK. A fölvilágosodás terjesztőinek munkáját *jelentősen, de akaratlanul elősegítették a XVII. és XVIII. század hittudományi vitái* a bűn, a kegyelem és a szabad akarat kérdéseiről. Ezeket elsősorban *a janzenisták és a jezsuiták* vívták egymással, azonban az egész egyházi életet is igen károsan befolyásolták. A Szentszék kénytelen volt beavatkozni, mégpedig a janzenisták bizonyos tanításai ellen. Ők erre féktelen izgatásba kezdtek a pápasággal szemben, s ennek előmozdítására még az egyébként tőlük teljesen távol álló fölvilágosult áramlatokkal is szövődtek.⁸ A hittudósok vég nélküli civakodása következtében hitbéli fáradság és az egyháztól való elidegenedés tünetei jelentkeztek. Ezt a közhangulatot hünen kifejezi a versailles-i udvarban élő pfalzi Liselotte, Fülöp orleans-i herceg felesége (1652–1722) Lujza nevű nővérének írt levelében: „A csuhások nem tudnak veszekedés nélkül meglenni, s ha nem hadakoznak más vallások ellen, akkor egymás közt vitatkoznak, amint itt mindennaposan látom. Csak egyetlen jó és igaz vallás van a világon, s ez mindenféle vallásban és nyelvben megtalálható, azaz a becsületes embereké, mert ők mindenütt azonosan vélekednek. Ugyanez valamennyi keresztény vallás alapja is. A különbség csupán csuhás veszekedés, s ez a tisztességes embereket nem érdekli. A keresztények legyenek mind testvérek. Csakis a csuhások hibája, hogy becsvágyuk által a keresztény vallásokat egymás ellen izgatják, és egyenlenséget okoznak.”⁹

A SZABADKÖMŰVESSÉG SZEREPE. A fölvilágosodást elősegítő és szolgáló tényezők közt foglalkoznunk kell a *szabadjóművességgel* is. Ez a szervezet a hivatásszerű egykori szabad közművesek és a rózsakeresztesek (alkimisták, kabbalisták, teozófusok) találkozásából jött létre a XVIII. század elején. Biztosan állítható, hogy sem a nemesség nem látott benne demokratikus vállalkozást, sem a papság a vallástalanság veszélyét. Az első évtizedekben *sok katolikus is csatlakozott hozzájuk, és papok, még inkább szerzetesek is szép számmal beléptek közéjük*. XII. Kelemen pápa (In eminenti, 1738) és XIV. Benedek (Providas, 1751) bullával ítélte el a szervezetet, nagyobb kiközösítéssel sújtva a résztvevőket. De a hívők és papok azért több-kevesebb jóhiszeműséggel továbbra is csatlakoztak a közösséghez, különösen a városok nagyurai és a középosztálybeliek. II. Frigyes egy berlini páholy nagymestere lett, de utóbb kiábrándultan ezt mondta róluk: „A szabadkőművesség egy nagy semmi”. Franciaországban 600 páholyuk volt mintegy 30 000 taggal. Az egyházi hatóságokkal jó viszonyban voltak, némely páholyok lelkesze is volt, s a tagok misét is mondtak. A monarchia és a politikai rend kivei, az erkölcs és az erények szorgalmazói.

Miszticizmusuk nem forradalmi, sem filozófus, hanem a XVII. századi katolikus misztikus áramlatok torzulása. Sokakat vonzott hozzájuk jótékonyáguk híre, továbbá türelmes vallási, gazdasági és társadalmi magatartásuk. *Óvakodnunk kell attól, hogy XIX. századi egyházellenességüket és forradalmiságukat visszavetítsük a XVIII. századba*. Eddig nem került elő olyan okmány, amelyben a Grand Orient az alája tartozó páholyoknak bármiféle utasítást adott volna a főnálló rend megdöntésére. Ezt egyébként a jakobinusoktól később elszenvedett nagyon kemény bánásmód is megerősíti. Azt azonban állíthatjuk, hogy a szabadkőművesség Franciaországban s egy kissé mindenütt Európában alkalmassá tette a talajt a vallás elleni veszélyes bölcseleti hirverésre, de nem harcolt tudatosan és szervezeten a főnálló politikai és vallási rendszer ellen.¹⁰

A SZEGÉNYSÉG ÉS NYOMOR LÁZADÁSA. A forradalomhoz vezető szellemi okok és mozgalmak tárgyalása után *még rá kell mutatnom egy merőben gazdasági tényezőre* is. Annál inkább, mert ezt a XVIII. századi Franciaország történetének egyik legkiválóbb kutatója erőteljesen hangsúlyozza. Mornet megállapítja, hogy a későbbi forradalmárok, a kis- és középpolgárságból származnak, egyházi kollégiumokban nevelkedtek, s az akkori ifjúsághoz hasonlóan hitetlenek, kételkedők, nagyon bíznak az értelemben a jobb jövő kialakítására nézve, de ifjúságukban nyoma sincs vallási nyugtalanságnak, sem politikai terveknek. Róluk és a néhány tízezernyi szellemi elitnek, sőt még a középpolgárságnak bölcséleti fölfogásáról is bőséges adataink vannak, de annál szűkösebbek ismereteink a 18–20 millióra tehető francia nép fölfogásáról. Bizonyos, hogy a nép nagy többsége rokonszenvezett a forradalommal, bár nem fogta föl tanítását. S az is biztos, hogy a nép legszegényebb rétege nem vitte végbe a forradalmat, erre nem is lett volna képes, de döntő erejét szinte mindenütt ő szolgálhatta. Háborgásának legfőbb oka a nyomor volt.

A XVIII. század második felében mindenütt koldusok és szűkölködők zaklatják a jövő-menőket és a hatóságokat. Az ország 18 milliónyi lakosságából 1765-ben 3 millióra tehető a szegények száma. 1715 és 1787 között gyakoriak voltak a nyomorúság és az éhség miatt elkeseredett nép lázadásai. (Mornet évek szerint felsorolja őket.) De ezenkívül az új adók, a katonáskodás, a rendeletek és a végrehajtások miatt is sokfelé lázadoztak az alsóbb néprétegek. A széles körökben elterjedt türelmetlenség tanúi a sérelmező falragaszok. Ezek az egész század folyamán gyakoriak voltak Párizsban. *Nem a bölcselek könyvei, hanem a mindennapi élet szenvedéseiből táplálkozó, tehát gazdasági, társadalmi és politikai okok biztosították a nép támogatását a forradalmi eszméknek.*¹¹

FÖLVILÁGOSODÁS ÉS VALLÁS. *A fölvilágosodás eredménye: a laikus világ kialakulása.* Ez elsősorban a középső és felső társadalmi osztályokban ment végbe, amelyekhez az eszmék terjesztésének eszközei, a röpiratok és könyvek eljutottak. Az új szellem terjedése jelentősen csökkentette a hit erejét, az egyház tekintélyét, a papság közéleti jelentőségét, a szerzetesek megbecsülését, az erkölcsök szilárdságát. Mindennek ellenére azonban *téves lenne a fölvilágosodás áramlatát és képviselőit, hivat egyetemesen hitetleneknek, vallástalanoknak föltüntetni.* Egrészt mert főbb képviselői vallották az Isten létét, a halhatatlanságot és a szabad akaratot, másrészt mivel a fölvilágosodásnak a valláshoz való viszonya nem egységes. Vannak theisztikus és deista formái – ezek az uralkodók –, de van egyházas, sőt anyagelvű irányzata is. Általában az egész mozgalom elismeri a vallás nagy művelődési értékét és földadatait, s a túlnyomó többség az erkölcsösséghez nemcsak a bölcseleti, hanem a vallásos támaszt is szükségesnek tartja. Továbbá: a fölvilágosodás sok mindenben hallgatólagosan a keresztény tanításon alapul, így például a tökéletesedésbe, a haladásba, a világ törvényszerűségébe vetett hiten. Viszont alapvetően kikapcsolja az eredeti bűnt, a rosszra való hajlamot, és az emberi természet jóságát vallja.¹²

A fölvilágosodás vallásossága Istent műveiben tekinti és magasztalja, s a természeti rend kiteljesedésében látja a tökéletességet. Szerinte saját létünk szolgálata a legigazibb Isten-szolgálat. *A fölvilágosodás az emberi autonómia alapján áll.* Az emberi elégtelenség és a bűntudat ismeretlen előtte. Határtalan derűlátással bízik Isten jóságában és az ember képességeiben. Teljes meggyőződéssel vallja a teremtett lét önálló értelmét. Ez a vallásosság később szükségyszerűen tisztán világiassá, az emberi önállóságra méretezetté alakul. A megismerés autonómiája a metafizika elvetéséhez vezetett, az életfölfogás autonómiája pedig az ember kizárólagos önértékeléséhez és a vallásos élet pusztulásához.¹³

A FRANCIA POLGÁRSÁG FOKOZATOS ELVILÁGIASODÁSA. A világtörténeti méretű változás végbemenetelét a francia polgárság lelkében részletesen, fokról fokra követve tárja elénk *Bernhard Groethuysen*. Hatalmas forrásanyag alapján a közvetlen élettapasztalatot törekedett megragadni, magát az élményt, mindennemű öneszmélődést megelőzve. Kétkötetes művének tárgya: miként találta meg a polgár saját értékeit az egyházi világnézet képviselőivel vívott harcában? A hit és az élet kapcsolata egyre lazult. Két világ élt egymás mellett, a népe és a polgáré. A nép közösségi életének elszakíthatatlan tartozéka a vallás, a polgárét viszont ijesztő közönyösség lepte el. *De az élményszerű talaját vesztett hit csak lassan, önámító fokozatok közbeiktatásával adja át helyét az új világnézetnek.* A polgárnak azonban nincs új elképzelése Istenről, csupán elvilágiasítja a régit. Am az egyház kezében van a leghatásosabb érv, a halál és a kárhozaté. Bayle († 1706) még azt mondta kortársairól, hogy a halálos ágyon megtérnek, s „mindent megtesznek a nagyobb biztonság érdekében”. Szerinte a szabadgondolkodók szeretik fitogtatni hitetlenségüket, de hitük nem aludt ki, a hamu alatt izzik, szívük mélyén félnek a pokoltól, s az utolsó órában az egyház győz. 1761-ben azonban már arról panaszkodnak az egyháziak, hogy egyre nő azoknak a merész embereknek a száma, akik – mint mondják – filozófusként halnak meg, dacolva Istennel. Sőt egyes hitetlenek koporsójuk szegélyét a legszemérmertlenebb és legszentségtörőbb képekkel díszítetik. *Hosszú belső harcok és ingadozások után gyökeresen megváltozik az élet és halál iránti magatartás, érzelemszerű hitetlenség alakul ki, s az egykor nagy indító erejű igazságok elszürkülnek.* Az Enciklopédia szerint a halál éppoly természetes, mint az élet, s nem kell félni tőle.¹⁴

Az új ember azonban nem szükségképpen istentagadó, de *módosult Istenhez való viszonya, elidegenedett tőle, s ezáltal megváltozott a vallásos élmény sajátos keresztény tartalma.* A polgár

már csak általánosságban beszél Istenről, s nem úgy, mintha az ő Istene lenne. A bűn élményének sincs helye életében, sem a bűnbocsánatnak és a kegyelemnek, mivel a polgár saját értékében igentlő önmagát. Az új ember *elvilágiasítja a bűnt*, amely vallásos vonatkozásaiból kivetkőztetve pusztán világi, társadalmi bűncelekménnyé válik. A halálhoz és az istenesszméhez hasonlóan a bűn is elveszti misztérium-jellegét. Kialakul a saját törvényeinek alávetett, tisztán emberi életté. A halál-Isten-bűn együttes a polgár számára fölösleges és semmitmondó. Az új ember jól érzi magát ebben a világban, más után nem vágyódik, megtalálja benne boldogságát. Így a polgár lassanként – állandó vitában az egyháziakkal – kifejleszti önálló életformáját. Ennek *végző eredménye a fölzsabadult polgárság, a laikus világ*. Vallásra többé nincs szüksége, evangéliuma a becsületesség, ez magában foglalja az értelem és a vallás valamennyi kötelességét. Az új erények csokra pedig a közjólét, a társadalmi erkölcs, a rend és a béke. Egykorú egyházi szónok szerint az emberek már csak „tisztas pogányok”.¹⁵

AZ EGYHÁZI ELLENÁLLÁS FOGYATÉKOSSÁGA. Mindezek hallatán fölvetődik a kérdés: *hogyan szemlélte ezeket a változásokat Európa-szerte az egyházi vezetőség, miként állította csatasorba ellenük a még mindig rendelkezésre álló hatalmas szellemi és anyagi erőket, az állami pártfogást, hogyan mozgósította a hívőknek mindvégig befolyása alatt álló óriási tömegeit?* A pápaságról könyvemben kimerítően fogok szólni, itt csupán röviden megállapítom: az említett évtizedekben – XIV. Benedeket kivéve – a tiara egyetlen viselője sem bizonyult eléggé előrelátónak, mozgékonynak, rugalmasnak és tetterősnek a legfőbb vezetés központi irányítására. Csorbult fegyverekkel hadakoztak, elavult – jórészt negatív – módszerekkel kísérleteztek. De mentségükre azt is el kell ismernünk, hogy a nagypolitikában kicsiny volt a szavuk, az egyházon belül pedig emésztő ellentétek tüze pusztított. Francia, német, spanyol, sőt itáliai területeken egymás után ütök föl fejüket a Róma-ellenes tanítások, és a fölvilágosult abszolutizmus a nemzeti főpapságban szövetségesre talál. Az egyházi társadalmon belül életformában és anyagiakban kiáltóan nagyok a különbségek. Főnt a hatalom, hiúság, pompa, fényűzés, lent a szellemi és anyagi szegénység sorvasztja a szavahihetőséget, a lendületet és a tetterőt. Voltak ugyan kimagasló személyiségek, de megfelelő irányítás, egység és szerzettség híján nem születtek átütő eredmények. *A bölcselőkkel szembeálló katolikus ellenállás szétszórtan harcoló szabadlövészekéhez hasonlítható.* Pedig számban nem lett volna hiány. A Monod egyedül Franciaországra vonatkozólag az 1715–1789 közti időszakból több mint 700 katolikus és protestáns hitvédő iratot sorol föl. A francia egyházi szónokok nagyarányú és sokoldalú tevékenységéről Groethuysen kétkötetes műve tanúskodik. Az iskolázás földrészünk katolikus országaiban az egyház kezében volt, a közép- és felsőfokú oktatásban pedig egyenesen a jezsuiták uralkodtak. Valamennyi fölvilágosult francia író jezsuita, kisebb részben oratorianus iskolákból került ki. De a vallásos humanizmus klasszicizmusában megrekedt jezsuita tanítási mód nem tudta kielégíteni az ifjúságot. Az is hiba volt, hogy a jezsuiták a kelleténél jobban alkalmazkodtak – már csak diákjaik szüleire való tekintetből is – a divatos koreszmékhez.¹⁶

NEMZETI KÜLÖNBSEGEK. A fölvilágosodás nemzetközi jelenség, bizonyos mértékben a század légkörében él. De lényege megragadásában, a közlés módjában, a támadásban és az ellenvaló védekezés minőségében *a nemzeti és vallási különbségeknek megfelelően eltéréseket tapasztalunk.* Az angol fölvilágosodás a világ felé nyitott, józan, gyakorlatias és nem forradalmi. A francia ennek a fordítottja: kezdettől fogva könnyed, mozgékony, formaigényes, majd a XVIII. század közepétől ingerült, szenvedélyes, erőszakos, fölforgató. A német nehézkes, elméletiségre hajló, pedáns, komoly, mértéktartó, s főként a tudományra és a nevelésre irányul. Kevesébé egységes, sok válfaja van, nagyobb szerephez jut benne az egyházas irányzat, mégpedig katolikus és protestáns alakban. A dél-európai román országokban a fölvilágosodás egyrészt szélsőséges, francia ihletésű, másrészt a katolicizmussal megegyezésre, kiegyenlítődségre törekvő. E területeken főként az abszolutista fejedelmek szorgalmazták az egyházi befolyás korlátozása érdekében.

Ugyanezt mondhatjuk Kelet-Közép-Európáról is, ezen belül hazánkról. Kelet-Európában a fölvilágosodás különböző irányzatai érvényesülnek a keleti egyházak számottevő ellenállása nélkül. Itt azonban rendi jellege, a nemességnek a mozgalomban való szerepe s a polgárság csekély

jelentősége miatt a társadalmi célok háttérbe szorulnak a nemzeti és nyelvi szempontok mögött. A vallási közösségeket a fölvilágosodás sehol sem képes alapjaiban megingatni, s a népesség nagy többségét kitevő alsóbb, elsősorban paraszti tömegeket nem tudja elérni. A fölvilágosodás először a protestáns országokban ér el sikereket, mégpedig saját teológusaiak közreműködése által; az ellenálló protestáns hittudósok irodalmi működése magas színvonalú. A katolikus országokban erősebbek a védőgátak, hatékonyabb az egység, de több a támadható fölület és csábítóbbak az állami beavatkozás kísértései.¹⁷

A KÖNYVEK ÚTJA. A fölvilágosodás a szellem lázadása és harca. Ennek megfelelően kisebb közösségekben a szó, nagyobbakban a nyomtatott betű által terjedt. Az utóbbit igen elősegítette az ifjabb nemzedék eleven tudás- és olvasásszomja. Ennek *szolgálatába szegődtek a nyomdák és a könyvkereskedések.* A szabadgondolkodók világgiaica Amszterdam volt, a német protestáns és fölvilágosult könyvkiadásé és kereskedelemé Lipcse. Hollandiában szabad volt a sajtó és a könyvárúsítás. Az otthoni cenzúráról féltő írók itt jelentették meg műveiket, óvatosságból gyakran más kiadási hely föltüntetésével.

A fölvilágosult írások támadása idővel a legsúlyosabb pergőtűzzé alakult. Ha a határon az ellenőrzésen sikerült átjutniok, nem voltak ugyan árusíthatók, de eltűntek a magán kölcsönkönyvtárak állományában. A kölcsönző és az olvasók egyaránt – saját érdekében – megőrizték a titkot. Ekként lettek a *magán kölcsönkönyvtárak a fölvilágosult írók betörésének kapui.* A cenzúra nem tudott lépést tartani a becsempészett könyvek áradatával, és gyakran nem is akart. Hiszen éppen ebben a korban a fejedelmek kivették a cenzúrárt az egyház kezéből, és saját hatalmi érdekeiknek megfelelő eljárásra utasították hatóságukat.¹⁸

A NÉMET EGYHÁZI TERRITÓRIUMOK. A német birodalom területén *valamelyes védőgátat jelentettek az egyházi választó-fejedelemségek, a katolikus és protestáns territóriumok* szigorú elzártágukkal és pátriarkális életmódjukkal. A német protestantizmusban csak Nagy Frigyes uralomra jutása (1740) tárt kaput a fölvilágosodásnak, az ortodoxia nem kis bosszúságára. A többi német protestáns államban azonban még sokáig nem érvényesülhetett a hittudományi fölvilágosodás. S az istengyalázás a protestánsoknál is halált érdemlő gonosztettnek számított. Az eredetileg más célkitűzésű pietizmus a protestáns ortodoxia elleni harcban sajátos módon egy táborba került a fölvilágosodással, s így szándékán kívül útegyengetője lett. A birodalom katolikus egyházi fejedelemségei sem fogadták tárt kapukkal a fölvilágosodást, s elzárkózással, cenzúrával és a pátriarkalizmus fönttartásával védekeztek. A kis püspöki városokban szinte semmi sem változott az 1500 körüli viszonyokhoz mérten, mintha a hitszakadás nyomtalanul ment volna el fejük fölött.

Jegyzetek: 1. Vatikáni kutatásaim az MTA kiadásában Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai (Fontes) c. sorozatban kerülnek közzétételre: *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786.* A bevezetésben részletesen foglalkozom hazai egyházi viszonyainkkal a fölvilágosodás korában. – 2. A fölvilágosodás európai és magyarországi történetének földolgozása, megtoldva a szabadelvűség hatásával egészen századunk elejéig *Zoványi Jenő* műve: A fölvilágosodás története (Bp. Genius Kiadó é. n. 185 l.). Széles szemhatár, nagy tudás, szertelenül alanyi szemlélet és minden intézményes egyháziasság elvetése jellemzi. – *Les Lumières en Hongrie, en Europe Centrale et en Europe Orientale.* (Actes des colloques de Mátrafüred I–III. Bp. 1971, 1975, 1978.) – *Kosáry Domokos:* Művelődés a XVIII. századi Magyarországon (Bp. 1980. 758 l.) – 3. *Joël, Karl:* Wandlungen der Weltanschauung. II. k. 130–133. (Tübingen, 1934) – 4. *Schwaiger, Georg:* Die Aufklärung in katholischer Sicht. In: Concilium 1967, 559–566. Ehelyütt: 560. – 5. *Cassirer, Ernst:* Die Philosophie der Aufklärung. Tübingen, 1932. 217. l. – 6. *Mornet, Daniel:* Les origines intellectuelles de la révolution française (1715–1787). Paris, 1933. 126, 127, 471–473. l. 7. *Gorce, Pierre de la:* Histoire religieuse de la Révolution Française. I. k. Paris, 1922. 68. l. – *A. Lattreille–R. Rémond:* Histoire du Catholicisme en France. III. k. 2Paris, 1962. 31, 64. l. – 8. *Groethuyzen, Bernhard:* Die Entstehung der bürgerlichen Welt- und Lebensanschauung in Frankreich. I. k. Halle (Saale) 1927. 136–175. l. – 9. *Veit, Ludwig Andreas:* Das Aufklärungsschrifttum des 18. Jahrhunderts und die deutsche Kirche. Köln 1937. 15–16. l. – 10. *Préclin, E.–Jarry, E.:* Les luttes politiques et doctrinales aux XVIIe et XVIIIe siècles. II. k. Paris, 1956. 750, 754–755, 759, 765, 768. l. (Fliche, A.–Martin, V.: Histoire de l'Église 19. I–2. k.) – *Mornet* 364–368, 371, 374. l. – *Lattreille–Rémond* III. 65–66. l. – *Taute, R.:* Die katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei.³ 1909. 7–11. *Mornet* 415, 417, 419, 439, 440, 442–446, 449. l. – 12. *Valjavec, Fritz:* Geschichte der abendländischen Aufklärung. Wien–München, 1961. 9–11, 97–102. l. – 13. *Böhi, Hans:* Die religiöse Grundlage der Aufklärung. Zürich, 1933. 33–34, 43–47, 50, 55, 64–71. l. – 14. *Groethuyzen* I. k. XVII. 39, 45, 55, 58, 81, 96, 98–99, 102, 273⁶², 122, 126, 131. l. – 15. Uo. I. k. 189, 190–192, 205, 224, 226, 238. l.; II. k. (Halle 1930) 208, 209, 211. l. – 16. *Lattreille–Rémond* III. 55. – *Schnürer, Gustav:* Katholische Kirche und Kultur im 18. Jahrhundert. Paderborn, 1941. 187, 179–181. l. – 17. *Veit* 12. – *Valjavec* 147–154. l. – 18. *Veit* 15, 22, 25. l.

A KERESZTÉNY KULTÚRA A MAI HOLLANDIÁBAN

Kevés ország élt át annyi válságot, felemelkedést és visszazuhanást, mint Hollandia. Julius Caesar idejében germán törzsek, majd a batávok támadják meg és telepednek le földjén, ugyanakkor az Északi-tenger partját és szigeteit a frízek tartják hatalmukban. A hunok, longobardok és normannok betörései és kegyetlenkedései ellenére már akkor megindult a hittérítés munkája. Kölnben és Trierben katolikus püspökök küzdenek a pogányság ellen. Amikor pedig Attila serege elfoglalja Tongeren városát, Servás – akit később Servatius néven szentté avattak – a dél-hollandiai Maastrichtba menekül és ott is hal meg. Sírja ma is látható a város templomában.

A Krisztus-hitet hirdetők szembefordulnak a germánokkal és frízekkel, mivel ezek csökönyösen a Wodan-tanhoz ragaszkodnak. Dagobert építi fel az első keresztény templomot Utrechtben, de mihelyt elhagyja a várost, a frízek felgyújtják. 669-ben Willibrord angolszász hittérítő, mielőtt Rómába utazik, távollétének idejére Pippijn van Herstalt kéri, hogy terveinek megoldásában legyen segítségére. Pippijn készséges, de nem úgy tesz, ahogy Willibrord remélte: mialatt ő Rómában jár, Pippijn vaskézrel hajtja igába a frízeket. Mire Willibrord a frízek érsekeként visszatér Rómából, már nem talál ellenállásra, hirdetheti az evangéliumot az újonnan felépített utrechti templomban. De amint Pippijn meghal, lerombolják az új templomot, és Willibrordnak menekülnie kell. A frízek azonban nem számoltak Karellel, Pippijn fiával, aki mindenben atyja példáját követi, azért nevezik el „baltás Karelnek”. Willibrord tehát folytathatja tértítési munkáját, ebben három évig segíti őt Winfried angolszász szerzetes is, Bonifácus néven. Willibrord halála után Bonifáciust a pápa Mainz érsekévé nevezi ki, de visszatér Utrechtbe, hogy felszentelje Gregoriust, akihez baráti szálak fűzik. Sőt még egyszer felkeresi, már hetvenkét évesen, holland földön. Ott akkor pogány frízek rablócsapata támadja meg, és mivel a szelíd lelkű Bonifácus nem engedi meg kíséretének a fegyveres védekezést, legyilkolják őt is, ötven kísérőjét is Dokkum előtt, 755-ben.

A harcok nem szűnnek meg később sem, mind a frízek, mind a be-betörő normannok ellen. Orgyilkosság áldozatává válik Dirk gróf, I. Flóris gróf és mások. Viszály támad Utrecht és Holland között (utóbbi a holland grófság területe), majd Zeeland és Holland együtt tör a frízekre. A flamanđok elleni ütközet sikerrel jár, Ostende elesik. A vérzivataros időkben azonban, a szellemi fejlődés jeleként, egyetem nyílik 1575-ben Leidenben, 1585-ben Franckerben, 1614-ben Groningenben, 1636-ban Utrechtben és 1647-ben Harderwijkben.

A hollandok elfoglalják Braziliát, majd Ceylon szigetét. Mikor 1666-ban az angolok hajóikkal elérik és kirabolják Terschellinget, a híres admirális, De Ruyter úgy határoz, hogy meg kell leckéztetni az angolokat: a holland flotta utánuk ered, s legnagyobb hajójukat, a Royal Charles-t elfoglalják, a többi felgyújtják, s az angolokat felkergetik egészen a Temzéig. London lakossága attól tart, hogy a hollandok oda is bevonulnak, de a flotta visszafordult. Csak büntetni kívántak, nem rombolni. 1658-ban a hollandok legyőzik, a svéd flottát is, az angolokkal közösen pedig megszeméltetik a spanyolok büszkeségét, a hatalmas Armadát, azután megszerzik az indiai gyarmatokat. Amerikában felépítik a Nieuw Amsterdament, kormányzója, a hollandus Stuyvesant a várost később „eladja” York hercegnek, így kapja meg új nevét: New York. De még ma is fellelhető a sok hollandi elnevezés Amerika területén: Brooklyn (Breukelen), Haarlem, De Land stb.

A tizenhetedik században Károly angol királyt népe elűzi, és III. Willem holland helytartót koronázza meg, aki Stuart Mária unokájával kötött házasságot. Haláluk után az angol és holland flotta elfoglalja Gibraltárt. De a győzelmek mellett a hollandoknak is bőven volt részük vereségekben, megszállásban, viszályban is. Az utrechti békekötés után (1713) el kell tűnniük a rájuk

szabott elnevezést: „Osztrák Alföld”. Később Napóleon ülteti trónjukra Lajos öccsét, aki egyébként hamarosan császári bátyja ellen fordul a holland nép érdekében. Az állam hol királyság, hol köztársaság. A széthúzás és a leigázást, mindig újabb lelkes egyetértés követi, a háborúskodást pedig a békés hitlejlesztés. Az Orániai herceg feleségül veszi Anna Paulovna orosz nagyhercegnőt. Péter orosz cár két ízben jár Hollandiában, első alkalommal egyszerű munkásként vesz részt a hajóépítésben, hogy itt szerzett tudását hazájában kamatoztathassa, ahol a kereskedelmi hajózás még kezdeti stádiumban volt.

Harcok, győzelmek és megaláztatások – mint például a második világháború alatt a német megszállás – közepett ez a kis ország felverekedte magát a tiztőkés állam együttesébe, vagyis az iparilag legfejlettebb országok közé. Rotterdam kikötője első helyen áll a világon, lemaradt mögötte két nagy riválisa, Hamburg és New York. Híressé vált művészei, tudósai révén is: Van den Vondel, Bilderdijsk, Rembrandt, Van Hals, Gerard Dou, Van Ostade, Van Steen nevét mindenki ismeri, akárcsak a magyar gályarabokat kiszabadító Michiel de Ruyter admirálisét. Huygens fedezte fel teleszkópjával a Saturnus bolygót, és mint „a tudomány hőst” a francia akadémia tagjának választotta. Van Leeuwenhoek találta fel a mikroszkópot, amit még az angol királynő is eljött megcsodálni. A XVIII. század legnagyobb orvostudósa és vegyész Boerhave, miatta jött Hollandiába másodszor is Péter orosz cár, és hajlandó volt két óra hosszat várakozni az előszobában, hogy végre kezét szoríthasson a tudóssal.

1853-ban beiktatták a katolikus püspököket. 1859-ben megindult az első vasútvonal. II. Willem halála után fia, III. Willem öröklé a trónt, és házasságot köt Waldeck-Pyrmont Emma hercegnővel. 1880-ban megszületik egyetlen leányuk, Wilhelmina, aki nagykorúságától kezdve 1948-ig uralkodik mint bölcs, emberszerető királynő, és akkor adja át a trónt Juliána leánynak, az édesanyja példáját követő, széles látókörű asszonynak.

A magyar és holland nemzetet századokon át mély rokonszenv szálai fűzik össze (öszöndíjas diákjaink tanulnak holland egyetemeken: Bod Péter, Apáczai Csere János stb., gyermekeinket a háborúk után szeretettel fogadják a holland családok üdültetési, segélyezési akciók során). Itt említést kell tennünk egy elképesztő tévedésről: a magyarok ezt az országot Németalföldnek nevezik, és ezzel lakosságát sértik. Igaz, kétszáz évvel ezelőtt, rövid ideig túrniuk kellett a megalázó kifejezést: „Ausztia Alföldje”. Manapság, sík területe miatt, angolul The Netherlands, németül Die Niederlande, franciául Pays-Bas a neve. De senki nem vetemedik arra, hogy hozzáfűzze azt a szót: „német”. Mikor egy hollandus politikusnak lefordították a magyar meghatározást, felháborodásának így adott kifejezést: „Ezentúl Magyarországot Román Alföldnek fogom emlegetni, hiszen szintén sík területű, és keleti szomszédja Románia, mint nekünk Németország!”

A holland nép vendégszerető, igényes, a szabadság utáni vágya szinte egyedülálló. Minden felekezetnek és politikai irányzatnak külön rádió- és televízióstúdiója van. A katolikus televízióadó vasárnaponként templomi misét közvetít.

Meglepő az újszerű liturgia. Nemcsak az, hogy dzsessz-trió vagy kvartett kíséri az énekeket – mely az ifjúságra nagy vonzóerőt gyakorol –, hanem az is, hogy a pap laikus hívek segítségét veszi igénybe. Mise előtt az áldást gyakran a szociális nővér mondja el (aki minden hónapban egyszer-kétszer prédikál is), sőt a közös ének után a gyülekezet egy-egy fiatalabb tagja – nő vagy férfi – olvas fel a Szentírásból. Az első textust rendszerint az Ószövetségből, amit a hívek ülve, a másodikat az Újszövetségből, amit már állva hallgatnak végig. Mise után, az áldozás előkészületei alatt történik a perselyezés. Néhány hívő körbe jár a padsoroknál, és a kosarakba gyűjtött pénzt, amely – tekintettel a hollandok bőkezűségére – mindig jelentékeny összeg, elhelyezi az oltár lépcsőjén, mint Istennek szentelt és áldására váró ajándékot. Az újszerűség főképpen az áldozásnál mutatkozik meg: nyolc-tíz hívő áll az oltárnál a lelkész mögé, hogy majd vele együtt szolgáltassa ki a szentséget: ostyát és bort. Mindnyájan ugyanazt mondják, mikor átnyújtják az ostyát vagy a borral telt kelyhet, amit a pap: „Az Úr teste”, vagy „Az Úr vére”. De mielőtt erre sor kerülne, a lelkész kijelenti: „Mivel a mi Urunk a békességet hozta el nekünk, most adjuk ezt tovább egymásnak”, és akkor mind az oltárnál állók, mind a padokban ülők kezét szorítanak egymással, hogy továbbítsák az égi békességet.

Minden katolikus templomban karmester vezényli a kórust, az oltártól balra, de mikor közös ének következik, meg-megfordul és int a híveknek. Az utolsó imát legtöbbször serdülő gyermekek mondják el a mikrofonnál, és ha különféle céllal fohászknak – például a világ éhezéiért, a

betegekért, a pápáért és igehirdetőkéért –, akkor rövid imájuk után hátralépnek, átadják helyüket egy másik ifjúnak, hogy az folytassa. A Miatyánkot és Credót a hívek állva, hangosan mondják el. A tévéadás után felirat jelenik meg a képernyőn a lelkész telefonszámával, akit bármelyik híve felhívhat déli egy órától délután ötig, vagyis a miséző pap négy teljes órán át válaszol a feltett kérdésekre, észrevételekre. Hollandia katolikus népe ragaszkodik a teljes szabadsághoz, és igényt formál a bíráló vélemények türelmes meghallgatására is. A reformáció utáni időkben, a második világháborúig a lakosság többsége protestáns volt, ma a katolikus vallásúak száma meghaladja az ötven százalékot.

A társadalmi és politikai kérdésekben a nép szava döntő, a kormány alkalmazkodik. Az ifjúság tiltakozó felvonulásokat szervez, például az atomfegyverek gyártása ellen, sok újonc kitér a katonai szolgálat elől, mert az ellenkezik az elveivel. Az új királynő, Beatrix haladóbb irányzatot követ, így a baloldal is melléje szegődött. A holland könyvesboltokban nemcsak a szépirodalom és a keresztény kultúra, hanem Marx, Engels és Lenin valamennyi műve is kapható. Legkedveltebb költők Gabriel Smit (az egyházi élet fontos szerepével is foglalkozik), Roland Holst, Bertus Aafjes stb. A katolikus egyház szervezetei foglalkoznak a homofílek és a kábítószereken élők megmentésével is, az ifjúság számára vitaesteket rendeznek, ahol aktuális kérdéseket tárgyalnak meg. Feltűnő az ökumenia hatása, a felekezetek megértőbbek egymással szemben. Hollandiában a keresztény vallási élet a múltból táplálkozik, de iránya szemlátomást felfelé ível.

KISJÓKAI ERZSÉBET

K Szabó Ferenc: **ŐSZI ÁMULAT** (Róma, 1982).

Ö A szerző életművének ismerője bizonyos mértékű meglepetéssel veszi kézbe új kötetét, mely regebbi és újabb verseit, valamint műfordításait tartalmazza. E meglepetésünket persze csökkenti valamelyest az a tény, hogy Szabó Ferenc költői hevülettel és nagy beleérzéssel megírt irodalmi esszéiben eddig is tetten érhattük a poézis elkötelezettjét, aki nyilván azért tudott az általa felvetett kérdésekről olyan meggyőzően és annyi azonosulással írni, mert maga is költő.

N **Y** **V** **J** **E** **L** **Z** **Ö** Mi jellemzi Szabó Ferenc költészetét? Mindezekelőtt nagyfokú műveltség, mely mind témaválasztásában, mind verseinek finom, áttetsző képeiben jelentkezik. Olyan érző és hívő ember vallomásai ezek, aki alaposan ismeri a világirodalmat, s nem azzal akar hatást kelteni, élményt adni, hogy váratlan formai bravúrokkal szolgál, hanem meditációi során feljegyzí benyomásait, melyek származzanak akár tárgyi környezetéből, akár gondolataiból, mindig a világ egységének és rendezettségének, az ember eszméi-eszményei célra irányulásának igazságait sugallják. Jóleső érzéssel olvashatjuk e kis elmélkedéseket a költészetnek olyan korszakában, amikor a szó gyakran önmaga ellentétébe fordulva nem jelenteni akar valamit, hanem hagyományos jelentést tagadni. Szabó Ferenc lí-

rája értékközpontú, arra tanít, hogy bárhová tekintünk is, mindenütt felfedezhetjük a teremtő Isten keze nyomát, melyet – ha van tehetségünk hozzá – akár versben is feldolgozhatunk. Az életnek és gondolkodásnak ezeket az értékeit eddig is nyomon követhettük Szabó Ferenc életművében, mely most új színárnyalattal gazdagodott.

Műfordításainak alapeszméje a hűség. Azokra az alkotásokra rezonál leginkább, melyekből a maga eszményeinek igazolását olvashatja ki. Ilyen jellegű tevékenységétől még újabb sikeres munkákat remélhetünk s ezzel párhuzamosan a magyar műfordításirodalom további gyarapodását is várjuk.

Vörös István versei elé

Költői pályakezdés annyiféle van, ahány költő. Vörös István nem tartozik azok sorába, akiket formai készségük, ügyességük, valamely ismert versíró stílusába való beleélő képességük hoz a felszínre. Ezt a tizennyolc éves fiatalembert gondolatainak eredetisége, fogalmazásmódjának lényegre törő keretlensége teszi méltóvá figyelmünkre.

1964-ben született Budapesten; jelenleg a gimnázium negyedik osztályát végzi, erettségire készül. Érdeklődésének homlokterében sokáig a természettudományok álltak, a művészetek közül az avantgard mozgalmak, elsősorban a szürrealizmus gyakorolt rá hatást. A lírában Nagy László, Pilinszky János, Kormos István és Weöres Sándor, a filmművészetben Huszárik, Pasolini, Wajda, Fellini filmjei állnak hozzá közel. Ez azért sem mellékes, mert a versírás mellett amatőr-filmezéssel is foglalkozik.

„Percekig folyik / a szó a csapból / aztán elzárják / és hörögve / égő vízzé változik / a hadarás” – írja az *Őszinteség* című versében. Altalában két jelenség összekapcsolása teszi megjelenítő erejűvé és véglegessé a verseit. Nem szimbólumokat keres, nem jelképeket használ; a sajátosban felismeri annak másságát is – gyakran groteszk társítással mélyíti el a köznapni élményt az áttételesebb, mégis kézzelfogható értelmezés felé.

„Keményen / neki az éjszakának / gyufákat gyújtogatunk . . .” – mintha az emberi lét tragikomikuma fogalmazódna meg – némi öniróniával – ezekben a sorokban. Természetesen nem ez az egyetlen módszere, sokféle verstípussal kísérletezik. De akármilyen utat próbál, legjobb versein mindig átüt egy kutató fiatal elme elfogulatlan világlátása, a szavak anyagából maradandót formálni képes tehetsége.

Mezey Katalin

VÖRÖS ISTVÁN versei

Szent Sebestyén

*A hit felmérhetetlensége
a vér képletei,
a pogányok felcserélhetősége
a sebek tételei*

*A nyilak
a matematika és a halál
rideg
ágyui felé fordított
sebek*

Gondolat és kiáltás

*Ha megszabadíthatnám
a gondolatokat
a szavak salakjától*

*Ha lefejthetném a hangokról
a levegő véresre beszélt
szövetét*

*A fájdalmat belegöngyölöm
a kiáltásba*

Harc

*keményen,
neki az éjszakának
gyufákat gyújtogatunk
s a körmünkre égett
csillagok közt
angyalként elkárhozunk*

A megfeszített

*Ráfagytam a feszületre
Isten könnye
lelkemben könnyezve
sócseppekben létezem
s az ut szélén
a keresztteken*

Árnyékok

1

*Mig az ég, roppant kék,
torkát a földre tátja,
álomba oldja a hold sarlója
és sötét függönyt huz közénk*

*este szél csapkodja a nagy vásznat
s a fények zajos orgiája
ahogy üres lesz az ég*

2

*csillagok festetlen haldoklása
öntudatom kialvó fekete lángja
árnyék torlaszok a verőfényben
neoncsövekre feszített ég*

3

*Már fekete pelyhekben hull
az éjszaka álmunk kormára
a kéményen át kilátunk a világba*

Horoszkóp

*A fényük szegeire
akasztott csillagok,
sorsunk bélyegei,
Isten tenyerébe kalapálva.*

Capriccio

(Huszárik Zoltán emlékének)

*Izzadság csikorog
a nedves havon
lovak fogai
berregnek
S a sötét éjszakák
bútorai közt
koporsót ácsolnak
a hőemberek*

Föld

*Akár a föld,
amely vigyázó testét
a halottakra húzza,
vagy az éjszaka,
melynek hűnyt pillájú ege alatt
sorsok szunnyadoznak
álmodom én is
hüs rögökbe zárva.
Ásónyomát otthagyjá
rajtam a történelem*

öregszem, hisz porból vétettem

Hegyi Béla

SZABÓ FERENC SJ (Róma)

1931. február 4-én született a Zala megyei Kálócán. 1950-ben érettségizett, ezután egy-egy évet az egri és a szombathelyi szemináriumban töltött. Francia és magyar irodalmat tanult a budapesti Idegen Nyelvek Főiskoláján, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Rendi tanulmányait Leuven mellett, a belga egenhoveni főiskolán végezte 1957 és 63 között. 1962-ben szentelték pappá Brüsszelben. 1966-ban teológiai doktorátust szerzett Párizsban az Institut Catholique-on „A teremtő Krisztus Szent Ambrusnál” című témából. 1968-tól a Vatikáni Rádió magyar osztályának vezetője.

Már munkásságának kezdetén eljegyezte magát Teilhard de Chardinnel; az első közt tudósította a magyar olvasóközönséget az úgynevezett teilhard-i jelenségről a tudományos teológiai vizsgálódás igényével. Teilhard tanainak befogadása nála nem egy halaszthatatlan lecke felmondását, vagy egy régtől időszerű tétel elsajátítását jelenti, hanem a teilhard-i gondolat szembesítését a változó világgal, mindannak továbbfűzését, amiben ő újat, többet és frissen evangéliumit hozott. Szabó Ferenc magáévá tette a nagy tudós kevesek ál-

tal megfogadott tanácsát: – Aki megért, akkor ért meg igazán, ha meghalad. – Követése tehát nem a hozzá való tapadás, a feltétlen hűség, hanem a nyomdokain folyó elmélyült kutatás új megoldásokért, tisztultabb válaszokért a történelem és a filozófia kérdéseiben.

„Mai írók és gondolkodók” című, Leuvenben kiadott munkája (1965) Teilhard spirituális humanizmusával illusztrálja azt a keresztény választ, amit sem Lukács György ateizmusával, sem Jean-Paul Sartre egzisztencializmusával nem lehet helyettesíteni. Hogy a tudomány feleslegessé teszi a Teremtőt (Lukács), és hogy az ember, mivel abszolút szabadsággal rendelkezik, nem függhet Istentől (Sartre), éppen a *minden embert* megillető *személyes méltóság* kérdését hagyja tisztázatlannul. Az ember Isten képmása, hasonlatossága, ontológiailag tehát, szellemi lényegénél fogva, *nyitott* a többi ember és a világ felé, keresi értelme fényénél létének magyarázatait. Kiteljesedésének legkedvezőbb klímáját pedig a *szereget* adja, amely egyes-egyedül képes harmóniát létrehozni nemcsak az emberen belül, hanem az embernek másokhoz, embertársaihoz fűződő viszonyában is. Végső soron Istennel és a mindenséggel egyaránt egységet formál, mert csak a felelősséggel áthatott szeretet tud mindennek a legmélyére hatolni, értelem és érzelem hullámhosszán egymást erősítő rezonanciákat kelteni. A tudás fölénye és a szabadság hiúsága egymagában mit sem ér a közösségben a közösségért vállalt szeretet nélkül, a tudatosan megélt hit nélkül, amely személyiségünk kibomlásának döntő momentuma, emberségünk meghatározó tulajdonsága.

Ugyanezt a gondolatot folytatja Szabó Ferenc „Az ember és világa” című könyvében (Róma, 1969), mely voltaképpen a Gaudium et spes kezdetű zsinati konstitúció kommentálása. Szorosan véve a dokumentumnak az emberre és világára vonatkozó tanításával foglalkozik, felhasználva az elmúlt negyven év bölcséleti és hermeneutikai tapasztalatait. Egy keresztény antropológia körvonalait vázolja föl, az okmányoknak ahhoz a vezérelvéhez kap-

csolódva, hogy „Isten, amikor az embernek kinyilatkoztatja magát mint Szeretetet, egyúttal megvilágítja az emberi állapotot is – az embert is kinyilatkoztatja önmagának...” A „Távlatok” kötetben (1970) újabb irodalmi és világnézeti tanulmányait gyűjti egybe. A keresztény hit különböző értelmezését mutatja be költők – Rimbaud, Baudelaire, Babits – látomásai-ban, filozófusok és misztikusok – Pascal, Kierkegaard, Blondel, Prohászka – élményeiben, a nemrégiben még divatos strukturalizmus módszertanában és Teilhard vallásos eszmevilágában. Az „Henri de Lubac az egyházzól” (1972) korunk egyik legnagyobb teológusával ismert meg, az úgynevezett új teológia képviselőjével, aki a tradicionális és a zsinati felfogást ötvözte össze életművében, több-kevesebb sikerrel. A Rómában kiadott Teológiai Kiskönyvtár sorozatban H. de Lubac és Yves Congar munkásságát elemzi két monográfiája (1976). A „szolgáló teológus” portréját rajzolja meg bennük, aki „tudja, hogy a történelemben Isten valósítja meg tervét; ebben a tervben mindenkinek megvan a sajátos szerepe. A teológus, aki a Lélek erejével az Isten népe körében a próféta és a reformátor szerepét tölti be”, csak szabadságban és igazságban teljesítheti feladatát az egyházban, ez a szolgálat éppen ezért „aktív türelmet” kíván...

Szabó Ferenc az egyházon belül és az egyház világgal folytatott aktív és türelmes dialógusának elkötelezettje. Munkáiból kitűnik az a meggyőződése, hogy mind gyakoribbak lesznek a világban az olyan feladatok, amelyek csak a különböző világnézetet vallók együttműködésével és kölcsönös megértésével oldhatók meg, a világnézetek közeledésének és összefogásának segítségével. A „Párbeszéd a hitről” című esszéketének (1975) bevezetőjében – mintegy önmagát is jellemezve – többek közt így ír: „Nyitottan szemléltem a valóságot és őszintén kerestem a párbeszédet kortársainkkal. Keresztény szemmel néztem korunk szellemi helyzetét, a hit és hitetlenség mai szembeesüléseit. Vallom azt, hogy a hit nem akadály a tárgyilagos valóságlátásnak és az emberek megértésének. Ellenkezőleg: teljesebb tapasztalathoz segít, és megvilágítja az emberi dráma rejtett dimenzióit.”

„A szeretet hullámhosszán” (1977) – mely e sokat mondó alcímet viseli: „Miért élünk? Miért hiszünk?” – az emberi személynek a világban elfoglalt helyével és szerepével foglalkozik. A halál titkának bogozásával nem is az

evilágon túlra, inkább a helyes életvezetésre irányítja figyelmünket, s a mind teljesebb földi lét eszményét a szeretet hitelt érdemlő gyakorlásával hozza párhuzamba. Nem elvonatkoztatva szól a szeretetről, hanem mint életelvet, reális magatartást formáló erőt világítja meg. A „Jézus Krisztus megközelítése” (1978) című művében a Jézushoz vezető utakat járja be, a „szeretet civilizációjának” kalauzaként. „Jézus azt akarja, hogy az Isten iránti szeretet megnyilatkozzék a gyakorlati életben, pontosabban a felebarát szeretetében – hangsúlyozza Szabó Ferenc –, másrészt viszont a felebarát szeretete Isten szeretetében kapja meg abszolút alapját.”

„A rejtett Isten útjain” (1980) írásai a hit viszonyát tárgyalják a valósághoz, az istenkérés drámáját fedik föl – hasonlóan a „Párbeszéd a hitről” válogatáshoz, melynek anyagát itt részben megismétli és újabb tanulmányokkal egészíti ki –: miként alakítja, változtatja az embert, eltérő sorsokon és pályákon át, de mégiscsak azonos mélységgel és energiával a hit és hitetlenség konfliktusa, amit az alkotó ember formákba önt, eszmélődésével fölruház, megfogalmazni próbál, hogy üzenjen általa, tovább sugározza a „jó hír”, a megváltott emberi nembeliség reménységét.

FÉNYES SZELLŐK...

– Te is a „fényes szellők” nemzedékéhez tartoztál. A NEKOSZ tagjaként népi kollégiumban nevelődtél, ahol céltudatosan törekedtek a közösségi magatartás és gondolkodás s ugyanakkor az önállóság-igény és az egyéni valóságlátás, véleményformálás kialakítására. Új szellemű és erkölcsű értelmiség volt felnővőben... Az itt szerzett élményeid nyilván befolyásolták későbbi gondolkodásodat, felnőtté érlelődésedet is...

– Hadd kezdjem azzal, hogy csak a hatodik elemi után kerültem gimnáziumba, mert a szüleim szegények voltak – a „puszták népéhez” tartoztak –, és nem tudtak tovább taníttatni. Mivel azonban jó tanuló voltam, irsapusztai (Zalalövő) tanítóm elküldött versenyvizsgára a premontreiekhez Szombathelyre. Az úgynevezett falusi tehetségmentés eredményeként fel is vettek párat a jelentkező 24 tanuló közül. Én Sümegen kezdtem a gimnáziumot 1943-ban: állami ösztöndíjon tanultam, és az internátust is ingyen kaptam. 1946-ban már

Zalaegerszegen folytattam, továbbra is állami ösztöndíjon. Amikor megalakult a népi kollégium, ez lett az „otthonom”. 1947 őszén lettem kollégista. Minden héten kétszer összejöttünk népdalórákra. Ennek köszönhetem, hogy ma is sok magyar népdalt ismerek. A kollégiumban rendszeresen voltak irodalomtörténeti és világnézeti előadások is, a gimnáziumi tananyagtól függetlenül. Ezek után és más alkalmakkor is sokat vitakoztam társaimmal világnézeti kérdésekről. Ekkor már pap, jezsuita akartam lenni.

Rengeteget olvastam: nemcsak a magyar és a világirodalom klasszikusait (Babits európai irodalomtörténetét két nap, két éjjel „felfaltam”), hanem a katolikus világnézetről szóló könyveket (Prohászka, Bangha stb.) is. De a természettudományok is érdekelték. Jeans és Eddington népszerűsítő csillagászati munkáit olvasva, arra gondoltam – a jezsuiták között több nagy csillagász volt –, hogy jezsuita csillagász leszek. Mint kollégista, a fővárosban egy kéthetes átképző tanfolyamon is részt vettem a karácsonyi szünetben. Együtt vonultam a pesti utcákra a „fényes szelek” középiskolás és egyetemista fiataljaival, népdalokat és mozgalmi nótákat énekelve. Egy csoporttal lementem Tolna megyébe. Falukutatásra is.

Világnézeti beállítottságom nem akadályozott meg abban, hogy jó kapcsolatban maradjak kollégista társaimmal. Azt hiszem, gondolkodásom alapvonása, a párbeszéd keresése a népi kollégiumban alakult ki. bár akkor még „harcosabb” voltam, „türelmetlenebb”, mint manapság. Vitáink azonban nem voltak olyan sablonosak, mint ahogyan azokat Jancsó Miklós a *Fényes szelek* című filmjében bemutatta.

– *Miért akartál éppen csillagász lenni? Talán az a felismerés vezérelt: annak szüksége, hogy az ember a törvények határain túl fekvő mezőkre is behatoljon, a csillagászat látszik leginkább hivatottnak arra, hogy első intrádúra ezt a haladást megvalósítsa?*

– Nagyon izgattak a világegyetem titkai, nemcsak a makrokozmosz, a mikrokozmosz is. Emlékszem, S. G. fizikatanárom az atomvilágról – Bohr-féle atommodell – beszélt. Érzékeltetni akarta a nagyságrendeket. Számításba kezdett, majd végül felírt a táblára egy nem tudom milyen hatványú számot ezzel a konklúzióval: „A világ egy valamivel szennyezett semmi”.

Közben a lét kérdéseit próbáltam feszegetni. Miért van egyáltalán valami, mi lenne, ha semmi se lenne? Miért létezem én? Szívesen néztem esténként a csillagokat, főleg augusztusi éjszakákon, otthon a tanyánkon – ekkor már nagyhegyi házunkban laktunk. Pascalt a végtelen csillag tengerek csöndje megrendítette. Nekem barátaim voltak a csillagok, szinte magába szívott a fénylő magasság. Ezt meg is írtam egyik versemben, *Augusztusi éj* a címe. Érettségiző diák voltam. Az utolsó évet 1949–50-ben Pécsen végeztem el a Piusz volt tanáraival, a jezsuita rendházban.

– *Gimnazista korodban tehát verseket is írtál. Ki nem követi el ifjú lobogásában, hogy rimeket farag? Voltak irodalmi példaképeid?*

– A „nyugatosokat” szerettem, no meg Sik Sándort és Tűz Tamást. Járattam a Vigiliát. Először mindig Tűz Tamás verseit olvastam el. V. K. barátommal, aki szintén verselt, levelet írtunk Harsányi Lajosnak, és mellékelünk egy csokrot verseinkből. Harsányi kedves, biztató szavakkal válaszolt, elemezve költeményeinket. Aztán megadta Tűz Tamás címét azzal, hogy vele is vegyük föl a kapcsolatot. Tűz Tamástól is több levelet kaptam. „Pirossal megjelölte” a jó képeket, és különböző tanácsokkal szolgált a modernebb verseléshez. Először az ő francia „mintáit” ajánlotta: Superville-t, Patrice de La Tour du Pint stb. (Egyébként ez idő tájt már franciául is olvastam, főleg Bernanos-regényeket.)

Harsányi utolsó levele ugyancsak elismerő volt. *Fehér bocinkát szoptatom* című versemre reagált, amelynek végén utalás van Francis Jammes-ra (Jammes *Oly szörnyű volt...* című versét Kosztolányi fordításában olvastam). Harsányi ezt írta: Szívesen vállalná a vers szerzőségét, és bizonyára Jammes is vállalta volna... És ekkor abbahagytam a verselést, rendi előljáróim tanácsára...

– *De a versírás, úgy tudom, mégsem maradt nálad pusztán ifjonti felbuzdulás. Azóta is költesz, fordítasz magyarrá idegenből. A nemrég megjelent „Őszi ámulat” című köteted erről árulkodik. Látszik, hogy ambicionálsz, költő is lehess...*

– Hosszú ideig keveset írtam. Jó harminc év után viszont egyre többet. Meg műfordításokat készítettem. *Távlatok* című könyvemben régebben megjelent néhány (Rimbaud, Baude-

laire, Michaux, Emmanuel stb.). Mostanában ismét sokat fordítottam, főleg franciákat (Rimbaud, Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, Péguy, Claudel, Emmanuel). Párat Montalé-tól és Rilketől is. Ezeket megtalálod az *Őszi ámulat* lapjain. Rájöttem, mennyire igaza van Rába Györgynek abban, amit *A szép hűtlenek*-ben írt a nyugatosok műfordításairól, majd több olyan verset újrafordítottam, amelyeket nem találtam hűségesekeknek. Aztán főleg olyanokat, amelyeket – Péguy, Claudel, Emmanuel – tudomásom szerint még nem fordítottak magyarra.

– *Térjünk vissza az ötvenes évekhez. Hogyan alakult a további sorsod?*

– 1950-ben felvettek a jezsuita rendbe. Az egeri szemináriumba kerültem, mert a Manrézába már nem mehettem. Egy év Egerben, egy év a szombathelyi szemináriumban, ezt követően pedig a zalaegerszegi ruhagyárban voltam könyvelő, később készletellenőr... 1953 őszén Budapestre jöttem, francia-magyar szakot kezdtem az Idegen Nyelvek Főiskoláján, innen két év múlva különbözettel átmentem az ELTE bölcsészkarára.

– *Milyen emlékeket őrzöl a tanáraidról?*

– Az Idegen Nyelvek Főiskoláján szerettem Bene Edét és Kaposynét, akik franciát tanítottak. Magyartanárom, Takács egyszer azzal tüntetett ki, hogy az órán elejétől végéig felolvasta magyar dolgozatomat. (Ilyesmiről szólt: stílusfejlődés a modern magyar irodalomban.) Nem ide tartozik, de megemlítem, mert az Idegen Nyelvek Főiskoláján történt: meghívták Szabó Lőrincet, hogy a műfordításról beszéljen nekünk. Két órán át vallott a műfordítás műhelyitkairól. Felejthetetlen élményem marad. Szabó Lőrincet mint költőt is nagyon kedvelem. A *Tücsökzene* és a *Huszonhatodik év* számomra a magyar költészet csúcsát jelenti. A bölcsészeti karon rövid ideig hallgattam Gyergyai Albertet. Mondanom sem kell, hogy valamennyien nagyon becsültük. Francia-magyar előadássorozatot tartott – amolyan szellemtörténeti stúdiumot – Győry János a színházi illúzió kialakulásáról. Szerettem még Bárczi Géza nyelvészeti előadásait is. Ez idő tájt már államvizsga-dolgozatomra készültem: Balzac fantasztikus novelláit tanulmányoztam.

– *Miért éz a mérhetetlen tudásszomj, küzdelem az emberi teljességért? Mert használni aka-*

runk egyházunknak, a kereszténységnek, tenni akarunk a viláért, „erőnk szerint a legnemesbékért”. Ez cselekvésünk, elszánásunk objektív oldala. A szubjektív pedig: támaszt és energiaforrást keresünk, biztonságot a hitben, a tudásban, az ismeretekben. Hogy felvértezzenek bennünket az élet minden csapása és kísértése ellen. Ezért a sietség, az önbizonygatás, a verseny.

LEUVEN, PÁRIZS, VATIKÁN

– Miután az ausztriai Sankt Andrában letettem jezsuita fogadalmamat, 1957 őszén a Leuven melletti Egenhovenben, a jezsuita rendi főiskolán a szokásos filozófiai és teológiai tanulmányokat végeztem. Mivel két évig ott-hon már tanultam filozófiát, két év után filozófiai licenciátust szereztem (Teilhard de Chardin fenomenológiai módszeréről írtam dolgozatomat), majd egy nyári müncheni intermezzót követően elkezdtem a teológiát. Főleg Maréchal, Blondel és az új teológia művelőivel ismerkedtem meg. A flamandok egyszer – én a vallonoknál voltam, tehát franciául ment minden – meghívták vendéglőadóknak Karl Rahner-t. Eljártam előadássorozatára. A leuveni egyetemen pedig Paul Ricoeur előadásait hallgattam Freudről. A vallon jezsuiták közül különösen szerettem L. Malevez-t, akivel teológiai licenciátusomat is – *A halál teológiája Karl Rahnernél* – készítettem. A harmadik teológiai év végén, 1962-ben szenteltek pappá Brüsszelben. Malevez intézte el, hogy a főiskola meghívott teológiai tanárnak.

A harmadik próbáció (Wépion-Namur) után, 1964-ben Párizsba utaztam, hogy teológiai doktorátust szerezzek az Institut Catholique-on. Chantillyben laktam (akkor még itt tanultak a francia jezsuita filozófusok). A Párizshoz közel eső háznak kiváló könyvtára volt: a hajdani Rotschild kastély és parkja ideális helynek bizonyult az eszmélődésre, a munkára. Az első évben lehallgattam a kötelező kurzusokat. P. Chenu szemináriumát (teológiai módszertan) látogattam, P. Marléval Bultmann-t tanulmányoztuk, Kannengiesser a partrisztikába vezetett be. Eljártam a Sorbonne-ra is (École des Hautes Études); itt a protestáns O. Culmann és P. Hadot szemináriumát (neoplatonikus hatások Szent Ambrusnál) hallgattam. Végül úgy döntöttem, hogy Szent Ambrus krisztológiájáról írom téziseimet a jezsuita Paul Henry irányításával. Diszsertációm két és fél év alatt elkészült. (Közben egy katolikus egyetemista csoportot is ve-

zettem a Centre Richelieu-ben.) A disszertáció megvédésénél jelen volt az Institut Catholique rektora, Mons. Hauptmann is. Szerencsésnek találta témaválasztásomat: a Zsinaton ugyanis, amikor a Gaudium et Spes tervezetét vitatták, többször hangoztatták, hogy az egyházatyák krisztológiáját fel kellene dolgozni olyan nézőpontból, ahogyan én tettem. (Tulajdonképpen Teilhard krisztológiájának gyökereit kutattam az egyházatyáknál.) A bizottságban helyet foglaltak P. Henry mellett Jean Daniélou és André Feuillet is. Tézisem könyvalakban már Rómában jelent meg 1968-ban (*Le Christ créateur chez Saint Ambroise*).

1965 nyarán lejöttem Rómába, hogy P. Orbán helyettesítem a Vatikáni Rádióban. A munkát érdekesnek találtam. Mivel P. Orbán egyedül volt – P. Szabó János egy hegyi túra alkalmával életét vesztette Ausztriában –, hívott a rádióhoz. Végül is előjáróim „visszakértek” a belgáktól: nem mentem teológiát tanítani Egenhovenbe, hanem a Vatikáni Rádió munkatársa lettem.

– 1967. január 1-én kezdél P. Orbán mellett. Ő azonban nemsokára Kanadába ment, a torontói magyar plébániára. Téged neveztek ki a magyar tagozat vezetőjének. Néhány évig veled dolgozott P. Nagy Ferenc. Jelenlegi munkatársaid: Puskely Mária (*Kordia nővér*), Kozma György SJ és Parentiné Ipacs Katalin. Hogyan segítetek informáló és tanító, kommunikációs tevékenységekkel a magyar egyháznak?

– A Vatikáni Rádió – mint ismeretes – 1931-ben kezdte meg működését (egyidős vagyok a rádióval). Rendszeres magyar adás 1950 óta van. Momentán 34 nyelven sugároz programot. Elsősorban a Pápa Rádiója vagyunk: a Szentszék tevékenységéről, pápai megnyilatkozásokról, fontosabb egyházi eseményekről tájékoztatunk. Ezenkívül célunk az is, hogy világnézeti orientációt, biblikus továbbképzést, katekizist nyújtsunk a magyar papságnak és az igényesebb világiaknak. Ezt szolgálják különböző sorozataink: szentírásmagyarítások (segítség a homíliához), a zsinati tanítás ismertetése (több sorozatot szenteltem ennek). világnézeti kérdések, egyháztörténet stb. Egy jó ideje szentírási katekizist is adunk. Állandó rovataink: Ablak a világegyházra, Kulturális tájékoztató, Ökumenikus hírek, Magyar figyelő, Könyvismertetés, Isten mai tanúi stb. Mindezek célja az egészséges zsinati megújulás és a világnézeti öntudatosítás elősegítése a magyar egyházban.

Mondottam, hogy a Pápa Rádiója vagyunk. Ez azt is jelenti, hogy a Pápa, a Szentszék irányvonalát követjük. A Zsinat óta ez az „irány” a párbeszéd, bármilyen sok és kényes problémát vet is fel. II. János Pál folytatja VI. Pál pápa „vonalát” ezen a téren. A lényeg az, hogy célkitűzésünk kifejezetten vallási jellegű, mint ahogy az egyház sajátos küldetése is. Amennyire lehetséges, elkerüljük, hogy a „napi politika” kérdéseit feszegezzük. Ez nem feladatunk. Mivel azonban a pápa is érint olyan kérdéseket (pl. emberi jogok, béke és háború stb.), amelyeknek politikai vonatkozásai vannak, időnként az a látszata lehet munkánknak, hogy „politizálunk” is. Műsorszerkesztésünkben nagy szabadságot élvezünk, talán többet, mint bármelyik „kormányrádió”. Természetesen egyházpolitikai kérdésekben mindig a Szentszék álláspontját képviseljük: itt nem a szerkesztők „izlése” vagy „hozzaállása” a mérvadó.

– A rádió vezetése mellett sokoldalú írói, újságírói és teológiai munkásságot folytatsz. A különböző folyóiratoknak írt esszéidet, valamint filozófiai-teológiai tanulmányaidat időnként gyűjteményes kötetbe rendezed. Rádiós sorozataid zömmel könyv alakban is megjelennek. Munkatársa vagy a Szolgálatnak, a Mérlegnek, a Katolikus Szemlének. Rendszeresen publikálsz a Vigiliában és a Teológiában. Néhányadmagaddal magyarrá fordítottad a X. Léon-Dufour által szerkesztett francia Biblikus Teológiai Szótárt. Alszeghy Zoltán professzor irányításával és több más munkatárs közreműködésével részt vettél az immár 32 füzetből álló Teológiai Kiskönyvtár sorozat szerkesztésében, írásában, kiadásában. Hogy jut időd, erőd, ihleted műfordításra, versírássra? Pihentetésül, a magad szórakoztatására vagy szellemi kiegészítésként műveled?

– A szép szemlélése és csodálata szinte elragadtatásba ejt: az ember kilép önmagából és igyekszik – a rokonszenv, a szeretet által – azonosulni a másikkal. „A művész lát; vagyis – mondja Rodin – szemét mintegy szívébe helyezve olvassa ki a természet titkait.” A szépségélmény a szívben összpontosul, a vér a szellem aranytüzévé izzik, a szenvedély az intuícióban, a »látomásban« szublimalódik, és a látomás teremtés, illetve együtt-teremtés lesz. Ebben az »ex-sztázisban« (*Je est un autre* – Rimbaud) születik az ének, a műalkotás. „Aki örül, az énekel” – vallom Szent Ágostonnal.

– Mutatnál az újabb verseidből?

– Itt van néhány, válassz!

– *Ezt választom: RENÉ CHAR EGY
VERSSORÁRA. Mottója: „Oiseaux que nous
lapidons au pur moment de votre véhémence, où
tombez-vous?”*

Szelíd szemű éneklő madarak a dal lánghé-
vében égve
ér el bennetek az embervadság kemény köve
– hova hulltok riadt szemmel szárnyszeget-
ten?
vár-e valahol száanalom – szénahalom, rin-
gató tengerhullám
avagy bérci gránitél pengéjén vérzik el dal-
termő torkotok?

Hiszem, az Isten jár a hegytetőn – kutat
utánatok
a gyengédség égvízében áztatja áhitattal vé-
res tollatok
s szívetek megszűnt dobogását a dallal szí-
vében
őrzi mindörökre!

„RESSOURCEMENT”

– *Merre tart a mai teológia?*

– Mint minden, manapság a teológia is vál-
ságban van. Az elmúlt negyedszázad azonban
szép eredményeket hozott. Kétségtelen, hogy
– főleg a Zsinat óta – határozottan az üdvös-
ségtörténeti szemlélet érvényesül. Ennek jó
példája az otthon is ismert *Mysterium Salutis*-
sorozat. Az úgynevezett „ressourcement”
(visszahajlás a Szentíráshoz és a patrisztiká-
hoz) jelentős teológiai megújulást indított el.
Először a franciáknál (az ún. „új teológia” kö-
réhez tartozó csoportra gondolok, akiknek
művei a *Théologie*-sorozatban láttak napvilá-
got), később a német és a holland nyelvterület
katolikus teológusai vették át a vezető szere-
pet (Karl Rahner, H. Urs von Balthasar,
Schillebeeckx, Metz, Kasper, Hans Küng). Vi-
tathatatlan, hogy az újabb protestáns teológi-
ával folytatott párbeszéd is serkentette a né-
met katolikusokat az iskolás teológia újragon-
dolására és az új problémafelvetésre. Ezenki-
vül a természettudományok, az antropológia,
a strukturalizmus és a nyelvfilozófia is állandó
kihívást jelentenek a teológusok számára. Az
egzisztencia-filozófiák (Heidegger, Jaspers), il-

letve a mai perszonalizmus új eszközeit és új
problematikát kínáltak fel. Módszertani szem-
pontból a fő irány még ma is a Maréchal nyo-
mán kibontakozott újtomizmus, a transzcen-
dentális módszer (K. Rahner), bár újabban a
kereső teológusok egyre kevésbé fogadják el
támpontnak. Szerintem a legújabb teológiá-
nak egyik lényegbevágó problémája éppen az
egységes filozófiai alap hiánya. A hagyomá-
nyos tomizmus válsága tagadhatatlan. A jövő
útja nemigen lehet a XIII. Leó tomizmusához
való visszatérés.

Daniélou nem véletlenül szögezte le: „Szent
Tamás világitótorony, de nem határkö”. Szent
Tamás egy a többi „egyházatyja” között, még
ha a hivatalos egyház szerint kiváltságos hely
illeti is meg. Az egzisztencializmus és a perszo-
nalizmus témái és módszerei áldásos erjesztői
voltak a mai teológiának. A Zsinat főleg az
ekkléziológiát újította meg – ezzel kapcsolato-
san az ökumenizmus képviselője, a nem ke-
resztény vallások és a nem evangelizáltak üd-
vösségének teológiája is felerősödött. A leg-
újabb teológia Krisztus-központú és antropoló-
giai irányultságú. Gondolok itt például
Schillebeeckx, Küng, Kasper, Metz és a pro-
testáns Pannenberg vagy Moltmann munkás-
ságára. Kibontakozóban a pneumatológia is
(H. Mühlen). A hermeneutika szintén sürgető
módszertani kérdéseket vet fel az exegézisben
és a kinyilatkoztatás-hit értelmezésében. X.
Léon-Dufour és főként a protestáns filozófus,
Paul Ricoeur e téren úttörő szerepet játsza-
nak. A marxizmus (általában a mai ateista hu-
manizmus) a „földi valóságok”, a forradalom
és a politika teológiájának adott lendületet.
Ehhez termékeny intuíciókat találunk Teil-
hard de Chardin eszmevilágában, illetve Che-
nu és Metz műveiben, Congar néhány írásá-
ban. A jövő teológiája az egyház és a világ kö-
zötti párbeszéd teológiája lesz, de még alig raj-
zolódtak ki körvonalai.

– *Ki áll hozzád legközelebb a teológusok kö-
zül?*

– Talán H. de Lubac, mivel személye és mű-
ve számomra az eszményi teológust tükrözi.
Embernek is, szerzetesnek is vonzó egyéniség.
Egyaránt ragaszkodik az élő keresztény ha-
gyományhoz (patrisztika, középkor, a janze-
nizmus kora) és alkalmazkodik a modern
időkhöz (párbeszéd a világgal Teilhard nyo-
mán, az ateizmus problémái). Nem „szintéma-
tikus” teológus, de éppen ezért rokonszenves.

Példát mutat arra, hogyan folytathatunk párbeszédet a múlt nagy keresztény gondolkodóival úgy, hogy közben világunkra figyelve az örök krisztusi üzenetet hirdetjük. Megtanít arra, hogy az igazi hűség nem „konzerválás”, hanem a hagyomány teremtmő továbbfejlesztése. Ezt fejezi ki az a mottó is, amit H. de Lubac-könyvemhez választottam. H. de Lubac idézi Yves de Montcheuil-t *Paradoxes* című művében: „Az egyház nagy reformátorai magából az egyházból lobbantották fel azt a lángot, amely megújulást hozott. Az egyház csak is a saját szentségében találja meg bűneinek orvosságát.”

– *H. de Lubac gyakran és nyomatékkal szól a világiak szerepéről az egyházban. „A Zsinat különböző megfontolásból kiindulva a Lumen gentium második felében az Isten népe képének adott elsőbbséget – olvassuk fejtegetéseiben. – A hierarchia, a minisztériális papság a nép egészének szolgálatára van rendelve; a világiak az Isten népének jelentős hányadát alkotják; a szerzeteseket is ebből a nézőpontból szemléli a Zsinat. Amikor pedig az életszentségről beszél, nem felejtí ugyan azt, hogy az egyház megszentelő anya, de sokkal hosszabban tárgyalja azt a gondolatot, hogy a nép minden tagja hivatva van az életszentségre.” Milyen ma a világiak tanúságtétele, szolgálata és képviselése az egyházban?*

– Éppen a Zsinat hangsúlyozta, hogy minden megkeresztelt ember teljes jogú tagja az egyháznak: az isteni élet és a természetfeletti hivatás szempontjából tehát nincs különbség a világiak és a hierarchia vagy a papság között. De különbözők a funkciók, a szerepek a Testben. A vezetők éppúgy a szolgálatra vannak hivatva, mint az egyszerű hívők, még ha az or-

do (papi rend) révén a szolgálati papság lényegileg különbözik is az általános papságtól. Ez az elmélet. A gyakorlatban persze nagyon sok a tennivaló. A világiaknak – különösen a nőknek – sokkal nagyobb teret kellene engedni a központi kormányzásban (római dikasztériumok, hivatalok), valamint az egyházmegyei és plébániai szinteken. Napjainkban sokat halunk például a politikai elkötelezettségről, társadalmi, szociális vállalásokról. Nos, ez mindenekelőtt a világiak feladata. Vagy ott van a nők papságának kérdése. Szerintem a nőknek még igen széles tér nyílik a diakóniában – bizonyos „papi” teendők ellátásában is (pl. tanítás) –, mielőtt gyakorlati szempontból felszentelésük sürgősségéről kellene vitatkoznunk. A nők papságának teológiája pedig csak embrionális. A kérdést nem lehet elszigetelten tárgyalni. A döntő az, hogy egyáltalán milyen a felfogásunk a szolgálati papságról. Mindenesetre, némely nyugati országban – Itáliában is – éppúgy, mint Magyarországon, egyházi életünk még nagyon „klerikális”.

Valóban: bizonyos szolgálatokon túl, a lényeges döntésekben is, fokozottabb szerepet kellene adni a világiaknak, a „női képviselőknek”. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy általában a világiak, nevezetesen a nők megfelelő teológiai és egyéb képzést kapjanak. Ezért örvendetes tény, hogy Budapesten szépen működik a világiak levelező kurzusa.

– *Mi most a legfontosabb?*

– Korunkat így jellemezhetnénk: az ateizmus és az ökumenizmus kora. Az egyház és az egyházak tanúságtétele csak akkor lesz hiteles a mai világban, ha *egyek* vagyunk. Az egyház egysége – létkérdés.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközrel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadó-órák: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

Lecke márciusban

1.

Még egy rügy? Még egy! S még egy! Ötödik
parányi bugyrát bontja reggel óta
az ablakon túl a meggyfa, oly vidáman-
frissen, hogy szinte bekopogva.

Szellőzködik:

a rég nem ifjú (magam-ültette) fában
valami örök ugri-bugri szellem
nyitogatja – ablakait? –

(kérdem dohogva, majd ezt) És szívemben
ki takarít?

Ki enged levegőt, friss fényt be rám,
annyi után? Annyi után!

Pedig –

2.

Pedig nem romlott rosszul, – nem vénül itt benn
ma sem ami hajdan örök
éltetőül belém is költözött –

Valami rügy-buzgalmú hit?

3.

Pedig

tudva tudom bár, mint a porszem
semmibe szállok mégis innen,

mi lehet a panasz, amíg

- egy nyitni-gyors ág

könnyebben, mint füstöt szelíd

női kéz elhessentheti előlem

a sír-dohosság

lehet – bölcselmek zord kérdéseit!

Épp azáltal, hogy mind hívebben

bókol a csapodár szelekben

egy karintéssel mondván hogy Igen s Nem?

Január

Tébolyult fogaskerekek
üzeme, őszi szél!
Magközepében didereg,
retteg a tél!

Őrült januári idő,
jeges, havas
szívében kész vagy már elő-
törni, tavasz!

A KEZDET ÉS A VÉG A Biblia mint irodalom

- I. A nyugat-európai kultúra jellegzetesen a szavaké. Méghozzá meghatározott értelemben az: a görögségben és a judeo-keresztény kultúrában a szónak teremtő erőt tulajdonítottak. Ám míg az előbbiben a *logosz*, a szó áthatja a teljes teremtést, az élettelen és az élő anyagot, addig a testamentumokban ránk maradt történetek megőrzik és átértelmezik a megnevezés, a ráolvasás, a megfogalmazás nyilvánvalóan totemisztikus eredetű „szentségét”. A szó igévé változik, majd az íge testté – ez indítja el a körforgást, s nem az anyag, miként a korai görög gondolkodóknál. „Az Úr szavára lettek és szájának leheletére minden seregek” – őrzi szépen a hagyományt a zsolttár (33;6) visszautalva egyrészt a *Genesis* könyvére (És mondta Isten, és nevezé az Isten. . .). Ám a *Genesis* megtartja és hitté formálja át azt a totemisztikus-rituális gyakorlatot, mely a megnevezéssel csakugyan életre hív. Az azonosítás, vagy az attól való félelem a primitív ember különös „bűjőcskája” a tárgyakkal. A megnevezés teremt: ennek antropomorf formája, mintegy kozmikus skálán a fény teremtésének mítosza. Mert még nem az égitestek sugározzák ezt a fényt a *Genesis*-ben: hanem a szó teremtette. Isten szava, a megnevezés.

A szó – ahogy útját követjük – elsősorban demitizál. Szertefoszlatja a sötétséget. Elválasztja a vizeket és a szárazföldeket. Teremtés: valamennyi ismert kozmológiában elsősorban *separatiót*, elválasztást jelent. Osztást, mely a káoszt kozmosszá változtatja. Mircea *Eliade* az egység kettéosztásának mítoszait három csoportba sorolja: a menny és a föld elválasztása, az őseredeti káosz megosztása, a kozmogénikus tojás kettéválasztása. Ez a klasszifikáció azonban csupán motívumtörténeti, G. S. *Kirk* ezzel szemben rámutat, hogy a teremtésmítoszok klasszifikációja célszerűbben történhet aszerint, hogy mennyire őrzik a törzsi-kulturális elemeket, illetve, hogy mennyire értelmezték át őket egy meghatározott cél szerint. Az eredetlegendák közös sajátossága ugyanis, hogy önmagukban ritkán állnak egy mondakör elején, s csak igen kevés esetben kezdődik velük a történet. A kezdetet rendszerint a folytatáshoz álmódják hozzá, azzal hangolják össze, ami már *van*. A jelen előtti időnek lesz ez nyitánya a mítosz gazdag hangszerelésében. Egy adott közösség elfoglalja magának a mindenséget – nemritkán annak hasonmásaképpen, ahogyan meghódít egy területet.

Így volt ez a *Genesis*-sel is. A tejjel-mézzel folyó Kánaán ígéréteinek pecsétjével az isteni kötet akarták hitelesíteni a mózesi könyvek lejegyzői. S a szövegkritika bizonyítani is tudja, hogy épp az eredetlegendák – például a *Genesis I* és a *Genesis II* egyazon szent történetet különbözőképpen is mondanak el (az I. könyv 27. verse, majd a II. 7. verse). Bármily folyamatos a történet, a szöveg tüzetesebb tanulmányozása során nem nyomható el az a furcsa érzés, mintha a teremtést itt megismételnék, mintha Ádámot a földből, a porból kétszer teremtené az Úr.

A Bibliáról persze tudható, hogy szövege aligha egyetlen kéztől származik, leírásában is számos réteget különböztet meg a szaktudomány – s megannyi kihagyás, interpoláció, szerkesztés nyoma fedezhető fel rajta. *Von Rad*, a tekintélyes vallástörténész az Ótestamentum első – úgynevezett Jahvista – rétegének keletkezését az i. e. 900–750-es évekre teszi; erre épült rá az úgynevezett Elohista, majd végül a Papi réteg. Több generáció szerkesztette hát; ennek ismeretében még feltűnőbb a számos inkonzisztencia, az egyes legendák ellentmondásossága, belső vitája, másrészt pedig a narráció, az elbeszélés ismétlődő karaktere. A szöveg teljes egybefüggő kanonizálása csak i. u. 100 körül történhetett, nem véletlen azonban, hogy az első Biblia-kritikáknak – így például

A szerkesztőség megjegyzése: A szerző tanulmányának megírásához a század első felének protestáns racionalista bibliakritikai irodalmát használta fel. A Biblia valóban irodalom is, sőt nagy része költészet, és korának szellemiségét, kulturális és vallási légkörét is tükrözi, de mindig úgy, hogy mondanivalójával az Abszolútról, a szellemi egy Istenről tanúskodik, akinek természetfölötti hatása végighúzódik az üdv-történeten. A tanulmány írója itt most elsősorban nem Isten megnyilatkozásaival, hanem az emberi gondolat vagy szó kivetítésével foglalkozik.

dául *Beyle* nagyszabású kommentárjainak – még a geológia tanúbizonyságára sem volt szüksége ahhoz, hogy a szöveg egyszerű ellentmondásait felderítsék.

Az ellentmondásokat azonban épp az fedte el jó ideig, hogy az elbeszélés alapeleme: a szó, nem csupán mint a történet egyszerű hordozója szerepelt. *A szó – igévé változott*; ez a szó nem mondatokat, nem történeteket teremtett, hanem – világot.

A testamentumok értékrendjében a történetek természetesen legkevésbé rejtett vagy nyílt tanulságot. A historizált legendák egy-egy példabeszédnek is felfoghatók, az elbeszélő eszközök hierarchiájában mégsem ezek foglalják el a magasabb helyet. Hanem a szó – a kinyilatkoztatás, a néven nevezés – *tabuja és mágiája*. A történeteket megfejthette a logika; a szó azonban már az emberen túli világ közvetítője. Hitbéli kérdés. „Hit által értjük meg, hogy a világ Isten beszéde által teremtett” – mondja Szent Pál (*Zsid* 11,3), s ezzel kifejezte azt a törekvést, mely csupán erősödött a századokban: hogy a testamentumok minden szavát a kinyilatkoztatás rangjára emelje. Nem véletlen különben, hogy Pál a hitbéliségről épp a zsidóknak írott levélben szól ilyen határozottan. Az a hellenizált zsidóság, mely Pál térítésének „nyája” volt, inkább a történetre, mint a szóra figyelt; az a történet azonban, melyet Pál erősíteni és elültetni akart – a keresztrefeszítése, a megváltása, a kihalálása – viszonylag új és ismeretlen lehetett. Idegen attól a „történetgyűjteménytől” – a *Hexateuch*-tól –, melyet kánonként addig elfogadtak.

A *történetről* a szóra áthelyeződő hangsúly annál erőteljesebb, minél dúsabb a legendák szövevénye, minél inkább távolodunk az időben a valóságos, megtörtént eseménytől. Meglehet, az Ótestamentum számos motívumában különbözik a szinoptikusok műveitől; de a szerkesztés és rögzítés módszerében nem. A legendát öltözteti szavakba a Jahvista éppen úgy, mint a későbbi evangélista. A célja ugyanaz. Hitbelivé – szentséggé – avatni az elbeszélés tárgyát. A történet, akármennyire is eredetileg legenda, vagy az istenség köré fonódó elbeszélés, kénytelen *esetleges* elemeket görgetni, hiszen maguk a legendák a legtöbb esetben szájhagyományból öröklött toposzok. Ami frissen kristályosodik rajtuk: az igévé fényesedő szó.

S ennek tisztelétét a testamentumok évszázadokra sugározták tovább. A *Szó* volt a törvény, melyet Sinai hegyén Mózeszel lejegyeztetett az Úr (*Ex* 34;34), és *Szó* a Hegyi beszéd, mely a kinyilatkoztatást, Isten országának megvalósulását bejelentette. A választott nép és a megváltott emberek történeteinek gyűjteményét is szentnek nyilvánította a kánon, mintegy rögzítve az írással együttesének azt a tendenciáját, hogy a *Szó* itt fölébe kerekedett a tartalomnak, s önálló teremtő erővé lépett elő.

A szónak ezt a mágikus tisztelétét nem lehet közös gyökérre visszavezetni. Nyilvánvaló, hogy legalábbis az első jahvistáknál, mindez az írástudás büszkeségét is jelentette. Kifejezte a különböző történetek kanonizálásának önértékét is. Benne rejlik az *elnevezésnek* mint mágikus erőnek a hite – a gondolat, hogy a dolgok nevét tudni szinte magával a tudással azonos. A Pirké Rabbi Eliezer a Sátán megaláztatásának történetét is úgy adja elő, hogy az Úr az Édenkert állatainak nevét kérdi tőle s midőn ő nem tud felelni, Ádámnak az ábécé kezdőbetűiből súgja oda a megnevezést. Az Ótestamentum haragvó Istenének különben legnagyobb ereje, félelmességének titka éppen az, hogy megnevezhetetlen: nevének betűit egybeolvasni tilos, és Jahve helyett az olvasatban „Ádonáj” – „Uram” mondandó még a mai liturgiában is.

E tradíció eredete ismert: az Írás több hagyomány istenét – *Brandon* szavával – „asszertív ismétlésként” próbálja azonosítani. Forráskutatások kimutatták, hogy az ősapák Istene és a törvényhozó Mózesé aligha lehetett ugyanaz; a lejegyzésre kerülő történetek írója ezt azzal akarja megkerülni, hogy nem szólítja nevének azt az Istent, akinek épp ez „összemosásban” legfőbb tulajdonsága a „szó” s a legjellegzetesebb megnyilatkozása a *megszólítás* és a *szóval teremtés* lesz. A teológiai szakirodalom még arra is rámutat, hogy itt az antropomorfizálás rendkívül áttetszővé válik: ez annak az Istene, aki a legnagyobb hűséggel fordul hozzá; ezért is nevezi Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének az Írás, míg a nevét elhallgatja.

Számunkra azonban nem e némaság oka a fontos. Hanem az, hogy az elhallgatás, Isten nevének titkolása különösképpen beleillik az Írás szemléletébe, filozófiájába; a sajátos ok mintegy olyan megoldást kényszerített ki a Jahvistából, mely egybecsendül a név és megnevezés technikájának szellemével.

A testamentumok keletkezéstörténete feldozott szövegre, átírt variánsokra utal. Törzsek és népek hagyományainak, eltérő kép- és képzeletvilágának valóságos gyűjtője, a heterogén babilo-

ni, káldeus, arameus legendafoszlányok egybefogója maga az új hit és az azt rögzítő szöveg. Rétegeiben ott a barbár emberáldozat ősemléke – Izsák feláldozásában és feloldozásában –, s vele a legszövevényesebb családfa-történetek. Mégis, az Ótestamentum és a módszerével továbbépülő Új: egybefüggő és összehangolt rendszer, melynek akármelyik motívumát – például a szó, az ige szerepét – vennők részletesebb vizsgálat alá, ugyanez a szimmetria tűnik ki.

A különféle elemekből egyberótt, különböző korokban lejegyzésre került Biblia váratlan és különös ajándéka az egység, az összefüggés, a harmónia.

Érdeemes felkutatni a jelenség sajátos okait. A testamentumok az európai kultúra kifejlődésének és örökségének nagyhatású dokumentumai. Nem csupán a hit jelölte ki e szent könyveket ilyen befolyásúvá: e művek alkalmasak is voltak rá, hogy ezt a szerepet betöltsék.

Fel kell tennünk a kérdést: mi a megkülönböztető és sajátlagos jegy, mely mind az Ó-, mind pedig az Újtestamentum egységre törekvő és egységet megvalósító karakterét megadja?

A vallástörténészek közönségesen úgy mondják, hogy a testamentumok a történelmi vallások foglalatai. Vagyis más képzetük van az *időről*, mint az örök megújulás természeti vallásainak. A judaizmus és a kereszténység egyképpen meghatározott és visszafordíthatatlan időhöz köti az isteni szövetség pillanatát. Más volt a nép sorsa a *törvény felvétele előtt*, és más a közösségé a keresztrefeszítés és a feltámadás után. *A szent történetekben a linearitás és ezzel a történelmi gondolkodás elemei jelennek meg*. Sőt ezeknek a történeteknek a formálójere bizonyos hisztorizálás: a ciklikus, a visszatérő mítoszt határozott időponthoz kötik.

A júdeai törzsek életének elbeszélése már nem mint kozmikus történet jelenik meg. A mózesi könyvek sora igazolja azt a szövetséget, amit választott népével kötött az Úr. A történetnek azonban határozott centruma van: minden egyes állomása az isteni akarat megnyilvánulásaként, realizálódásaként fogható fel. Az elbeszélés egyes fejezetei a kötés újra-megpecsételéséről, a szövetség megújításáról szólnak: Mózes és Dávid, e történet hősei a népéről gondoskodó Isten parancsa és útmutatása szerint foglalják el helyüket.

De magának az elbeszélésnek is felfedezhető a határozott váza. Egyfelől egy nagy gonddal egybeszerkesztett genealógia fűzi össze a világ történetét a teremtéstől a jelenidőig, melyben a rokonsági fokoknak, a származtatás egyeneságúságának jelentősége rendkívül elgondolkodtató. Nincs szükség a szövegcritika, az antropológia és a vallástörténet utólagos tanúságára ahhoz, hogy rámutassunk: a leszármazás és a családfa önmagában is felkelti a linearitás, az egyenesvonalúság képzetét. Másfelől viszont döntő politikai és hitbéli jelentősége van e visszavezetésnek az ősapákig. A nomád népeknek ezt a történetét a földművelés és a letelepedés szentesítésének korszakában szerkesztették a szent könyvek írói; új célzatosságot kapnak a főbb motívumok. Kapóra jön Ádám neve, az ősi legenda alapján a „földet” és a „teremtényt” együtt fejezi ki vele az író. A bűnbeesés motívumában az „arca verejtékével” földjét büntetésképpen művelő ember egyszerre jeleníti meg a hétköznapi tapasztalat és a parancs egységét. Míg a természetvallások a véráldozat és a termés-ünnepek oldottságában számúzték a bűnt és a gondot – az új hit a papok és kiválasztottak elit-vallása volt: nem a természetet, hanem az embert deifikálták. Azt az állandó párbeszédet, amit a Kánaán felé vándorló népek folytathattak Baál vagy Astarte isteneivel, leszűkítették egyetlen haragvó Isten kinyilatkoztatásaira, aki prófétái által üzeni fenyegetését, és minden szokás és parancs áthágását rettentően bünteti.

A történet középpontjában a meg-megisméltlődő dráma: ez olyan nép története, mely a törvényt folytonosan megtagadja. A természetvallások – állítja *Brandon* – nem ismerik az árulásnak ezt a folytonos fenyegetését. Az istenség bennük a vágyak és ösztönök és emberi tulajdonságok közvetlen jelképeiként jelennek meg. Jahve „absztraktabb” Isten, mint ama termő vidék bármely istene. Júdea, Mezopotámia és Egyiptom isteneit az ember szimulálhatta, hasonlóvá válhatott hozzájuk. A fáraó maga is Ozirisszá változott, midőn földi útját befejezve a mumifikált halandóság időtlenségébe lépett át. Ábrahám, Izsák és Jákob istene ezzel szemben a maga hasonlatosságára teremtette az embert. Ez az Isten és nem *omnipraesens*, mindenütt jelenvaló. Elbitangolhat tőle a nyáj, s akkor ő közbeavatkozik. Ez a szakaszos jelentkezés, ez a kinyilatkoztatás *theophaniák* sorozatává avatja a történetet.

Történelmet formál a *történetből* egyetlen középponti sugallattal az Istenhez való hűség és az eltávolodás drámája, minden egyes epizód magva. De ezek az epizódok nem egymás mellé rendelt és független részek. Az időben követik egymást. A legendák csodatetteket kiemelők fordulatosságán túl a történet *időbeli folytonosságát* hangsúlyozó módszerrel.

A történetet összefoglaló eszme valamely történelmi küldetésé. A dráma mintegy átcsap „negatív theophaniákba” – írja *Eliade* –, hiszen egy-egy mozzanat, az időben gyarapodó történet mindig a bukásé is. A nép bűnei krízisekben nyilatkoznak meg; az ember paradicsomi kiűzetésétől a vízőzönét az asszír betörésig, majd (Jeremiással és Ezékiellel) Jeruzsálem elfoglalásáig, a babiloni fogságig vándorol a szenvedések országútján.

A nép a szenvedés adóját itt mindig a hitetlenségért és sohasem a hitért fizeti. Istene büntet, ám ugyanakkor övé a könyörület is; akit fogságba vetett, azt megszabadítja, akit próbára tesz, azt felemeli.

Mindez már történelem. Más persze, mint mai történettudatunk. *Von Rad*, a vallástörténész szavával, ez a megváltástörténet azzal a módszerrel készült, hogy a mítoszt (így a *Genézis* kozmológiáját, vagy a vízőzönét) hisztorizálta, s lejátszatta bennük a hűség-hűtlenség konfliktusát. A *Hexateuch* későbbi könyvei valóságos eseményeket emeltek fel a mítoszba ázítal, hogy meghatározott történetekből az isteni akarat érvényesülésének mondandóját olvasták ki.

A vallástörténészek véleménye eltérő abban a tekintetben, vajon ez a történet csakugyan „negatív theophania” volt-e mindig. Nyilvánvaló, hogy a „megváltástörténet” és a „negatív theophania” ellentmondó elméletek. Az egyik a szenvedés, a másik a gyógyulás üzenetét olvassa ki az Ótestamentumból. Nem szükséges ebben a kérdésben állást foglalnunk. Célszerűbb rámutatnunk arra, hogy a részletkutatók először csak a Deutero-Jesájánál tudják kétséget kizáróan bizonyítani: az isteni igazságosság és gondviselés igaztalanságát egy próféta felpanaszolta. A babiloni száműzetésig büntetés és kegyelem aránya kiegyensúlyozottnak rémlik – a paradicsomi kiűzetésre ellentörténetként az *Exodus* szerepel, az egyiptomi kivonulás: a választott nép jutalmul az ígért földjét nyeri el. A második Jesájánál (azaz a babiloni Névtelennél) az asszír elnyomásban kétszeresen bűnhődik a nép: vétkein felül is, mintha a szenvedést kapná jutalmul a kiválasztottságért.

Brandon ebben a motívumban egy új jövőtudat formálódását sejtí. Eleddig a múlt a Biblia könyveiben mint repetíció, azaz ismétlődés szerepelt. A példázat a jelenig hosszabbította meg érvényét, a tegnapi egybecrt a mával. Ami tegnap volt, az szinte változatlanul vonatkozott a mára: múlt és jelen azonos minőségben szerepelt.

Ez minden ciklikus időrendben így van. Az Ótestamentum azonban az ismétlődés különleges módját használja. Az isteni akarat új és új megnyilvánulása a theophaniák olyan sorát hozza létre, mely ismétlés ugyan (az isteni szövetség megkötéséé), de ugyanakkor *nem egy ismétlődés tárgya*. Nem azonos az egészszel, csupán harmonikus mozzanata az egésznek, nem a kör szelete, hanem a vonal metszete. Az isteni akarat új és új kinyilatkoztatása önálló értelmet és jelentést ad a részeknek s ezek az elbeszélésben saját motívumaik gazdagságát bontják ki. Salamon király nem Mózes reinkarnációja, mint ahogy Noé sem, bár egy új teremtés élen, szinte ősapaként áll. Hanem mindez az egybefüggő történet kapcsolódó láncszeme – célzatos ismétlés és célzatosan új is: a bizonyító eljárás során az elbeszélő a régi változatait hozza létre, ám ugyanakkor felfűzi arra a fonálra, melyet a *kinyilatkoztatás, vagy a megváltástörténet elbeszélés-idejének nevezhetünk*.

A történetek, történelmi események ezzel önálló értéket, sajátos karaktert kapnak. Szemléletével megszületik az elbeszélés új típusa is: az egymásra mintázott epizódok olyan soráé, mely mindennél erősebb kötőanyagként törzsi történetet, genealógiát használ egy célszerűségi eszme kibontására. Az elbeszélés háttére: valamely küldetést betöltő időé; a tartam a kezdettől a jelenig tart, sőt ezt a kezdetet a későbbi fejlődés igyekezett határozott időhöz kötni. A zsidó naptár ma is meghatározott éveket számlál, sőt ismeretesek azok az újkori teológiai viták, melyek a teremtésnek nemcsak az időpontját, hanem napszakát is meg akarták határozni; vajon délután, vagy hajnali órán teremtette-e Úr a világot.

A szószálhasogató érvelés nem ellenkezik az Írás szellemével. A módszer itt is a hisztorizálás: a törvényt hirdető Isten meghatározott helyen (Sinai) és meghatározott időben nyilatkozik meg – s ennek az eseménynek épp időbeli meghatározottsága ad sajátos körvonalat és jelentőséget. Az esemény értéke – épp irreverzibilitásában, megfordíthatatlanságában van: a pillanat megállítja, de ugyanakkor tovább sodorja azt a fonalat, melyet az elbeszélés a Genézistől a Törvényig gombolyít.

(A tanulmány második, befejező részét februári számunkban közöljük)

BERCZELI A. KÁROLY hagyatékából

Óriási törpe

*Torzó maradsz, mint annyian e tájon,
elhullasz dolgod-végezetlenül –
Mi hajszolt legbelül,
most már nem teljesül –
A harc meddő volt, már belátom –*

*Ők voltak erősebbek s letiportak –
Nagy terhedet, ha mégiscsak kihordtad,
és bemutattad ujszülöttedet,
nem vették soha tudomásul –
S ki így teremt, egyszercsak belefásul,
és mindent fájó közönybe temet –*

*Mert fáj ez öncsonkítás, mit tagadjam –
Egésznek szánt a sors, nem nyomoréknak –
S jaj, nem maradt számomra már elég nap,
hogy bizonyítsam: nekem igazam van!*

*S a tehetetlenség kínjától meggyötörve
– én óriási törpe! –
torzóként hullok emésztő gödörbe –*

S csupán a te hited lágy leple főd be –

Magvető

*Vágy űz, hogy szórjam, vessem magomat,
amerre nézek, járok szertesztét –
Isten szorult belém, ki áld s teremt,
hogy megcsodálja ennen életét.*

*Ha búza lennék, peregnék buján,
s a sok kalács rám hasonlítana –
Úgy állnék kint a ringó földeken,
mint fiai közt boldog ősapá.*

*Ha fa lennék, én erdőt nemzenék,
sok lonccal, ággal, hogy teremjenek –
S amerre néznék, ott látnám magam,
mert én volnék a zúgó rengeteg.*

*De emberként már, jaj, megtorpanok,
rám törne tán a millió Kain,
szeretve adnék életet nekik,
és megölnének ennen fiam.*

Egy évvel ezelőtt, 1982. január 4-én távozott körünkből Berczeli A. Károly költő.

Őszi káprázat

Szinebbe bomlok én is őszömön,
s mint erdő, tarka mezbe öltözöm,
még megmaradt néhány zöld levelem,
(az ifjúságot nem feledhetem),
de mégse mondom, hogy vénülni rossz itt,
mert lombom sárgul, barnul és piroslik,
csodás színekre foszlik,
s e káprázat, ha belülről lesem,
ily gazdagsággal búcsúztat jelképesen.

Mert minden színnek rejtett titka van,
mást sejtet a vörös s mást az arany,
a lila és a barna, s így tovább,
mind egy-egy későn kiérlelt világ,
mely lappangott a zöld lombok alatt,
hogy most mind egyszerre pompázzanak.

A bölcs belátás, emlék, ritka érdem
egyszerre tündököl a sok fonnyadt levélen,
s mit eltakart az ifjú évek hevülése,
most mind kitárul – bárha késve.
Most minden, minden megmutatkozik,
külön szín jelzi életem nagy pillanatait,
hogy lássam, mi voltam, és még fájóbb legyen
e renetegnek búcsút intenem.

BERCZELI A. KÁROLY LEVELE

HEGYI BÉLÁNAK

Bp. 80. 8. 3.

Kedves Barátom,

elismerő leveleddel nagy örömet szerezted nekem. Sorsom elég mostoha s a biztató jó szó mindig új erőt önt belém. De alighogy megjött a te leveled, kaptam lelkes írásokat máshonnan is, íróktól, költőktől, kiknek elküldtem a könyvet, mert könyvárudai forgalomba nem kerül. Mondhatnám nagyobb a siker, mint ha itthon jelent volna meg. Még egyszer köszönöm.*

Mellékelve küldök egy csokornyit verset, csak annyit kérek tőled (bárha tudom, nem szokás), hogy amelyikre nincs szükséged, vagyis nem kívánod közölni, azt küldd vissza, mert irtózom a gépeléstől.

A másik óhajod, hogy irjak a Szegedi Fiatalokról, kényes helyzet elé állít, ezért engeddd meg, hogy csak nagyjában válaszoljak. – Tény, hogy 1930 januárjában bemutatták Isteni színjáték című drámámat s a siker oly nagy volt, hogy Buday azonnal fölkeresett s felajánlotta, hogy valamit csinálnunk kéne közösen Szegeden. Így a Kollégiumnak alapító tagja lettem, Budayval való barátságom egyre mélyült, ő illusztrálta Ádám bukása című verseskönyvemet, címlapokat készített több kiadványomhoz s mikor bemutatták a Lángész című színművemet, ő rajzolta a dísletterveket is. De a kör egyre bővült, több pesti ifjú érkezett s ezek sorba beszerveződtek a Kollégiumba. Egy ideig lelkesen kooperáltunk, de lassan kezdtek személyi és elvi ellentétek felmerülni közöttünk s a végén odáig fajult, hogy én 1934-ben kiléptem a Kollégiumból. Okairól legbizalmasabb barátom, Bálint Sándor tudott a legtöbbet, aki, sajnos, a múlt hónapban meghalt. A kapcsolat erősen megromlott, szinte ellenségessé fajult, s én ezért távol tartottam magam a Körtől, s az új rendszerben sem érintkeztünk már. Ők valamennyien karriert csináltak, s megvallom, sokat ártottak nekem egyébként is rögzös pályámon. De mindez a múlté már, a kedélyek lehiggadtak, közben a legtöbbben meg is haltak, de én még most sem érzem magam hivatottnak arra, hogy ilyen előzmények után a Kör működéséről objektív véleményt mondjak. –

Még egyszer nagyon megköszönöm elismerő leveledet s őszintén hálás lennék, ha a Vigiliában írnál vagy íratnál róla; a Dies irae-ről.

Baráti szeretettel köszönt:

BERCZELI A. KÁROLY

* Az ötvenes évek, a személyi kultusz időszakáról írt *Dies irae* című poémáról van szó, amely Parmában, az Olasz–Magyar Füzetek sorozatban jelent meg 1980-ban.

Erdődy Edit

MÁRAI ITTHON

1945–1948

A Sértődöttek-ben a cselekménynek, „story”-nak még kisebb szerepe van, mint a *Féltékenyek*-ben; voltaképpen esszéisztikus monológok füzére a regény. Szerkezete sem epikus szerkezet, sokkal inkább drámai, jelenetező; a kis- és nagyjelenetek ritmikusan váltják egymást. Vagy nevezhetjük ezt az építkezést „operai”-nak is, amint azt a *Vendégjáték Bolzanóban* című regényével kapcsolatban írta Komor András.

Garren Péter a jelenetek során jut el fokozatosan a gyanútlanság állapotából a valóság felismeréséig és a távirat konklúziójáig. *A hang* című fejezet (magánmonológ) még a békebeli állapotot, a lélek gyanútlan nyugalma ábrázolja, melyet még csak épp hogy megérint a Hang: Hitler hangja, majd az estélyen (nagyjelenet) a furcsa, e körökben szokatlan vendég, a spanyol forradalmár jelenléte és a formáktól eltérő viselkedése. A furcsa német családnál tett látogatás (szextett) inkább megnyugtatja Garren Pétert – a szentimentalizmus és a hideg erőszak háttorzongató keverékéből csak a „virágszanatórium” hamis humanizmusát érzékeli – a rideg kaszárnya-jelleget, a fegyelem és szabályosság riasztó, családon belüli megvalósítását már nem. Németországban azonban rá kell döbbsennie, hogy mi is történik valójában. A náci naggyűlés (tömegjelenet), amelyen Hitler is megjelenik, s végül az őrizet alatt levő, híres német íróval való beszélgetés (kettős) megvilágítja Garren Péter előtt a fasizmusnak a kultúrát és civilizációt semmibe vevő természetét, antihumanizmusát.

Az európai kultúra alapvető vonása, hogy középpontjában az *egyén*, az individuum áll (ebben különbözik többek közt a keleti kultúráktól). A regény tanúsága szerint a fasizmus ezt az individuumot akarta megsemmisíteni, felolvasztani az egyetlen célnak alárendelt, engedelmes tömegben. A náci naggyűlés és Hitler leírásában Márai szinte tökéletesen érzékelteti az egy emberként viselkedő, fanatizált tömeg reakcióit, fizikai és pszichikai állapotát. A teljes önfeladás, a misztikus rajongás ábrázolása, a már-már önkívületi állapot állandó fokozódásának leírása olyan írói bravúr, melyhez hasonló – úgy véljük – kevés akad a magyar irodalomban. Mint ahogyan a maga nemében páratlan Hitler alakjának meglevenítése is; az író itt egy-két külsődleges mozzanattól (a feltűrt kabátgallér, a hajtincs, a járás) bontja ki Hitler belső jellemrajzát.

A Sértődöttek nem történelmi regény – de nem is lélektani, noha a fasizmus jelenségeit az író pszichológiai szempontból magyarázza, a németiség lelki alkatából eredezteti. Ha ez a megközelítés nem tekinthető is történetileg hitelesnek, magának a *jelenségnek* a kibontása már igen. S bár a *Sértődöttek*-re is jellemző – részben – az, amivel Örley István a ciklus második darabját elmarasztalta, hogy az író légüres térben mozog, hogy figurái valóságon felüli, valóságon kívüli lények –, a mű Németországban játszódó második része (*Jelvény és jelentés*) már a konkrét időben és térben érzékelt egy nagyon is valóságos közérzetet, közhangulatot: a félelem, az agresszióba torkolló bizonytalanság állapotát.

A legújyszerűbb és leghitelesebb ebben a műben a különféle tudatállapotok, az alig megfogható fizikai-fiziológiai-pszichológiai érzetek, impressziók, s a tárgyi-környezeti atmoszférák leírása. Márai a legnehezebbre vállalkozik: a megfogalmazhatatlan megfogalmazására, az alig kifejezhető pontos szavakkal való rögzítésére.

„Túlzott és erőltetetten nyugtalan volt, ami most kezdődött az ablak előtt. Még *nem volt neve*, de már érezni lehetett, hogy név nélkül is hatalmas, mint a tenger, vagy a tömeg” – gondolja a vonatban a Németország felé utazó Garren Péter. *A Jelvény és jelentés* ennek a valaminek „ad nevet”, ezt az érzetet próbálja meghatározni és megfogalmazni.

Márai mindig, minden művében ezt a „valamit” keresi: az élet nehezen tudatosítható, racionálisan nem értékelhető mozzanatait; mindazt, ami az ember társadalmi léte, egyénisége, érzékelhető és megfogható fizikai-szellemi valója mögött helyezkedik el.

Leírásaiban igen fontos szerepet játszanak az emberi viselkedés külsődleges tényezői: a *hang* és a *gesztusrendszer*. Ezek a külső jelek mintegy elvezetnek a belső tartalomhoz: valóban jelként – gyakran szimbolikusan általános jelként – funkcionálnak. Ilyen szimbolikus szerepe van például a *Zendülők*-ben egyetlen mozdulatnak, mellyel egy egész társadalmi réteg tudatát képes jellemezni; *Az igazi*-ban a cselédsorból kiemelkedett lány megváltozott mozdulatainak. A *Sértődöttek*-ben is egyetlen mozdulatsorral mutatja meg a spanyol forradalmár „más”-ságát, idegenségét az előkelő társaságban: a férfi rákönyököl a híres író székének támlájára, s az elhúzódik a számára elfogadhatatlan bizalmas testközelségből.

Márai Hitlert is a *hangja* és egy-két gesztusa alapján jellemzi, nemkülönben a német mintacsatlád is gesztusain s nem elsősorban szóbeli megnyilvánulásaiban elevenedik meg – és mint már arról szoltunk: válik félelmetessé.

Márai írói törekvései – különösen regényeiben – sajátságos önellentmondáson keresztül valósulnak meg, vagy fulladnak olykor kudarcba. Az anyag, illetve az írás tárgya, az ember, megfejt-hetetlen titok a szemében: az emberi lélek (még a sajátunk is) végső soron megismerhetetlen és megközelíthetetlen, tehát irracionális. És éppen ezt a titkot próbálja Márai az írás racionalizmusával megközelíthetővé és megismerhetővé tenni. Jól érzékelteti ezt a kettősséget a *Verses könyv* két idézete: „Adj pontosabb hangzást az ékezetnek / Ne mondj te titkosat, sem bűvöset, / Csak azt a szót mondd. . .” (*Egy*), és másutt: „Szavak nélkül mondd el a mondhatatlant” (*Tizenket-tő*) – ami aztán (talán csak véletlenül) Nemes Nagy Ágnesnél így emelődik racionális költői programmá: „Ne mondd soha a mondhatatlant, / Mondd a nehezen mondhatót”.

Mivel egyetlen szóval (vagy szavak nélkül) lehetetlen elmondani, azaz megnevezni mindazt, amit Márai méltónak talál az elmondásra, az író sok-sok szóval próbálja körülírni az „elmond-hatatlant”. Innen gyakori bőbeszédűsége, innen az esszéregények – gyakran valóságos, gyakran csak látszólagos – üres „szómágiája”. Ha létező, emberileg-társadalmilag érvényes „titkot”, rej-télyt akar felderíteni, megfogalmazni, akkor a legkөрmönfontabb és legbőbeszédűbb körülírás is létjogosult. Maga a „titok” – legjobb műveiben – (a trilógia mindhárom darabjában) valódi feszültségteremtő erő, melynek epikai, szerkezetalakító funkciója van. Ha azonban csak írói kitalálás – mint a *Sirály*-ban – a titok utáni nyomozás mesterséges homályba, indokolatlan titokza-toskodásba fullad; a körülírás pedig semmitmondássá süllyed.

A nővér

A nővér-ben is központi szerepet kap a Titok, amely itt a *betegség* formájában jelenik meg. Márai a betegséget lelki, tudományosan nem megközelíthető okokkal magyarázza. Míg azonban a *Fél-tékenyek*-ben az apa betegsége az egész város pusztulásának szimbólumaként hatalmasodott el, s így esztétikailag hitelessé vált – *A nővér*-ben a betegség lelki tényezőkre való visszavezetése nem eléggé motivált: lélektanilag zavaros és elnagyolt. A Titok nem igazán titok.

De nemcsak ezért kell Márai kevésbé sikerült művei közé sorolnunk *A nővér*-t. Szerkezete széteső, s az egyes részeket jóformán semmiféle kohézió sem kapcsolja össze. Az író csak többszöri nekirugaszkodással jut el voltaképpeni tárgyához: előbb végigjátszat egy realizisztikusan megírt drámát egy világtól elzárt, véletlenül összeverődött közösségben: a méltatlan és irracioná-lisan titokzatos szerelem drámáját, melyet már több regényében is feldolgozott (*Sziget*, *Az igazi*). Majd, mintegy átvezető részként, hosszas, filozófikus esszé-betét következik – a létről, Isten-ről, az emberről –, míg végre elkezdődik a valódi regény: a titokzatos zongoraművész emlékirata formájában.

A zongoraművész betegsége – melyet egyébként soha nem *neveznek meg* az orvosok, csak körülírják – a test önkéntelen védekezése „valami rossz” ellen; ez a „rossz” ez esetben egy frigid nő bizonytalan, önző szerelme. A tudomány tehetetlen a betegséggel szemben; a „tudós-orvos” csak

a sötétben tapogatózik, de a magát „sámánnak” nevező is tehetetlen. „Gyógyítani csak az Isten tud” –, s maga a beteg, ha meg akar gyógyulni.

Márai kitűnően ismeri és ábrázolja a betegség lélektanát, a beteg és a beteget körülvevők reakcióit, a betegséghez kapcsolódó viselkedésformákat. (Saját élményei – sajnálatosan – bőven voltak e tárgyban; gyakran betegeskedett, s mikor hozzáfogott a regényhez, szanatóriumban töltött hosszú hónapok tapasztalatai álltak mögötte. . .) A kórházi szoba atmoszférája, a két orvos és főként a négy nővér figurája életszerű és hiteles. Az itt játszódó jelenetek pantomimszerűen megkomponáltak, mint azt Szentkuthy Miklós határozta meg kritikájában találóan. A főszereplő nem a hang, hanem a mozgás; azok az állandóan visszatérő, ritmikus mozdulatok, melyekkel a nővérek áldoznak a betegség oltárán. A négy nővér apáca-létének uniformizáltsága mögül lassanként előtűnnek az egyéni vonások, az egyedi lét eltéveszthetetlen jegyei. Az egyiket a halál közelsége emeli ki az arctalanság állapotából; a másikat pedig a betege iránt érzett (lefelektanilag szintén kevésbé motivált) hirtelen felgyulladó szerelem, mely arra indítja, hogy halálos dózis morfiomot fecskendezzen a már távozni készülő páciensbe. A földi, profán szépséget és a lelki tisztaságot együtt megtestesítő apáca s a szakszerűséget és földi józanságot képviselő társnője búcsúzik csak a majdnem gyógyultan távozó művésztől, aki még nem tudja, hogy többé nem zongorázhat – egyik ujjja örökké béna marad.

Nehéz volna megmondani, miért maradt félig sikerült – csak részleteiben sikerült – kísérlet *A nővér*; miért nem vált azzá a nagyívű látomássá, aminek az író szánta. Hogy nem érezzük elemi erejűnek és művésziileg hitelesnek azt a „végső kicsengést”, amelyet Szentkuthy Miklós ekképp summázott: „Az élet, a »reménytelen emberi fajta« élete valahol a szenvedés legmélyebb bugyraiban, és csak az aprólékos önkínzás-technikával megközelíthető művészetben éri el azt a: semmit, ami őt a többi semmiért kárpótlásul elkábítja”.

Medvetánc; Ihlet és nemzedék

Körülírások: egy-egy tárgy, fogalom, állapot, élethelyzet körülírásai sorakoznak a *Medvetánc* című kötetben is. Az író néhol – ha túl általános, tág tárgyat próbál megfogni – megreked a tetszetősen előadott közhelyeknél; de hát hogyan is lehetne néhány sorban meghatározni, hogy mi az „igazság” vagy a „szerelem”? Marad a téma ironikusan könnyed, felületen megközelítése: „a szerelem sérülés, mely nyolc napon túl gyógyul”. Máskor a tárgy jelentéktelensége a közhelyszerűség forrása (*Pápaszem, Köröm*), bár itt is meg kell hajolnunk Márai asszociatív képessége, játékos fantáziája, fanyar iróniája előtt.

Nem valószínű, hogy az író túl nagy jelentőséget tulajdonított az apró karcolatoknak: írói ujjgyakorlatok, műhelyforgácsok ezek: fontos adalékok az egész mű szempontjából. Minduntalan feltűnnek ismerős figurák, helyszínek: a *Szettek* című írás *A nővér* apácáit juttatja eszünkbe; a *Vonat* az utazás Márainál gyakran visszatérő motívumát dolgozza fel. A *Detektív* egyik kedvenc gondolatát variálja, melyet a *Napló*-ban tömören így fogalmazott meg: „A létezés bűn”. (Ugyanez a gondolat novellaként is feltűnik: *Gyanú* címmel jelent meg az Új Időkben.)

Máskor kedvenc íróitól vesz át egy-egy ötletet: a *Szomszéd* című írás magja Rilkenél található; nála olvashatunk a hét napjainak különböző „egyenységéről” is.

A személyek és egyes tárgyak karakterrajzában – melyek a legjobban sikerült írások – Kosztolányi nyomdokain halad; a *Vétség* monológját például akár az *Alakok* szerzője is írhatta volna, akit Márai igen nagyra tartott.

Titkok, amelyeket hol sikerült, hol kevésbé sikerült körülírnia, megfogalmaznia. Legjobban talán a *Férfi, esőköpenyben* című írásban; ebben a kesernyésen önironikus, távolságtartó portréban. „Ez a férfi, esőköpenyben, én vagyok. Most figyelmesen megnézem. Halántéka már ráncos. Esztendeje szemüveget visel, egydioptriásat, olvasáshoz. Ezen a szemüvegen át nézem. Nem tudom, jó-e, s azt sem tudom, gonosz-e? . . . Már csakugyan nem értek vele semmiben egyet. Csak az írás dolgaiban egyezik néha véleményünk.”

Az *Ihlet és nemzedék* (1946) című könyv Márainak a háborús évek alatt írt esszéit, kritikáit gyűjti egybe. A művek és alkotók egy része a *Napló*-ból ismerős; amíg ott a friss élmény közvetlen benyomását rögzíti, itt impresszionista kritikaként olvasható. Ízlése határozott, de mindenfajta értéket befogadó. „A nosztalgia gyengédségével öleli magához Krúdyt, Hunyady Sándort, Dickens, de igazi rokonszenve az elvonultság és a passzív rezisztencia nagy bölcselőihez fűzi. . . Heroikus, de dekadensen heroikus. Dekadens, de öntudatosan dekadens” – írta róla a korabeli bíráló, Keszi Imre.

Márai, a kritikus elsősorban az átélt élmény leírására, elemzésére vállalkozik; nem a műre koncentrálna, hanem a hatásra, melyet a mű kivált. Akárcsak szépprózájában, itt is végtelenül finom lélektani mozzanatok megragadására képes. Stílusa könnyed, csevegő, s ha csak lehet, a mű mögé néhány tollvonással odarajzolja az író is – az ember talán a műnél is jobban izgatja. Pontosabban: a mű megszületésének a titka.

Erről beszél az *Ihlet és nemzedék* című esszében (az Akadémián székfoglalóként adta elő), ahol két Petőfi-vers keletkezését rekonstruálja, magával ragadó fantáziával. Az „egyén művészi alkotóerejének misztériuma” – természetszerűen – továbbra is megfjejtetlen titok marad; az már azonban történeti és irodalomtörténeti érvényű megállapítás, hogy „az emberi fajta életében időről időre megszólaltat egyfajta közös ihlet nemzedékeket”. S nem minden célzatosság nélkül hangsúlyozza 1943 decemberében, hogy „a szabadság és a humánus eszméje sugallta minden korban azt a közös ihletet, melyből nagy nemzedékek teremtő erőt, közös szándékot, művészi, irodalmi, erkölcsi és tudományos alkotóakaratot merítettek”. A jelen Európájából eltűnt ez a közös ihlet: a „szellemi alkotó ember talán soha az emberiség történetében nem volt ennyire egyedül”.

Ezekben az írásokban is meghatározó motívum a jelen és múlt, háború és béke kettős fénytörése. A felidézett művek, s a művek világa a továtűnt múlt álomvilágához tartoznak – s szinte irrealisnak tűnnek a zűrzavaros jelenben. „Ez a hang már a másvilágról szól. Behajtom a könyvet a sötét éjszakában. Álom a világ, gonosz és érthetetlen álom. S Anyégin világa is cserepekre hullott, bombák nélkül is. Aludjunk, hajnalodik.”

Európa elrablása

„Utazni, még egyszer? Ha igen, mindenekelőtt Európát akarom látni. Akármilyen fõghijas, lázától cseres, nyomorék lesz is” – írta Marai a háború alatt, a *Napló*-ban.

S Európa, a jól ismert városok ismét megmutatják háború utáni arcukat; az *Európa elrablása* (1947) az író friss élményeirõl ad tudósítást. A korabeli kritikus „fárasztó olvasmány”-nak érzi a kis könyvecskét, az író „terméketlen pesszimizmus”-át lehangolóan találja. Ma, harminchat év után nyilván más szemmel olvassuk – az akkori friss tudósítás történelemmé, kordokumentummá vált. Akárcsak a *Napló*. Ezek az útijegyzetek is a naplójegyzetek szeszélyes, szubjektív esetlegességeivel íródtak; a külsõ benyomások leírását az író reflexiói, saját személyével kapcsolatos közlései egészítik ki.

Akárcsak korábban, Márai megint remekel az egyes népek, nemzetek lelki világának, gondolkodásmódjának, viselkedés- és gesztusrendszerének megfigyelésében. A svájciak jól-rosszul leplezett lelkiismeret-furdalása a háborút megszenvedett népekkel szemben; az olaszok hangos, vidám nyomorúsága; a francia polgár óvatos-gyanakvó berendezkedése a békére – megannyi társadalomlélektani telitalálat.

A könyv hangneme valóban kiábrándult, rezignált. Márai nem azt a Nyugatot látta viszont, amelyiket elhagyott. „Elrabolták, igazán? Kik és mit? A házak ha sérülten is, ha lyukasan is, a helyükön maradtak. . . Hát akkor mi az, amit elraboltak? Mindenekelőtt a hivatástudatot; azt a tudatos, vagy ösztönös, zsiger-meggyõzõdést, hitbuzgalmi lelkiállapotot, hogy Európának, tehát e földrész lakóinak valamilyen küldetésféle megbízatásuk és szerepük van a világban, s ezt a megbízatást az európai sorsból kapták örökségbe.” Ami a kultúrát illeti: a valóságosnál talán szürkébbnek és jelentéktelenebbnek látja; alig vesz tudomást a kibontakozóban levõ egzisztен-

cializmusról (Illyés Gyula párizsi útirajza ugyanebben az időben foglalkozik vele), a francia irodalmi életben inkább csak a továbbélő múlt érdekli.

De talán ennél érdekesebb és fontosabb számunkra Márainak a magyarsággal, a magyar nyelvvel kapcsolatos gondolatai, melyeket a külfölddel való minduntalan összehasonlítás, szembeállítás fogalmaztat meg vele. Ugyanazzal a kínzó, kegyetlenül fájo problémával viaskodik, mint számos kortársa – köztük Illyés és Németh László --: a magyar irodalom bezártságának, visszhangtalanságának kérdésével. „... Magyar irodalom volt és van, különb, értékesebb és eleve nebb, mint bárhol az irodalom a mai Európában; s nem tud, nem is tudhat semmit felőle a világ. . .” – írja büszkén. S csüggedt, beletörődő a hangja, amikor abban reménykedik, hogy „egy napon talán kiássák a magyar irodalmat is a Nyugatiak: úgy, mint Ur városát. . .” Tisztában van vele, hogy a magyarság és a magyar nyelv visszavonhatatlanul kompromittálódott – „ez az a nyelvvel kapcsolatos gondolata, melyeket a külfölddel való minduntalan összehasonlítás, szemne, Endre Lászlót és Szálasit vágják a fejéhez. Mégis, az egyetlen, reális esélyt a becsület és önbecsülés visszaszerzéséhez a művészet, az irodalom, a műveltség és a nevelés erejében látja. De nem abszolutizálja a büntudatot: józan, reális és tárgyilagos az elmúlt bűnök megítélésében. A könyv konklúziója: „Talán ezt hoztam e vándorútról haza: növekvő szolidaritást rongyosságunk iránt, s a tudatot, hogy rongyainkban sem vagyunk olyan utolsó emberek, mint az utolsó években néha, itthon már hinni kellett. . .”

A felszabadulást követő pár év Márai pályájának fontos szakasza: a megújulás, a továbblépés évei. Az író ki tudott mozdulni a negyvenes évek holtpontjáról, ismét bebizonyította, hogy helye van a magyar irodalom élvonalában. A *Sértődöttek*, a *Napló*, a *Verses Könyv* nemcsak esztétikai értéküknél fogva, de az általuk kifejezett humanista, antifasiszta gondolat, s az őket létrehívó magatartás: az európai civilizáció, s ezzel együtt a magyarság sorsáért mélyen aggódó intellektuel magatartása okán is a magyar irodalom maradandó értékei közé tartoznak.

Márai külföldön

NAPLÓ (Részletek)

1961

Skatulyaházak az óceánparton: ez is Dante egyik köre lehetne. Dante elfelejtette megírni; de van egy térfogat, ahol már nem a Tűz, nem is a Jég, hanem az Unalom hideg és reménytelen körzetében szenvednek az emberek.

Cape Cod. Az óceánpart nem olyan taréjos-tajtékos, mint másfelé. Dűnék, fanyar-édes illatú cserjés növényzet, madár-szanktuáriumok a part mentében. Csendes kis városok és szerény fürdőhelyek, ahol nyoma sincs a floridai Barnum-atrakcióknak. Mindenfelé a jómodor, amit az angolok hagytak itt, amikor hivatalosan elmentek innen. A táj az őszeleji fényben üde és ragyogó. A törpefenyős erdők, a villogó kis tavak, a színes faházak, az óceánpart dallamos, lassú lejtésű egyhangúsága, a nagy víz zöldeskék színjátéka: ez mind „más”, mint a kontinens többi látnivalója; valahogy „emberszabású”, domesztikált.

A kis helység, Concord, nem sokat változott: ma is olyan festőien rozoga, mint amilyen Thoreau és Emerson, Hawthorne idejében lehetett. Concord közelében a pocsolya, a híres Walden-tavacska, ahol Thoreau, az amerikai Rousseau, saját kezűleg épített kunyhót százharminc év előtt, mert „nem bírta a városi élet túlekedését és zaját”. (A kis tó most népfürdő; Thoreau kalyibáját szétszedték és múzeumba vették.) Concord a múlt században amerikai Széphalom volt, sőt Weimar... A kis massachussetti helység ma irodalmi kegyhely. Emerson volt az angol kolonializmus irodalmi főlényessége ellen fellázadt amerikai szellemiség Kazinczyja. Híres „*American Scholar*” elnevezésű deklarációjában, a múlt század közepén, kimondotta: „*The nation... was certainly building railroads and launching stemboats but... no expression of a high national feeling is present.*” Ez robbantott ki valamit. Mint Dosztojevszki, amikor elmondta a Puskin-émlékbeszédet... Igazában egyik sem mondott jelentőset vagy újat; de mindketten a megfelelő pillanatban szóltak. Az „amerikai szellemi függetlenség”, amit Emerson itt meghirdetett, szép emlék; a kommercializmus ma legalább úgy elzárja az írókat a lehetőségtől, hogy találkozzanak önmagukkal és a világgal, mint hajdan a kolonializmus.

Salem, Concord, Newenglandi poros kis fészek. Aztán Melville Manhattan-je, Whitman Brooklinja, Poe Bronx-ja... A múlt század közepén kicsoda szellemi nyomortanyák. Itt éltek az „írók”, mint a rezervációs területen az indiánok. Thoreau, amíg sétált itt az erdőben, szép sorokat költött. Arról, hogy „az ember mindig nyugat felé sétál”. Az amerikai írók számára „Nyugat” egyértelmű volt a Vadnyugattal – de nemcsak ők sétáltak Nyugatra. A pillanattól, amikor az Ember – valahol Közép-Ázsiában – két lábra állott és sétálni kezdett, mindig Nyugat felé ment... Néha megállott, például Európában, két-három évezred idejére; cipőt váltott, kultúrát alkotott; de aztán rögtön sétált tovább Nyugat felé, tehát Amerika, az Atlanti-óceán partja felé... A séta értelme mindig ez volt: eljutni Nyugatra... A koloniális státusból kibillent amerikai a kontinenst a lokálpatrióta nyugtalan örömevel ünnepelte. És Thoreau szerelmes sorokat írt az amerikai ködhez, szélhez, növényhez, mókushoz és emberhez... amerikai pantheizmus szuszog és lelkesedik ennek az irodalomnak pátoszában. „Csak az Nagy, ami Vad...” – üvölti. A „Remekmű is csak akkor Nagy, ha Vad” – kiáltja itt, az erdőben, a Walden-pocsolya partján. És sajnálja Shakespeare-t, aki „már nem élt a természetben”, tehát nem tudott „igazán Vad” lenni. *Ambulator non fit, sed nascitur!*... – hörögte.

Thoreau társadalmi reformjának lényege a hitvallás volt, amely szerint „heti egy nap munka, hat nap pihenés”: az egyetlen emberhez méltó életmód. (Másfél századdal később, az automatizáció korszakában ez a munkaterv kezd valóság lenni.) Egyszer járt New Yorkban, 1840 körül és elborzadt. „A tömeg felfal itt mindent...” – írta. (Igaza volt, a Tömeg nem a Sok, mindig csak a Másik.) Innen, a kalyibából, a tavacska partjáról éjjel bejárt a „bűnös városba”, Concordba, tisztát váltani. Az volt a híre, hogy Szent Ferenc-i életet élt Waldenben, „tudott beszélni a madarakkal, állatokkal”. Az a fajta remete volt, aki – (Renard szava) – pontosan ismerte a menetrendet...

Whitman előszava a verseihez. Áradó hadarás, közbül egy őseber elfogulatlan tárulkozása: „*The spirit receives from the body as much as it gives to the body...*” A vad költő ugyanazt gyanítja, amit Szabó Lőrinc, a poéta doctus tapogat a rutinosan kétségbeesett halálszonettekben.

Emerson nem jól bírta a concord-i idillt. Amikor csak tehetett, megszökött innen, előadásokat tartott távoli városokban, többször elutazott Európába, Hawthorne volt a Concord-környéki íróremeték között a nagy alkotó tehetség. Az „*Old Manse*”, a ház, ahol Concordban lakott, ma is áll – afféle badacsonyi Kisfaludy-ház ez itt, Amerikában. A szellemi lobbanás messzire világított innen. Egy közösség megértette, hogy már nem „lakosok”, hanem „nemzet”. Ezek az írók itt dadogva, néha selypegeve, puritán elfogódottsággal, vagy a vadember felszabadult pátozásával ünnepelték a kontinenst, ami egyszerre Haza és Mítosz – három óceán között az irdatlan hegyeket, a tengernyi tavakat és folyókat, a sivatagot és a vadon erdőket, aztán az állatokat, az új gépeket. És közben riadtan hallják a tulajdon hangjukat, mert a végtelen térségben süket-egyedül énekelnek; gyanítják, hogy egy haszonéhes, puritán es kalmár világ csak gyanakodva hallgat rájuk... Mint ma.

Hyannis. Reggel megjelent a kikötőben egy yacht – Kaliforniából jött, a legújabb fajta, áramvonalas, radaros magányyacht volt, amelyet kevés milliomos engedhet meg magának... Az ötvenéves, viharvert halászhajók szomszédságában gögösen lebegett a puha vízen a különös hajó: a fedélzeten a kígyószerűen nyújtózó asztalokat és kereveteket modern iparművészek terveztek. A part menti emberek áhítatosan és megszeppenve bámulták, fényképezték ezt a csodát. A yacht személyzete nem állott szóba senkivel, kötéllel kerítették el a part menti részt, ahol a hajó a dokkban kikötött. Senki nem tudta, ki a tulajdonos – a navigátor, a rádiós, a gépész, a matróz és a steward titokzatosan és zárkózottan jártak és keltek a fedélzeten. A szállítók a parttól nyújtották fel a ládákat. Utolsó reggel, indulás előtt, megjelentek a fedélzeten a tulajdonosok: egy öregasszony és egy kisfiú. A hajó, csendesesen és túlkölés, jeladás nélkül – ahogy jött – útnak eredt, elindult az óceán felé. Az öregasszony és a kisfiú a tulajdonosok méltóságával, szótlánul álltak a fedélzeten. De mégsem biztos, hogy Raszkolnyikovnak volt igaza.

1970

Salerno. – Délelőtt – a kávézóban, újságolvasás közben – eszméletvesztés. Mentőautóval a kórházba visznek. A közös teremben kapok ágyat. A huszonöt ágyas teremben huszonnyolc napon át fekszem, – első három hétben mozdulatlanul, a negyedik héten már szabad felülni az ágyban. A – hevenyészett, külsőleges – diagnózis: intesztinális vérzés. Az ötödik vérátömlesztés után a vérzés megáll, a vörös vérszám (egymillió volt, amikor behoztak) kétmillió fölé emelkedik. A véradással valamilyen hoci-nesze cigánykodás kezdődik: az első két tranzfúzióhoz adott vért a kórház; aztán adtak még egy plasmont. Később a bajszos-kövérgyógyász apáca perlekedni kezdett L.-val, szerezzen a városban vért, ahogy tud. G. hoz Rómából egy adagra valót, – hősie baráti autóversenyfutás az ideüt, mert a nagy hőségben, a hú-

tő-csomagban sem áll el sokáig a vér, – és szerez az itteni „vér-bank”-ban még két átömlesztésre való adagot. Négy héten át állandóan jeges tömlőket raknak a gyomromra. Reggel és este, injekciósan, literes adaggal, vitaminos, glukosos fiziológiai oldatokat adnak – ilyesmivel tartják mesterségesen életben az amerikai kórházakban a reménytelen betegeket, akiknek van pénzük, vagy biztosításuk, hogy félholtan is fizessék a kórházi költségeket. Három héten át a táplálékom hajnalban egy szilke árpakávé, egy kanál főtt tészta. Néha adnak egy-egy sült almát.

A salernói közkórház – OSPEDALE RIUNITE – száz év előtt épült. A közös terem hat méter magas, harminc méter hosszú. Három földigérő, szárnyas ablakon át zuhog a terembe a déli napsütés. Függöny nincs, de ezzel nem törődik senki; a fény vakít. Az ágyak között nincs elválasztó spanyolfal, az éjjeliszekrényen nincs lámpa. Minden második ágy mellett van egy csengő, de ez nem működik, vagy hiába működik; a csengetésre nem jön senki. Éjjel nagy fénytetek világítanak le a mennyezetről. A betegeket reggel ötkor kaszárnya-ordítással ébresztik az ápolók. Mindje súlyos eset, köztük haldoklók. Hajnalban kezdődik a napi rutin: hőmérés, aztán a fiziológiai oldatok adagolása, a „reggeli”. Nyolc felé az ápolók – úgy, ahogy – megágyaznak, adnak egy B 12-es májinjekciót és egy új jegestömlőt. A „kezelés”, praktikusán, ennyi. Az osztályvezető főorvos, a *primario* délelőtti vizitje előtt tisztába teszik a termet. Így várjuk a tudóst, aki öreg, kopasz ember, ravasz és tapasztalt és – úgy tetszik – jó szakorvos. Ismeri a betegeit, évtizedek óta minden nap megtapogat néhány tucat meleg hasat. Átlagosan negyvenöt másodpercen át tartózkodik egy betegágy mellett. Megkérdezi, volt-e széklet, a beteg fölé hajol és megvizsgálja a szemreflexet, eldarálja a napi kezelés rutinját, melyet a segédorvosok és az ápolók tiszteletteljesen hallgatnak és feljegyeznek. A *primario* már megy is odébb. Hangja, modora, mint a régi katonatorvosok recsegő hanglejtése, akik a rákot aszpirinnel és a gerinctörést hashajtóval kezelték, a betegek és az ápolók most már huszonnégy órán át kedvük szerint davenolnak.

Tizenegykor az „ebéd”, ötkor a „vacsora” – minden nap ugyanaz; egy bögre vizes levesféle, tésztával, néha fagyasztott hal, citrommal, sült alma. Soha más. A gyomorfekélyes ugyanazt kapja, mint a kartöréses. Az ápolók között vannak fegyelmetlen, erőszakos prolik és aztán akad néhány jóindulatú, idősebb, jól képzett személy. A kórterem mindenestől emlékeztet egy afrikai tábori *lazaret-re*, a francia kolóniális világ idejéből. A többszáz személyes kórházban, mint megtudom, én vagyok az egyetlen fizető beteg (az amerikai megbiztosítás, a *medicare*, külföldön nem fizet az öreg amerikai betegeknek, amilyen én is vagyok, mindent a zsebemből kell fedezni és itteni fogalmak szerint nem is kevés, amit számítanak). A gazdasági hivatalnok, aki meglátogat és feljegyezi személyi adataimat, megemlíti, hogy hónapok előtt volt itt még egy beteg, aki fizetett: – egy „délamerikai hölgy”, aki „rögtön elutazott, amikor jobban lett”, mondja sajnálkozva. Olasz állampolgárok nem fizetnek a gyógykezelésért, a kórházi ellátásért, sem a gyógyszerekért: mindezt fizeti az állami betegpénztár, ha van pénze. De sokszor nincs pénze, és az orvosok, ápolók, heteken át nem kapnak fizetést, a szállítók, gyógyszerészek megtagadják az árut. A sztrájkok itt a kórházban is állandósultak, mint a kórház falain túl, az életben. A négy hétben, amíg a kórházban feküdtem, egymást követték a munkabeszüntetések: hol az orvosok sztrájkoltak, hol az ápolók, vagy a laboratóriumi személyzet, az élelmiszer-szál-

lítók. A sztrájk- napokon az ápolók között akadnak sztrájektörők, akik – emberségből – elviszik a betegek alól az ágytálat. De közben bizalmasan intenek a betegnek, hogy amit csinálnak, tilos, nem kell odafigyelni.

Négy héten át soha nem „unatkozom”. Mint a börtönben, vagy a koncentrációs táborban, itt sincs „idő”. Nappal és éjszaka független a külvilágtól, a teremnek és lakóinak belső izolált időtérfogatuk van. De a kórterem olyan is, mint egy kivándorló hajó fedélközi hálóterme. Mind utazunk, az ismeretlen part felé. Ez érdekes.

Délben és este, az etetés órájában, valóságos kenyérharc folyik; az olasz nem tud kenyér nélkül élni. De nem kap mindenki kenyeret; a gyomorfekélyesek, rákosok nem jutnak ilyesmihez. Ezek lopják egymástól a kenyeret, mint a légerekben. Mint-hogy rajtam kívül senki nem fizet, senki sem siet meggyógyulni. Családtagok és az orvos összejátszanak és becsempészik ide az öreg nonno-t, néhány hétre, így szabadulnak az ápolás terhétől. Itt aztán mindenki él és hal, ahogy tud. Orvos csak akkor kerül elő, ha valaki haldoklik; de akkor is csak rövid időre.

A terem végében utolsókat nyögi Signor S. Hetvennégy éves, gyomorrákos, menthetetlen. Fiai – jó kiállítású emberek, hivatalnokok – aztán a női családtagok éjjelnappal silbakolnak a haldokló ágya körül. Ez törzsi szokás: ha idősebb családtagot hoznak a kórházba, első napokban állandó virrasztást kezdenek a fiatalabbak a betegágy körül. Éjszakára is ott maradnak, az üres ágyak valamelyikében alszanak, vagy befeküsznek a haldoklóhoz az ágyba. Ez a családi szolidaritás a halottkémlelés egyik változata: lesik, mikor hal meg az öreg, mert ilyenkor gyorsan kell cselekedni, végrendelet, örökség, minden sürgős. Irgalom nincs. És mindez nem lelketlenség. A betegek legtöbbje campaniai paraszt. A családtagok évezredek, szentimentalitástól mentes rutinnal tudják, mi a tennivaló. Signor S.-t feladta a primario és délután egy szakállas, sötét pillantású franciskánus pap meggyóntatja és feladja az utolsó keñetet. Ezt követően éjjel a haldokló kiabálni kezd, hogy azonnal hívják fiait, lányait, mert meg akarja áldani őket. A halálfáradt virrasztókat össztelefonálják, éjféle álmukból verik fel a rokonokat, akik éjjel háromkor megérkeznek. Az öreg megáldja őket, aztán felül az ágyban, cigarettát kér és rágyújt. Később kiesik szájából a cigaretta, visszazuhan az ágyra, oxigént hoznak. „*Fenomeno!* . . .” – kiáltja kitárt karral a legidősebb fiú. Másnap délután meghal Signor S. A holttestet lepedővel takarják le és rögtön elviszik, hordágyon. Kinyitják az ablakot, új lepedőt húznak az ágyra. Fagyaltos fiú lép a terembe, üvöltözve jár körbe: „*Gelato, gelato!*” – kiáltja. A betegek – legtöbbje öreg, mint én – szótlánul figyelték a halál-jelenetet. Többen vesznek fagyaltot. Az arcokon megkönnyébbülés látszik, – mint aki szemléltető oktatásban részesült és megint egyszer tapasztalta, milyen egyszerű, rutinszerű valami a halál.

MÁRAI SÁNDOR

Kik ajkukkal együtt

Gondolsz e néha ránk

Sz. I.

kik itt maradtunk

*kik kimáztunk a meszes
gödörből
kik letéptük világra nyíló
ablakunk rácsát
kik ajkukkal együtt
szakítottuk ki a hallgatás
lakatját*

Gondolsz-e ránk

*Mit csinál ott Sarkadi
Kópés játékon törö törött koponyáját
Kamondi képet képre halmoz
filmet komponál
B. Nagy Laci olvas
picinyke szemét most is
fénybe néző macskaként
húzza össze
mert
sántít a történet
sántít a rím
És Pilinszky
vezekel
a légerek népével
menetel
a megsemmisíthetetlen
megsemmisülésbe
Gondoltok-e néha ránk*

Sinka István

*Kalapját levette
botjára dőlt
az égi pusztán
Intett felém
mint öregapám
Sinka István*

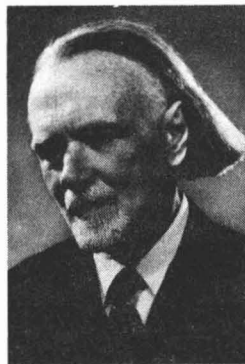
Vendég vagy

*Most már csak vendég vagy
Ha egyedül vagyok
hallom hogy jössz
nesztelen léptekkel
Várom hogy köszönj
néma árnyékom*

*Jaj már nem sírok
ha felrémlik szemed
arcod
ha a roppant csendben
hallom a hangod*

Köszöntjük a 60. életévét átlépő Bába Mihályt.

KODÁLY ZOLTÁN CENTENÁRIUM 1882–1982

Szónyi Erzsébet

KODÁLY ÉS A ZENEI NEVELÉS

Kevés értelmiségi akad ma hazánkban, akinek a zenei nevelésről ne lenne véleménye, avagy ne hallott volna a *Kodály módszer*ről. Nemcsak azért, mert ez a téma az utóbbi időben sok helyen, sok fórumon napirenden volt és van, hanem azért is, mert az 1972-es *Muzsika* folyóiratbeli vita, és az azt megelőző rádiós kerekasztal nyilvánossága óta nem egy esetben hangzottak el pro és kontra vélemények szakmabeliek és kívülrőlők megnyilatkozásaiban. 1978-ban még a Parlament kulturális bizottságában is napirendre került a zenei nevelés, majd utána a *Magyar Nemzet* vita-fóruma s a televízió foglalkozott vele, legutóbb pedig a hangzatos „Torzulások” címszó alatt újabb cikksorozat jelent róla meg, ismét a *Muzsika* hasábjain.

Kevesen vannak, akiknek ne lenne véleményük, de sok azoknak a száma, akik valójában nem is tudják, mi az a sokat emlegetett „Kodály módszer”, így, idézőjelben. Mert megvan az oka az idézőjel használatának. Két szélsőséges példa hadd szemléltesse a témában való tájékozatlanság fokát:

– egy szülő azt panaszolja, nagyon sajnálja, hogy gyermeke nem tanul Kodály módszerrel, mert csak közönséges általános iskolába jár;

– egyik kiváló hangszeres művészünk, neves távol-keleti zeneakadémián vendégtanár, korban alig hagyta el a negyedik évtizedet, a hozzá forduló érdeklődőnek azt feleli, igen sajnálja, hogy az ő idejében még nem volt Kodály módszer. . .

Hazánkban, amióta megjelent Kodály–Kerényi *Iskolai Énekgyűjtemény I–II.* című műve (1943), majd Ádám Jenő *Módszeres énektanítás a relatív szolmizáció alapján* című könyve (1944), ezek 1945 után minden iskolai tankönyv alapjául szolgáltak – s szolgálnak ma is! –, vagyis az egész országban, minden szinten Kodály intenciói alapján folyik az oktatás. Ezt nevezték el az 1964-es budapesti ISME (International Society for Music Education) nemzetközi konferenciáján részt vevő külföldiek Kodály módszernek. A fent említett szülőnek tehát nincs oka panasza, gyermeke az általános iskolában ugyanazon alapelvek szerint részesül zenei nevelésben, mint az ének-zenei általános iskola tanulói, mindössze egy a különbség: az oda járóknak naponta van énekórájuk. Az említett hangszeres művész pedig – akármilyen furcsán hangzik – nem vette észre, hogy ő is Kodály módszerrel tanult, hiszen iskoláit 1945 után végezte! Nem vette észre, mert olyan természetes volt számára, mint az anyanyelv tanulása. . .

Feltételezve bár, hogy e sorok olvasója teljesen tisztában van azzal, milyen alapokon nyugszik az oly nagy világsikernek örvendő magyar zeneoktatási módszer, csupán összefoglalásul, Kodály Zoltán születésének centenáriuma okából, hadd soroljuk fél újra a nagyszerű zenei nevelési koncepció legfőbb jellemzőit. Ha az egész magyar zenei nevelést ma úgy határozhatjuk meg, hogy alapja a Kodály módszer, akkor ezt elsősorban Kodálynak írásban és szóban adott útmutatásaira, valamint az általa írott zenei gyakorlatokra értjük. Ezek az írások a Bónis Ferenc szerkesztette *Visszatekintés I.* és *II.* kötetében találhatóak, s jelenleg készül a sorozat harmadik köte-

te, mely Kodálynak a korábbi kötetek 1963-ban történt lezárása óta elhangzott, vagy publikált megnyilatkozásait öleli fel. Pedagógiai céllal komponált szerzeményei, gyakorlatai pedig impozáns sort alkotnak: első volt a *Bicinia Hungarica I.* (1937), majd a *Bicinia Hungarica II-III-IV.*, *333 olvasógyakorlat, 15 kétszólamú énekgyakorlat, Énekeljünk tisztán!*, továbbá: *Ötfokú zene I-II-III-IV.*, *33, 44, 55 kétszólamú énekgyakorlat, Tricinia, 66, 77 kétszólamú énekgyakorlat, Kis emberek dalai, Epigrammák.* Ez kerekén 1448 gyakorlat! És akkor még nem számítottuk hozzá azokat, melyeket a mester az egyes iskolai énekeskönyvek szerzőinek külön kérésére komponált.

Különösebb zenei tájékozottság nélkül is ezekből az adatokból bárki megláthatja, hogy a XX. század zeneszerzői közül nem találunk egyet sem, aki ennyi idejét és energiáját fordította volna a zenei nevelés tananyagának megalkotására. De még az általános zenetörténet korábbi lapjait forgatva sem látunk hasonlót. Johann Sebastian Bach vagy Robert Schumann, akik köztudomásúan sokat írtak gyermekeknek, nem mondhatnak ilyen volumenű pedagógiai életművet magukénak. Kodály tudatosan vállalta ezt a küldetést. 1946-ban New Yorkban a komoly zene népszerűsítéséről szóló előadásában így vallott:

„Sok időt fordítottam arra, hogy kórusokat írjak gyermekeknek és iskolai énekkönyveket állítsak össze. Azt hiszem, sohasem fogom sajnálni az időt, amely így nagyobb művek írására elvesztett. Úgy érzem, ezáltal ugyanolyan hasznos munkát végeztem a közösségnek, mintha további szimfonikus műveket írtam volna. És néha egyszerű iskolás fiúk felvillanyozóan szép és kétségtelenül magas művészi színvonalú előadásában gyönyörködhettem, melyet szerény, művésznek még el sem ismert tanítók vezényeltek.”

Az útmutatások anyagából kiszűrhetjük a kodályi elvek egyik fő vonását: minden gyermekre, minden zenét tanulóra egyaránt vonatkoznak, tekintet nélkül arra, hogy a fővárosban vagy egy tanyai iskolában tanulnak-e, szüleiknek megvan-e a módja a zeretanítgatásra, vagy sem, vannak-e vele született zenei adottságaik, vagy nincsenek, amatőrök lesznek-e vagy zenészek.

A másik fő vonás az egységesség. Mindenütt nagyjából azonos módszeres felépítés szerint és azonos tananyag alapján tanítják olyan tanárok, akiknek képzsére hasonlóképp az egység vonásai a jellemzőek. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy Kodály első inspirációjától számítva már közel hat évtized eltelt, a gyakorlati megvalósításnak pedig negyedik évtizedében járunk, akkor a generációk átforgatódása egyértelműen kimutatható. A ma működő tanárok, tanítók már zömmel az új módszeren nőttek fel.

További jellemzője a módszernek, hogy a gyermekek a zene megismerését annak művelésén keresztül, aktív módon, énekelve érik el. Dalanyaguk eleinte teljes egészében a magyar népdal, mint ahogy a kisgyermek is először anyanyelvét sajátítja el. A zenei elemek tudatosítását a relatív szolmizációval kezdik, már szinte óvodás fokon, így jutnak el az évek során a zenei írás-olvasás megtanulásához. Énekelni mindenki tudhat – vallja Kodály –, ezáltal közelebb kerülhet a zenéhez, megismerheti, megértheti, s az aktív zeneműveléssel a passzív zenehallgatás terméketlen talajáról a zeneművészet gazdag kertjébe kerülhet. „Utóvégre lehet élni zene nélkül is. A sivatagon át is vezet út. De mi, akik azon fáradozunk, hogy minden gyermek kezébe kapja a jó zene kulcsát s vele a rossz zene elleni talizmánt, azt akarjuk, ne úgy járja végig élete útját, mintha sivatagon menne át, hanem virágos kerteken” (*Visszatekintés* II. 468. old.).

Hogy miként kerülhet közelebb a zenéhez valaki, s hogyan lehet „a zene mindenkié”, azt a különféle korokban másképp képelték el, s ma is nagyon sokféle irányzat él egymás mellett. S hogy Kodály zenepedagógiai eszméi éppen az elmúlt két évtizedben leltek olyan nagy nemzetközi visszhangra, annak oka az eredetileg magyar népzenei anyagra épített, magyar gyermekek számára megalkotott módszer általános érvényű tulajdonságaiban rejlik, melyek a legkülönbözőbb népeknél adaptációkra indítanak. E cselekvő, cselekedtető zenei nevelési pedagógia

1. alapja a népdal, a zenei anyanyelv elsajátítása, lehetőleg még a kisgyermek életkorában. (Idézet Kodály 1951-es gyermeknap beszédéből: „Az első benyomások a legmaradandóbbak, már amit hatéves koráig hall a gyermek, sem irtható ki belőle később”). A gyermek megismeri a népdal metrumát, lüktetését, az egységet és a felezést (zenei szakkifejezéssel a negyed és nyolcad értékeket), dallamban a legősibb hívó motívumot (kis terc, szolmizálva szo-mi) és annak felső, alsó bővítéséből álló három-négy hangnyi dalocskákat, motívumokat:

2. a zenei írás-olvasás, a zenei analfabetizmus leküzdése elengedhetetlen feltétel a zenei műveltség megalapozásában, ennek eszközei: a ritmikai és dallam-elemek tapasztalati úton való

megszerzése, a relatív szolmizáció, mindezek elsajátítása népdalok éneklésén keresztül, felismerés, begyakorlás, alkalmazás kezdettől töretlen ívben a legfelsőbb fokig;

3. a hallásképzés alapját az eddigi tudatos birtoklása képezi.

Az első fázisban magyar népzenei anyagra alapozott zenei nevelés Kodály elgondolása alapján később egyre tágabb horizonttal rendelkezik. Erre utal *Ötfokú hangsor a magyar népzeneben* című, 1917-ben írott tanulmányában:

„Hogy az ötfokú hangsor, annyi régi nép, talán minden népek zenéjének kezdete: nálunk is él és virágzik, 1907 óta tudjuk, mikor Bartók Béla először talált nagyobb tömegben efféle dalokat a Székelyföldön.”

Az eredeti magyar népdal felkutatásától a népzeneék a műzenébe és az iskolába kerüléséig sok évtized telt el. Amennyire nehéz és bonyolult feladat volt a paraszti zenének olyan formába öltöztetése, mely megáll a koncertpódiumon, olyannyira sok gondot jelentett a népdal mellé a zenetanításhoz szükséges megfelelő didaktikus folyamatot iskolai szinten megtalálni. Kodály Párizsban töltött tanulmányi ideje alatt megismerkedett a francia zenei nevelési módszerrel, angliai útjai során pedig nagy érdeklődéssel figyelte az angol zeneoktatás és kóruséneklés magas színvonalát, s a zenészek alapos képzettségét. Kutatta az okokat. A Tonic-Sol-Fa módszer, amely az angol iskolákban volt használatos, s ma egyszerűen a relatív szolmizáció angol gyakorlatának tekinthetjük, úgy vélte Kodály, hogy a magyar iskolákban bevezethető lenne, a magyar népdal anyaga nem ellentétes vele; kiindulásul pedig a kis hangterjedelmű gyermekdalok, de mindenképp a pentaton hangsor szolgálja. Ez hazánkban a századunk húszas éveiben fennálló oktatási módszerrel merőben ellentétes elvnek hangzott, miután akkor a C-dúr skála és a tandalok képezték az iskolai énektanítás gerincét, átvéve a német oktatási rendszerből azt, ami a legmerevebb és leginkább zeneietlen. Nem is szólva arról, hogy míg a germán zenei anyagban a dūr az általános, addig ez a felfedezett magyar népzenei anyagtól teljesen idegen volt, tehát a zenepedagógiában gyökeres átállítást vált szükségessé. Akárcsak a magyarországi német kultúra magyarrá tétele idején, egy századdal korábban.

Kodály 1929-től kezdve minden zenepedagógiai írásában hangot adott annak, hogy az iskolai énektanítás általános színvonalát kell emelni,

– ahogy a görögöknél a zenének a nevelésben központi szerepe volt, nálunk is rangra kell emelni;

– a zenei analfabétizmus a zenei műveltség akadályozója, ez okozza, hogy a hangversenytermek és operaelőadások komoly programjának gyér a látogatottsága;

– a tanítóképzőben emelni kell a zeneoktatás színvonalát;

– a zenei élmény nyújtása az *iskola* feladata;

– a napi torna mellett a napi éneklés a gyermek testét és lelkét egyformán fejleszti;

– nagyon fontos a karéneklés; a kollektív érzés, a közös erőfeszítésből eredő szép eredmény öröme fegyvelmezett, nemes embereket nevel;

– csak a legértékesebb, legtartalmasabb anyagot szabad a gyermekeknek tanítani; remekműveken keresztül vezessük a gyermekeket a remekművekhez;

– a magyar népzene legyen a gyermek zenei anyanyelve, csak ha azt elsajátította, forduljon idegen zenei anyaghoz;

– a kórust ne a zongora hangjára támaszkodva tanítsuk be, hanem helyette inkább a kórus tagjait tanítsuk meg kottát olvasni, vagyis: az út a zenei analfabétizmusból a zenei műveltségbe a zenei írás-olvasáson keresztül vezet;

– a magunk zenei anyanyelve mellett elsősorban a rokon népek népdalaival kell megismerkednünk; azoknak zenei anyagában lelhetünk ismerős vonásokat, e jelenségek tanulmányozása és gyakorlása a magunk megismerését mélyíti;

– a zenei nevelés sokoldalúan fejleszti a gyermek képességeit, nemcsak közvetlenül a zenei természetűeket, hanem hallószervét, koncentráló képességét, beidegződését, érzésvilágát, és szolgálja a testnevelést is;

– minden gyermeknek már az óvodában meg kell kapnia a rossz zene elleni védőoltást, mert ha felnő, már nincs a méreg ellen orvosság;

– kottát olvasni hangszer nélkül is kell tudni, az előadó értse, amit játszik (ezt célozza a belső hallás fokozott fejlesztése);

- a szellem a mozgékony ujjak mögött kullog, holott a jó zenésznél a hallásnak kell elől járnia;
- a jó zenész kellékeit négy pontban lehet összefoglalni: 1. kiművelt hallás, 2. kiművelt értelem, 3. kiművelt szív, 4. kiművelt kéz. Mind a négynek egyensúlyban kell lennie, egyik sem szabadhat előre a többi elhanyagolása nélkül.

Kodály pedagógiai koncepciójának gyakorlati megvalósítása sok híres zenei nevelési rendszer anyagából épült szintézissé, közülük Guido D'Arezzo, John Spencer Curwen, Rudolf J. Weber, Joseph Maurice Chev  (Galin-Paris-Chev ), Agnes Hundoegger, Emile Jacques-Dalcroze, Fritz J de a legjelentősebbek.

Az ötvenes évek elején egy új iskolatípusban valósult meg Kodály sokat hangoztatott napi éneklési programja: megszületett a zenei, később ének-zeneinek nevezett általános iskola. Kodály pedagógiai elveinek legintenzívebb gyakorlati munkálása ezekben történik. Bebizonyosodott, hogy azok a gyermekek, akik naponta részesülnek olyan szisztematikus zenei nevelésben, melynek az éneklés az alapja, minden más tárgyban is ügyesebbek, jobban haladnak, mint társaik, akiknek csak a rendszeres heti két  nekórájuk van. A naponta végzett zenei foglalkozások igen gyors tempóban fejlesztik ki a zsenge gyermekben a ritmusérzékelt, a tiszta éneklés iránti készséget, az átélt interpretálást, élesítik a memóriát és pontosságra nevelnek. A zenei tempó és a dinamikai eszközökre figyelés csiszolja a felfogóképességet és művelti a kifejezőkészséget, ezért az ilyen gyermekek fantáziája gazdagabb, fogalmazásaik szárnyalóbbak. A gyors asszociálás és koncentrációs kifejlesztés a matematikai készségeket, és a zenei ritmus jobb tornászokat nevel belőlük, mint az átlag. A sok együttes éneklés, zenei élmény jobban alakítja bennük a közösségi érzést. Az  nek-zenei általános iskolákban tanuló gyermek képességeinek felmérése, a zenei nevelés transzfer hatásainak kutatása a zenepszichológia feladata. E kutatások eredményei időről időre publikációkban látnak napvilágot mind hazánkban, mind azokban az országokban, ahol alkalmazzák Kodály zenei nevelési koncepcióját.

Számba véve az évtizedeket, melyek a magyar népdal gyűjtése óta eltelték, felmérhető, hogy az 1900-as évek elejétől máig megtett út nagy. Eleinte csak a gyűjtés, a feldolgozás, a műzenébe ötvözés volt a fő cél, később egyre inkább látszott, hogy a megszületett új műveknek új közönség is kell. A megértés folyamata csak az iskolán keresztül volt elindítható. Az iskolában elsajátított népzenei alapanyag a további évek során a zeneirodalomban való eligazodáshoz vezet. A zene nem csupán érzelmi ráhatás, hanem intellektuális úton elsajátítható tudásanyagot tartalmaz, éppen úgy, mint az iskola többi tantárgya, mely az írás-olvasás segítségével szereshető meg. Az iskolában nemcsak a zenét tanítjuk, hanem a zenével nevelünk, a közismereti tárgyak sokaságában a zene szolgálja legtisztábban a humán nevelés célkitűzéseit.

Zenei nevelésünk nemzetközi hírét csak fokozza a külföldről idelátogató szakemberek nagy száma. Megfigyeléseik elsősorban a pedagógiai módszerre irányulnak, de természetesen kiterjednek a szervezetre és a tartalomra is. Miután minden országban fellelhető bizonyos népdalkincs, Kodály tézise, miszerint a zeneoktatást az anyanyelven kell kezdeni, bárhol megvalósítható. Éppen a sokféle adaptálás kapcsán figyelhettük meg: „mennyire igaz Kodálynak a jelen írás korábbi részében idézett szava a pentatonnal kapcsolatban, Bartók gyűjtésének említésével: „... az ötfokú hangsor, annyi régi nép, talán minden népek zenéjének kezdete”. Valóban, szinte minden adaptálást lehet a félhang nélküli pentatonnal kezdeni. A lefelé hajló kisterc (s-m) a gyermekdalokban csaknem mindenütt megvan, ugyanígy megtalálhatjuk a magyar óvodás dalok ritmusát is a nemzetközi anyagban. De változik a zárhang, és változnak a hangsúlyok! Mint ahogy a nyelv lejtésében is megfigyelhetjük a különféle nemzeti sajátosságokat. Amilyen a beszéd hangsúlya, olyan a versé, a dalé.

A módszer kialakulása döntő módon kapcsolódik Kodály személyéhez, idegen földre jutása is elsősorban a személyi kapcsolatok révén, Kodály munkásságának, zeneszerzői, zenetudósi, folklorista tevékenységének elismeréseként történt. Az 1958-as koppenhágai ISME konferencia óta 1961-ben Bécsben, 1963-ban Tokióban hangzott el  lőadás a magyar zenei nevelésről a nemzetközi társaság összejövetelein, míg nem 1964-ben az ISME hazánkban tartotta nagyszabású konferenciáját, melyen Kodály Zoltán személyesen felszólalt, s a társaság díszelnökévé választotta. Itt kapott először széles körű megbecsülést zenei nevelési rendszere, s ekkor kezdődött elterjedé-

se a nemzetközi területen. A konferencia után, még annak az évnek szeptemberében a Szovjetunió Észti Köztársaságának fővárosában, Tallinnban Heino Kaljuste imponáló gyorsasággal vezette be magyarországi tapasztalatai alapján a kodályi koncepciót: nem annyira helyszíni tapasztalatok átültetéséről volt szó, hanem inkább a magyar iskolai énekeskönyvek észti nyelven történnő, észti népdal-anyaggal kiegészített megjelentetéséről. Habár az észti és a magyar nyelv közös eredetének az élő nyelvben kevés bizonyítéka maradt fenn, a közös gyökérből származó eredet nyilván erős érzelmi motivációt adott ahhoz, hogy az észti adaptáció ilyen gyorsan megszülessen. A mai napig is ez képezi az észti iskolai énekkönyvek gerincét. Ugyanígy történt a lett iskolazene terén is. Pár év múlva Leningrádba is eljutott az első lépések híre, és P. F. Weis kandidátusi disszertációt írt a magyarországi relatív szolmizáció lényegéről. 1965 óta az észak-amerikai kontinensen meglepő gyorsasággal terjedt el a kodályi koncepció, az USA-ban és Kanada francia, valamint angol nyelvű részein. Ma mindkét államban működik Kodály Intézet, nem is egy, az USA-ban pedig az OAKE (Organization American Kodály Educators) egy központtal és tizenkét helyi csoporttal tölti be funkcióját. Franciaországban 1966 óta Jacqueline Ribière-Raverlat egymaga látja el azt a munkát, amelyet nálunk itthon évtizedeken keresztül szakemberek csoportjai végeztek, ugyanis összeállította a Kodály koncepció adaptálásához szükséges eredeti, hiteltel francia népzenei anyagot (4 kötetben 500 népdal!), a hozzá való tanári kézikönyveket és munkafüzeteket a tanulók számára. Dél-Amerikában előbb Argentínában, majd Chilében és Peruban talált visszhangra Kodály tanítása, jelenleg pedig braziliai alkalmazása folyik.

Nagy lendülettel kezdődött a hatvanas évek végén Kodály eszméinek terjedése Japánban is, előszörban Hani Kyoko személyes munkája nyomán, aki ma is vezeti a Kodály Esztétikai Nevelési Intézetet. A japán érdeklődésre utal az a körülmény is, hogy a legutóbbi nemzetközi Kodály-szimpoziumot, mely szám szerint az ötödik volt, Sapporóban tartották. A hetvenes évek elejétől kezdve az egyik leginkább dinamikus expanzió Izrael területén mutatkozik, ahol Hanoch Ron szakfelügyelő héber fordításai és szakmai irányítása segítségével az egész országban, iskolákban, zeneiskolákban, egyetemeken a kodályi koncepció gyakorlatával foglalkoznak. E cikk terjedelmem nem engedi meg, hogy mindazon országokról és személyekről hiánytalanul beszámoljunk, ahol és akik munkája nyomán Kodály zenei nevelési eszméi – s egyben persze a magyar zenei nevelés eredményei –, visszhangra találtak, de legalább egy rövid felsorolás érzékeltesse: Anglia, Ausztrália, Német Szövetségi Köztársaság, Svájc, Belgium, Finnország, Norvégia, Svédország, Dánia, Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia.

Mindezekből következik, hogy Kodály eszméi ma már nemcsak a szűkebb magyar közösségében, hanem a széles világon is követőkre találtak. Sok száz és ezer zenetanár fog össze a különféle nemzeti és nemzetközi Kodály-társaságokban az emberiség kultúrájának, a jövő nemzedékének zenei műveltsége érdekében. Még a technika századában is lehet valami küldetése a zenének? Hivatása a zenei nevelőnek? Feladata a zenei nevelésnek?

„A zene célja nem az, hogy ítéletet mondjunk róla, hanem hogy táplálkozzunk vele. A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.

A zene rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése. A népek legendái isteni eredetűnek tartják. S ahol az emberi megismerés határait érzjük, ott a zene még túlmutat rajtuk, olyan világba, melyet megismerni nem, csak sejteni lehet.

Nem minden zene ilyen. Sőt többsége annak, amit naponta szerte a világban hallunk: a mindennapok, hétköznapiak, emberi gyarlóságok zenéje – nem is érdemi a zene nevet. A zenei önképzésnek és egymásképzésnek nem lehet más célja, mint keresni az utat a jobbnál jobb zene felé, s ezzel szolgálni az egész nemzet lelki emelkedését” (Isszatekintés I. 156. old.).

Felletár Béla

A VÁSÁRHELYI KATOLIKUS VEGYESKAR

„Sajátságos, hogy egy ideje valami újságinterjúban azt találtam mondani, hogy szívesebben dirigáltam volna a Psalmust Hódmezővásárhelyen, mint Londonban. Valami olyan helyet akartam mondani, ahol ez egészen lehetetlen.”

„Angolul hallgatván a Mátrai képeket, eszünkbe jut Hódmezővásárhely, ahol bizony szebben csengett magyarul.”

Mind a két idézet Kodály Zoltánnak Péczy Attilához írt egy-egy leveléből, illetve képeslapjáról való. Az első keltezése 1930. szeptember 3., a másodiké 1933. június 1. London. Lényegében három esztendő telt el a két megnyilatkozás között, és mégis, az egyik gyökeresen ellentmond a másiknak. Mi okozta ezt? Talán tévesen informálták Kodályt a városról? Nem. Vásárhelyen fordult nagyot az idő kereke ez alatt a néhány év alatt. Ide került egy orvos, egy amatőr muzsikus, a zenei haladás elkötelezett harcosa, aki felrázta idilli álmából ezt a lomha parasztpolgár várost, és szaporodó fegyvertársaival karöltve diadalra vitte a város elmaradott zenei életében a kodályi-bartóki törekvéseket. A mozgalom hullámai a helyi művelődésnek egyre szélesebb köreire csaptak át, és máig ható energiákat, felszabadító szellemi virágzást idéztek elő abban az évtizedben.

Ennek a folyamatnak volt egyik hordozója a Tóth Lajos dirigálása és Péczy Attila „művészeti vezetése” mellett működő hódmezővásárhelyi Belvárosi Katolikus Vegyeskar.

A vásárhelyi katolikus közösségnek viszonylag későn lett saját énekkara. A múlt század derekán Szegeden már rég Haydn-, Mozart-, Beethoven-művek, teljes misék szólaltak meg a „palánki főegyházban” Jámbori Jakab karnagy keze alatt, énekkaron és zenekaron, amikor Vásárhelyen még csak Hegedüs János kántor öblös hangja zengett a karzaton. Majd az ő utódja, a marosvásárhelyi székely származású Simon József az, aki összehozza – feltehetően a gyülekezet előénekeiből, előimádkozóiból – az első énekkart. Az egykorú (1887) sajtóhír följegyezte, hogy „virágvasárnap és nagypénteken a passiót igen szép összhangzattal adta elő”.

A Vegyeskar másik gyökere az 1908 óta működő, nagyobbbrészt katolikusokból álló Iparos Daloskör volt.

A két részleg első, egyelőre alkalmi egyesülése, azaz közös fellépése 1922-ben történt Cseh András, az új plébános beiktatási miséjén. Stehle *Salve Regina*-ját adták elő. Az ötlet és szervezés Fitos Pál káplán érdeme volt, a betanítást és vezénylést Boczkóné Illy Margit helyi énektanárno végezte el. Ez a közös éneklés később többször megismétlődött, s utóbb tartós kapcsolattá vált. Bár alakulási jegyzőkönyv nem készült, az a tény, hogy a Vegyeskar 1935-ben ünnepelte tízéves jubileumát, arra jogosít fel, hogy 1925-öt tekintsük a Belvárosi Katolikus Vegyeskar megszületése évének.

Az annak idején „kölcsonkért” iparos dalosok között volt Tóth Lajos, helybeli kovácslegény. Már az említett beiktatási misén feltűnt gyönyörű szólójával. Egy év múlva ő a plébánia nagy szótöbbséggel megválasztott kántora, a Vegyeskar megalakulása után annak karnagya, húsz év múlva pedig az Állami Operaház magánéneke. Ez a zseniális autodidakta egyik letéteményese volt a harmincas évek vásárhelyi zenei sikereinek. Értékes segítséget nyújtott még a kar építéséhez, a közösség szervezéséhez Cseh András, aki nagy súlyt helyezett a liturgikus énekre, zenére, Kovács Vince, a későbbi váci püspök, Brunáry Ferenc és Termann János káplán. A döntő, a spiritus rectori szerep abban, hogy a Vegyeskar az lett, ami, Péczy Attilának köszönhető.

A Zala megyei Kiskomáromban nőtt fel. Iskoláit Nagyszombaton (Trnava) és Keszthelyen végezte. Családjából erős zenei hajlamot, szervező-tevékenykedő természetet hozott magával. 1923-ban, orvostanhallgató korában már látogatta Kodály Zoltán népzene tudományi kollégiumát a Zeneakadémián. Rövid budapesti gyakorlat után 1929-ben Hódmezővásárhelyen telepedik le, már mint családos ember. Ebben az esztendőben Vásárhelyi Zoltán Kecskeméten, Kerényi György pedig Győrben tűnt fel Kodály-kórusok bemutatásával.

Péczy a népdalgyűjtés és az új magyar zene terjesztésének kész programjával érkezett ebbe az Alföld-mélyi városba. Rövid tájékozódás után a sok egylet és dalárda között a Katolikus Vegyeskarban, illetve a Katolikus Társaskörben találja meg azt az új eszmékre leginkább nyitott közösséget, ahol munkáját elkezdheti. Közrejátszottak választásában családjának vallásos hagyományai is. 1930. március 23-án tartotta első előadását *A magyar népdal fejlődése* címmel a Társaskörben, amelyet évadról évadra újabbak követnek. Illusztrációul annyi zenét iktat be – szólóéneket, kórust, hangszeres zenét –, hogy a sajtó gyakran hangversenynek nevezi rendezvényeit. A Társaskör termét hamarosan kinövik. Az erősödő intrika és a konzervatív gáncsoskodás ellenére csatát nyer az első, nagy nyilvánosság előtt tartott előadása a városi tanács dísztermében. Kovács Ernő, a református öteplomb Kántora, a vásárhelyi zenei élet első krónikása – már nagyobb távlatból – ekképp örökíti meg a katolikus kultúrdélutánok jelentőségét: „Innét indult el az a felvilágosító munka, amely a népzene. . . ismertetésével Vásárhely egész zenei képét átfőrt. . . Helyet kapott ezeken minden, ami európai érték és nevelő hatású.” Közben napvilágot látnak első népdalkiadványai és a Vegyeskar műsorán is megjelennek a húszas években előadott Kempter- és Kontor-szerzemények után Palestrina és des Prés, Mozart és Kodály motettái. Kodály Zoltán, akivel Péczy 1923 óta levelez, meleg hangon üdvözlí a vásárhelyi híreket: „Örömmel látom, hogy Hódmezővásárhelyen gyökeret eresztvén, sokirányú »közhasznú tevékenységet« folytat. Ilyen ember sok kéne, hogy kizöldelljen vidéki életünk sivataga.”

1932-ben Péczy érettnék látja a helyi viszonyokat ahhoz, hogy csatlakozva a magyar városok javához, Vásárhely is megrendezze a Kodály Jubileumi Hangversenyt, amelyen a mester is részt venne. A terminus különböző okok miatt 1933. márciusára tolódik. Péczy nagy felhajtást akar az összes helyi karokkal és hangszeres együttesekkel. Kodály viszont ódzkodik a hosszú műsorról. „Semmi se vonzana jobban – írja egyik levelében –, mint egy gyermekkar-koncert”. Másutt: „Mostanában sok ügyes nevelő tud szép játékokat tervezni. . . Effélét én is nagyon szeretnék látni.” Tizenkét levél után megszületik a kompromisszumos megegyezés: lesznek felnőtt karok, gyermekkarok, népi játék és kamarazene. A középpontban a Vegyeskar eddigi legnagyobb vállalkozása, a *Mátrai képek*.

Március 18-án érkezett Kodály Zoltán és a többi vendég – Bárdos Lajos, Tóth Aladár, Harmath Artúr, Vásárhelyi Zoltán és mások – Vásárhelyre. Endrey Béla polgármester fogadta őket az állomáson. Onnan egyenest a Fekete Sas szállóba hajtottak, amelynek nagytermében már ezer főt meghaladó közönség szorongott. A műsorszámok – érthető módon – nem egyforma színvonalon szólaltak meg, de a vonósnegyes, esetleg a cselló-szonáta nem egészen érett előadásáért bőségesen kárpótolták Kodályt a kórusok, elsősorban a gyönyörűen kivitelezett *Mátrai képek*. Másnap délelőtt a Vegyeskar által tolmácsolat ünnepi zenés misén vettek részt a vendégek, délután a Társaskör munkájából láthatnak bemutatót. Az előadás címe *Katonadalkok* volt. Este pedig – bárhog is tiltakozott Kodály – bankettet rendeztek tiszteletére a Nemzeti kávéházban. Sok pohárköszöntő hangzott el, „köztöttük az ünnepezt zeneköltő keresetlenül egyszerű és meleg köszönete”.

A Péczy és Tóth Lajos vezette mozgalom lassú, de biztos erjedésbe hozta a város zenei körét. Érthetően nagy lendületet adott a dolgoknak a Kodály-napok sikeres lebonyolítása. Új karok is keletkeztek ebben az időben az „énekesrendiség” szellemében. A Bethlen Gábor református gimnázium voltaképpen már 1932-ben letette a voksot az új magyar zene mellett, amikor saját erőből előadta a *Húry János*-t. Az intézet énekkarának műsorán ettől az időtől kezdve rendszeresen szerepelnek Kodály Zoltán és követőinek művei. A Törekvés Dalkör vezetését id. Janovics István, a Katolikus Vegyeskar tagja veszi át, és újságnyilatkozatban kötelezi el magát az „énekesrendi szellem” mellett. Nyilvánvalóan az sem független a fenti eseményektől, hogy 1933-ban megalakul a reformátusok Szőnyi Benjaminsról elnevezett templomi vegyeskara, s hogy nívós műsoraikon a Hassler, Rossini, Schütz stb. művek mellett egyszerre csak felcsendül Kodály *150. Genfi zsoltár*-a is. Az Iparos Daloskör nem adja ugyan fel hagyományos műsorpolitikáját, de nem zárkózik el az új magyar zenétől sem, és Kodály *Bordal*-ával, a *Huszt*-tal, a *Nagyszalontai köszöntő*-vel részt vesz a Vegyeskar több kollektív hangversenyén. Ugyanakkor saját rendezvényeikre is ismételten meghívják Tóth Lajosékat. Vásárhely akkori egyetlen nagy gyárában, a Kokron készítő gyárban 1937-ben alakul meg az énekkar. A kodályi eszmék követése náluk sem kétséges: dirigensük Illy Dezső gyári mérnök, a Vegyeskar basszus szólamának erőssége.

A nagyobb feladatokra való készülés jegyében a Vegyeskar vezetőségének felkérésére Antos Ilonka, szegedi konzervatóriumi énektanár nő kurzust indít Vásárhelyen, amelyet a kar szólistái, szólamvezetői Tóth Lajossal együtt szorgalmasan látogatnak.

1934 nyaratól kezdve sorozatban következnek a Vegyeskar nagyszabású, önálló fellépései: ebben az évben a Tornyai Művelődési Társaság megalakulásának díszhangversenyén, 1935-ben a saját tízéves jubileumán és az úgynevezett Alföldi Hét monstre-hangversenyén, a Rádió közvetítette első Éneklő Ifjúság hangversenyén, amelyet Bárdos Lajos nyitott meg, a Károlyi-ház udvarán rendezett szabadtéri hangversenyen, 1936-ban a Liszt Ferenc Emlékhangversenyen. Több alkalommal vendégként jelen van és előadást tart Koudela Géza, egyházi zeneszerző, pápai kamarás. Előadják a szegedi Király-König Péter *B-dúr misé*-jét. Gazdag csokrot állítanak össze a reneszánsz muzsikából, Palestrina, Lassus, Caldara, Martini kórusműveiből. Éneklő Kodály nagy *Pange lingua*-ját, az *Öreg*ek-et.

Rondó

*Sárga erek
Zizzen földet
Pereg rozsdát
Alom roskad*

*Csupasz kövek
Árva bánat
Pusztá zizgő
Kócos szálak*

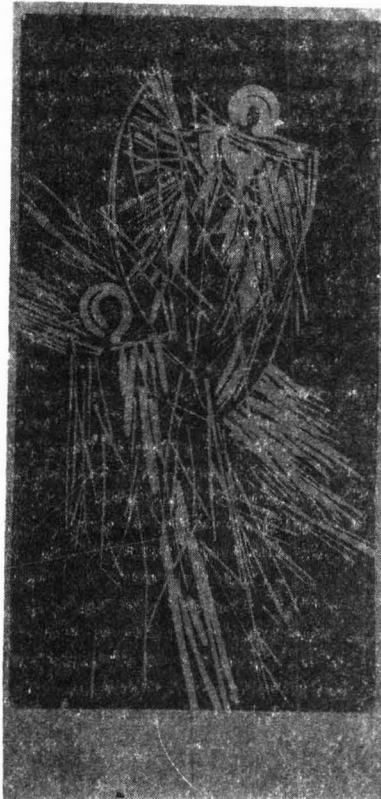
*Tűnő bércek
Sajgó rétek
Fehér kelme
Alom pehely*

*Sárga erek
Zizzen földet
Pereg rozsdát
Alom roskad*

*Csurgó fények
Karja olvad
Vigad szilaj
Harap buja*

*Sárga erek
Zizzen földet
Pereg rozsdát
Alom roskad.*

JAKAB ANDRÁS

Monsignor Quijote fölkerekedik

Írta GRAHAM GREENE

1981 augusztusában közöltük Graham Greene új regényének egy részletét *Hogyan lett monsignor Quijote atyából? címen. Most ugyanennek a regénynek újabb részletét mutatjuk be, melyet a szerző a Vigiliának küldött, megbecsülése jeléül.*

Azok számára, akik az előző részletet nem olvasták, röviden összefoglaljuk az előzményeket: Quijote atya, El Toboso plébánosa épp vénséges vén kis Fiatja kormánykerekénél ül – a kocsit neves ősenek lova után Rocinanténak keresztelte –, amikor egy, a Madrid–Valencia-i autótút szélén veszteglő fekete Mercedest pillant meg. A kocsi szemmel láthatólag elromlott, s vezetője, akiről utóbb kiderül, hogy püspök, ugyancsak gondban van. Quijote atya meghívja magához, s megkínálja – mint állítja – szerény ebéddel is. A püspök elfogadja a meghívást. Ízlik neki minden, amit az atya gazdaasszonya elébe tálal: a marhasült, a saláta, a bor – azt mondja, ilyen pompás, porhanyós marhasültet még soha nem evett. Csak azt nem tudja, hogy az a marha valójában lóhús; Quijote atyának többre nem telik. Az ebéd végeztével Quijote atya ott hagyja kényelmesen ejtőző vendégét, fog egy kanna benzint és visszatér a lerobbant Mercedeshez; gyanúja beigazolódik, a kocsiból csak egyszerűen kifogyott a benzin. De a jó pap nem akarja zavarba hozni a püspököt, inkább bemaszolja a kezét, s hazatérve azt mondja vendégének, hogy a kocsinak nem volt komoly baja, sikerült megjavítania, s most menetkész. A püspök hálásan távozik. Előbb azonban elmondja, hogy a pápai kúrián szolgál, s rövidesen visszatér Rómába.

A történet fordulópontja, hogy Quijote atya levelet kap a saját püspökétől (akivel nagyon is hívős viszonyban van); a püspök közli vele, hogy Róma valamilyen megmagyarázhatatlan okból úgy döntött, Quijote atyát a monsignori ranggal ruhazza fel. Ez viszont, írja a püspök, annyit jelent, hogy el kell hagynia El Tobosót, mert kinevezése rossz vért szűlne a szomszédos plébánosok közt, így hát valami szélesebb tevékenységi kört keres számára. Ez komoly csapás, gazdaasszonya sírva fakad a szomorú hír hallatára. Quijote atya nehéz szívvel hagyja ott a falut; körbejár, búcsúlátogatásokat tesz, többek közt a falu kommunista polgármesterénél is, akivel igen jóban van.

Egy hétre rá, hogy Quijote atya megkapta a püspök levelét, La Mancha tartományban helyhatósági választásokat tartottak, s El Toboso polgármestere váratlan vereséget szenvedett. „A jobboldal erői újraszerveződtek – mondta Quijote atyának –, s most egy újabb generalissimót keresnek” – s valami általa jól ismert cselszövényről beszélt az autószerelő, a hentes és egy másodosztályú vendéglő tulajdonosa közt, aki – úgy látszik – fejleszteni akarja az üzletét. A tulaj, mondta, pénzt kapott egy titokzatos idegentől, és új mélyhűtőt vett rajta. Ez valami módon, amit Quijote atya képtelen volt teljes mélységében felfogni, súlyosan befolyásolta a választás eredményét.

– Én mosom kezeimet El Tobosóért – szögezte le az ex-polgármester.

– Engem meg elkerget innét a püspököm – vallotta be Quijote atya, s elmondta az egész szomorú történetet.

– Ezt előre megmondhattam volna. Így jár az ember, ha bizik az egyházban.

– Nem az egyház tehet róla, hanem a püspök. A püspököt soha nem álltam, Isten bocsássa meg. De magát, kedves barátom, magát őszintén sajnálom, amiért úgy cserbenhagyta a pártja, Sancho.

A polgármestert Zancasnak hívták, akár az igazi Sancho Panzát Cervantes történetében, s bár a keresztneve Enrique volt, megengedte, hogy barátja, Quijote atya, tréfából Sanchónak szólítsa.

– Ehhez a pártnak semmi köze. Ezt mindössze három ember művelte velem – s ismét elősorolta a hentesét, az autószerelőt, meg azt a mélyhűtő-ügyet. – Minden pártban akadnak árulók. A maga pártjában is, Quijote atya. Ott volt teszem azt Júdás. . .

– És a magáéban Sztálin.

– Ne hozza fel megint azt az áporodott régi históriát.

– Júdásé még régibb.

–VI. Sándor. . .

– Trockij. Bár azt hiszem, róla ma már szabad különvéleményt alkotni. – Vitájukban nem volt sok logika, de ennél közelebb soha nem jutottak a veszekedéshez.

– És maga hogy vélekedik Júdásról? Hisz az etióp egyház szentként tiszteli.

– Sancho, Sancho, túlságosan eltér a véleményünk ahhoz, hogy vitatkozhassunk. Menjünk el inkább hozzám, és igyunk meg egy pohár konyakot. . . Ó, elfelejtettem, hogy a püspök megitta az utóját.

– A püspök. . . és maga hagyta, hogy az a csibész. . .

– Ez más püspök volt. Jó ember, de akkor is ő hozott rám minden bajt.

– Akkor jöjjön inkább maga énhozzám, és igyunk meg egy pohár becsületes vodkát.

– Vodkát?

– Lengyel vodkát, katolikus országból valót, atya.

Quijote atya most kóstolt először vodkát. Az első poharat valahogy izetlennek érezte – a másodikról már jókedvre kerekedett. – „Sancho, hiányozni fog magának a polgármesterkedés” – jegyezte meg.

– Elmegyek pihenni egyet, úgy tervezem. Öt éve már, hogy ki sem tettem a lábam El Tobosóból. Hiszen csak volna kocsim. . .

Quijote atyának eszébe jutott Rocinante és elgondolkodott.

– Moszkva túlságosan messze van – folytatta a polgármester. – És amellet hideg is. Kelet-Németország meg. . . oda egy csöppet se vágyom. Németet láttunk eleget itt Spanyolországban.

Tegyük fel, gondolta Quijote atya, hogy engem Rómába száműznek. Rocinante olyan messzire sose jut el. Sőt a püspök még missziós területről is beszélt. Rocinante napjai meg vannak számlálva. Azt nem hagyhatja, hogy ott haljon meg az út szélén Afrikában, s kibelezzék a sebváltóért vagy egy ajtókilincsért.

– A legközelebbi állam, ahol a párt van uralmon, San Marino. Még egy pohárral, atya?

Quijote atya habozás nélkül nyújtotta a kezét.

– És maga mihez kezd, atya, távol Tobosótól?

– Amit parancsolnak. Odamegyek, ahova küldenek.

– Hogy prédikáljon a megtérteknek, mint itt?

– Könnyű ezen gúnyolódni, Sancho. Kétlem, hogy valaha valaki teljesen megtért volna.

– Még a pápa sem?

– A pápa se, talán még ő se, szegény. Ki tudja, mi jár az eszében éjszakánként az ágyában, miközben imádkozik?

– És maga?

– Ó, én éppolyan tudatlan vagyok, mint a híveim közül bárki. Több könyvet olvastam, mikor még tanultam, ez minden, de az ember felejt. , ,

– Mégis elhiszi ezt a sok számárságot: Isten, Szentháromság, Szeplőtelen Fogantatás. . .

– Hinni *akarom*. És azt, hogy más is higgye.

– Miért?

– Hogy boldogok legyenek.

– Akkor igyunk még egy kis vodkát. Többet ér, mint az álhit.

– A vodka elfogy. Máris fogy.

– A hit is.

Quijote atya meglepve pillantott fel. Eddig elszántan bámulta a poharában az utolsó csöppeket.

– A magáé?

– És a magáé.

– Miből gondolja?

– Ilyen az élet, atya, piszkos munkát végez. Úgy múlik el a hit is, mint a vágy a nők után. Képtlen, hogy maga kivétel az általános szabály alól.

– Mit gondol, megártana nekem még egy pohárral?

– A vodka még soha senkinek nem ártott.

– A múltkor csak néztem, hogy a motopói püspök mennyit megiszik.

– Hol az a Motopo?

– *In partibus infidelium*.

– Én már rég elfelejtettem azt a kevéske latint is, amit valaha tudtam.

– Nem is mondta még, hogy valaha latinul tanult.

– A szüleim azt akarták, hogy pap legyek. Ezt még sose mondtam magának, atya.

In vodka veritas.

– Szóval ezért tud az etióp egyházzól? Egy kicsit meglepett vele.

– Az ember agyába mindenféle haszontalan apróság beleragad, akár a csónak fenekére a kacsakagyló. Erről jut eszembe, olvasta, hogy a szovjet úrhajósok megdöntötték az úrben az időtartam-rekordot?

– Tegnap mintha hallottam volna valami ilyet a rádióban.

– És az egész idő alatt mégsem találkoztak egy szál angyallal sem.

– Olvasott már, Sancho, a világűr fekete lyukairól?

– Tudom, mire akar kilyukadni, atya. De a lyuk szót csak képletes értelemben használják. No, még egy pohárral. Senki püspöktől ne féljen.

– A maga vodkája reménnyel tölt el.

– Miféle reménnyel?

– Valami halvány reménnyel, mondaná maga.

– Ki vele. Mondja meg. Miféle reménnyel?

– Nem tudnám megmondani. Kinevetne. Valamikor talán majd megmondom, hogy miben reménykedem. Ha Isten megadja hozzá az időt. És magának is, persze.

– Többet kéne együtt lennünk, atya. Akkor talán én téríteném meg magát Marx tanaihoz.

– Van Marx-kötete idehaza, a könyvespolcán?

– Persze.

– *A tőke?*

– Az. Az is. Megvan. Már rég nem olvastam. Hogy őszinte legyek, bizonyos részeit mindig is. . . Nos, távoliak. . . azok a statisztikák az angol ipari forradalomról. Gondolom, maga is talál a Bibliában unalmas részeket.

– Istennek hála, senki nem kívánja tőlünk, hogy Mózes negyedik vagy ötödik könyvét tanulmányozzuk, de az evangélium igazán nem unalmas. Uramisten, nézze, hány óra! A vodkától fut így az idő?

– Tudja, atya, maga az őseré emlékeztet. Az is hitt abban a sok lovagregényben, ami már akkor is idejét múlta. . .

– Életemben nem olvastam egyetlen lovagregényt.

– De egyre csak olvassa azokat a poros teológiai könyveit. Azok a maga lovagregényei. És ugyanúgy hisz bennük, mint ő a magáiban.

– Az egyház hangja nincs időhöz kötve, Sancho.

– De igen, atya, nagyon is. A maguk második vatikáni zsinata még Szent Jánost is idejétmúlttá tette.

– Micsoda számárságokat beszél.

– A mise végén nem olvassa többé Szent János szavait: A világban vala, és a világ őáltala lett, és a világ őt meg nem ismeré.

– Hát ezt is tudja?

– Ó, néha be-betérek a templomba a mise végén – csak hogy megbizonyosodjam róla, hogy az enyimek közül nincs ott senki.

– Én most is megmondom.

– De ne hangosan. A püspöke nem engedné. Maga olyan, mint az őse volt, aki titokban olvasta a lovagregényeit, csak az unokahúga meg az orvosa tudott róla. . .

– Hogy maga mennyi számárságot összebeszél, Sancho.

– Mindaddig, míg el nem lovagolt Rocinantén, hogy lovagi tetteket hajtson végre egy olyan világban, amely már nem hitt e régi históriákban.

– Egy oktondi ember társaságában, akit úgy hívtak, hogy Sancho – vágta rá Quijote atya kissé ingerülten, amit nyomban meg is bánt.

– Igen, Sancho társaságában – ismételte a polgármester. – Miért is ne?

– A püspök aligha tagadhatna meg tőlem egy rövid szabadságot.

– Magának Madridba kell mennie, hogy beszerezze az egyenruháját.

– Egyenruhám? Miféle egyenruhám?

– A bíborharisnyát, monsignor, meg a bíbor. . . hogy is hívják azt az izét, amit a gallérja alatt hord?

– *Pecherának*. Ostobaság. Engem senki nem kényszeríthet rá, hogy bíborharisnyát viseljek és bíbor. . .

– Tagja az egyház hadseregének, atya. Nem utasíthatja vissza a rangjelzéseit.

– Sose kértem, hogy nevezzenek ki monsignornak.

– Persze kiléphet a hadseregből.

– Maga ki tudna lépni a pártból?

Mindketten megittak még egy pohár vodkát, és bajtársias hallgatásba merültek, olyan hallgatásba, amelyben az álmoknak helyük van nagyra nőni.

– Gondolja, hogy a kocsija el tudna vinni kettőnket Moszkváig?

– Rocinante ahhoz már öreg. Útközben lerobbanna. Moszkvát a püspök amúgy sem tartaná alkalmas helynek a szabadságra.

– Maga már nem a püspök szolgája, monsignor.

– De a Szentatya. . . tudja, Rómáig talán még eljutna Rocinante.

– Rómára nem vagyok kíváncsi.

– Rómának kommunista polgármestere van, Sancho.

– Egy eurokommunistára én éppúgy nem vagyok kíváncsi, mint maga egy protesztánsra. Mi baj, atya? Bántja valami?

– A vodkától támadt egy álmom, s most egy újabb pohár vodka kioltotta.

- Sose bánja. Nem szokta a vodkát, s most a fejébe szállt.
- Hogy lehet egy álom ilyen vidám. . . aztán átvált szomorúságra.
- Tudom, mire gondol. Néha énám is így hat a vodka, ha egy kicsit sokat iszom.

Hazakisérem, atya.

Quijote atya kapujában elbúcsúztak.

- Menjen és dőljön le egy kicsit.

- Teresa ilyenkor ugyancsak furcsának találná. Meg aztán a breviáriumot se mondtam még el.

- Már nem kötelező.

- Az ember nehezen szakít a szokásaival. A szokás vigaszul szolgálhat, még az unalmas is.

- Úgy van. Ezt, azt hiszem, megértem. Az is megesik néha, hogy én meg a Kommunista Kiáltványban merülök el.

- És megvigasztalja?

- Olykor. . . egy kicsit. Nem nagyon. Csak egy kicsit.

- Majd adja kölcsön. Valamikor.

- Talán utazás közben.

- Maga még hisz az utazásunkban? Nagyon kétlem, hogy jó útitársak volnánk, maga meg én. Akkora szakadék választ el minket, Sancho.

- Nagy szakadék választotta el az őset is attól, akinek a nevéen szólít engem atya, és mégis. . .

- Igaz. És mégis. . . - Quijote atya gyorsan elfordult. Bement a dolgozószobájába, levette a polcra a breviáriumot, de alig olvasott el belőle pár mondatot, elnyomta az álom, s mikor fölébredt, mindössze annyira emlékezett, hogy álmában valami nagy fára mászott, hogy leverjen egy fészket, üres, száraz, törékeny fészket, valamelyik elmúlt esztendő maradványát.

* * *

Quijote atyának ugyancsak össze kellett szednie a bátorságát, hogy megírja a levelet a püspöknek, s még inkább, hogy pár nap múlva felbontsa a választ. Kurtán kezdődött - „Monsignor” - a megszólítás csípett, mint az ecet - „El Toboso a püspökség legkisebb egyházközségeinek egyike, s alig hiszem, hogy kötelezettségeinek terhe nagy súllyal nehezedett volna a vállára. Mégis kész vagyok eleget tenni kérésének, s szabadságának idejére egy fiatal papot küldök El Tobosóba, Herrejra atyát, hogy távollétében híveinek gondját viselje. Bízom benne, hogy mindaddig nem kezdi meg szabadságát, amíg meg nem győződik róla, hogy Herreira atya megismerte egyházközségének valamennyi problémáját, s így nyugodt lélekkel bízhatja rá a híveit. El Toboso polgármesterének a legutóbbi választáson elszenvedett veresége arra vall, hogy a dolgok menete kezd jó irányba fordulni, s lehet, hogy egy fiatal pap, aki oly éles eszű és tapintatos, mint Herreira atya (Salamancában morálteológiából szerzett doktorátust és mindenki nagyra becsüli) jobban ki tudja használni ennek előnyeit, mint egy idősebb. Mint bizonyára sejtí, levéllel fordultam Érsek urunkhoz a jövője érdekében, s nem kétlem, mire szabadságáról visszatér, sikerül Monsignor számára oly munkakört találnunk, mely alkalmasabb, mint amit El Tobosóban betöltött, és Monsignor életkorának, rangjának is jobban megfelel.”

Ez a levél még annál is rosszabb volt, mint amire Quijote atya számított, s most aggódva várta Herreira atya érkezését. Megmondta Teresának, hogy Herreira beköltözik a hálószobájába, s megkérte, neki meg próbáljon valami összecukható tá-

bori ágyat keríteni a nappaliba. – Ha nem találsz – mondta –, nekem a fotel is megteszi, az elég kényelmes. Délutánonként úgyszólván ott szoktam szunyókálni.

– Ha fiatal, aludjék ő a fotelban.

– Pillanatnyilag még a vendégem, Teresa.

– Ezt hogy érti, hogy . . . pillanatnyilag?

– Valószínűnek tartom, hogy a püspök őt nevezi ki utódomul. Vénülök, Teresa.

– Ha olyan vén, akkor csak ne menjen el csavarogni . . . a jó ég tudja, hova. Azt meg hiába várja tőlem, hogy én majd más papra dolgozom.

– Adjunk neki egy eshetőséget, Teresa, adjunk egy eshetőséget. De a csudálatos lósülted titkát semmiképp el ne áruld neki.

Eltelt három nap, és Ferreira atya megérkezett. Quijote atya, aki épp az ex-polgármesternél járt beszélgetni, az ajtóban lelte, elegáns kezításkájával. Teresa, kezében a konyharuhával, elállta előle a bejáratot. Lehet, hogy Ferreira atya természet-től is sápadt volt, de most idegesnek látszott, s papi gallérján villogott a nap. – Monsignor Quijote? – kérdezte. – Én Ferreira atya vagyok. Ez a nő nem akar beengedni.

– Teresa, Teresa, ez nagyon nem szép tőled. Hova tetted a jó modorodat? Megjött a vendégünk, eredj, és hozz az atyának egy csésze kávé.

– Nem. Köszönöm. Kávé nem iszom. Éjjel nem tudok aludni tőle.

A nappaliban Ferreira atya habozás nélkül elfoglalta az egyetlen fotelt. – Erőszakos egy nő ez – mondta. – Megmondtam, hogy a püspök küldött, s erre valami vaskos gorombaságot válaszolt.

– Mint mindannyiunknak, neki is megvannak az előítéletei.

– A püspök ennek nagyon nem örült volna.

– Nos, nem hallotta, s mi nem fogjuk megmondani neki, ugye?

– Meg voltam döbbenve, monsignor.

– Szeretném, ha nem szólítana monsignornak, szólítson atyának, ha tetszik. Elég öreg vagyok, az apja lehetnék. Dolgozott már plébánián?

– Közvetlenül még nem. A püspök úr titkára vagyok három éve. Akkor végeztem Salamancában.

– Lehet, hogy kezdetben majd nehéznek találja. Itt, El Tobosóban, sok a Teresa-féle ember. De bizonyára hamar beletanul. Miből is doktorált? Nem jut eszembe. . .

– Morálteológiából.

– Hát igen, nehéz tárgy, én legalábbis annak találtam. Majdnem megbuktam belőle. . . még Madridban is.

– Látom, Heribert Jone megvan a polcán. Német. De nagyon helyesen gondolkodik.

– Sajnos, én évek óta ki se nyitottam. A morálteológia, gondolhatja, az egyház-községi munkában nem játszik nagy szerepet.

– Szerintem alapvetően fontos. Például gyóntatásnál.

– Ha eljön a pék vagy az autószerelő – elég ritkán – a problémáik általában nagyon egyszerűek. Nos, én megbízom az intuíciómban. Arra nincs idő, hogy a gondjuknak a Jone-ban utánanézzek.

– Az intuíciónak, monsignor . . . bocsánat, atya . . . szilárd alapon kell nyugodnia.

– Ó, persze, persze, szilárd alapon. Úgy van. De akár az őszám, talán én is jobban bírom azokban a régi könyvekben, amelyeket akkor írtak, amikor Jone még a világon sem volt.

– De az ön őszám könyvei csak a lovagságról szóltak.

– Hát, a maguk módján, lehet, hogy az enyéim is. Keresztes Szent János, Szent

Terézia, Szalézi Szent Ferenc. És a Szentírás, atya. „Menjünk föl Jeruzsálembe, és haljunk meg vele.” Ezt Don Quijote sem mondhatta volna szebben.

– Ó, persze, a Szentírás, hát persze, persze – hagyta rá Herreira atya olyan ember hangján, aki valami jelentéktelen semmiségben enged az ellenfelének. – De akkor is, Jone morálteológiai kérdésekben nagyon helyesen gondolkodik, nagyon helyesen. Mit is mondott, atya?

– Ó, semmi, csak egy közhely, amit nincs is jogom kimondani. Csak annyit szerettem volna hozzátenni, hogy Isten szeretete szintén szilárd alap.

– Természetesen. De nem szabad megfélekezni az Ő igazságáról sem. Egyet-ért velem, monsignor?

– Ó, igen. Gondolom.

– Jone nagyon világos megkülönböztetést tesz szeretet és igazság közt.

– Ugye, ön végzett titkári tanfolyamot, atya? Már úgy értem, Salamanca után.

– Természetesen. Tudok gépírni, és dicsekvés nélkül mondhatom, hogy kitűnő gyorsíró vagyok.

– Teresa bedugta a fejét az ajtón. – Süssek ebédre egy szelet marhahúst, atya?

– Két szeletet, légy szíves, Teresa.

A napfény megint megvillant Herreira atya gellérján, ahogy megfordult: akár egy tükörtávíró jelzése, de milyen üzenetet közvetít? Quijote atyának az jutott eszébe, hogy soha ilyen tiszta gallért, sőt ilyen tiszta embert nem látott még. A bőre olyan sima és fehér, hogy az ember azt hinné, azt se tudja, mi a beretva. Hát igen, gondolta, nagyon is soká éltem El Tobosóban, azért lettem ilyen faragatlan paraszt. Nagyon-nagyon messze vagyok én Salamancától.

Végül mégiscsak eljött az indulás napja. Rocinantét az autószerelő, bár meglehetősen vonakodva, menetkésznek nyilvánította. – Garantálni semmit sem garantálhatok – mondta. – Öt évvel ezelőtt kellett volna ideadnia. Mindegy, Madridig akkor is elviszi.

– S remélem, vissza is – mondta Quijote atya.

– Az más kérdés.

A polgármester alig volt képes féken tartani a mehetnékjét. Semmiképpen sem akarta megvárni az utóda beiktatását. – Fekete fasiszta. Visszatértünk Franco idejébe.

– Nyugodjék a lelke békében – mondta rá Quijote atya szinte önkéntelenül.

– Nem volt annak lelke.

A csomagtartó megtelt a poggyászukkal, a négy láda tisztességes *manchegan* bor a hátsó ülésre került. – Az ember nem bízhat meg a madridi borban – mondta a polgármester. – Ez legalább becsületes szövetségi.

– De miért menjünk épp Madridba? – kérdezte Quijote atya. Kisap koromban szívemből utáltam, azóta se jártam ott. Miért ne mennénk inkább Cuencába? Azt mondják, nagyon szép kisváros, s hozzánk sokkal közelebb van. Nem szeretném Rocinantét túlfárasztani.

– Cuencában nem kap bíborharisnyát.

– Bíborharisnyát! Eszem ágában sincs bíborharisnyát vásárolni. Nekem nincs anyim, Sancho, hogy bíborharisnyára pazaroljam.

– Őse illő tisztelettel viseltetett a kóborlovagok egyenruhája iránt, még ha sisaként kénytelen volt is egy borbélytányérral beérni. Maga kóbor-monsignor, tehát bíborharisnyát kell húznia.

– Az ösömről azt mondták, bolond. Azt mondják majd rólam is. És szegényszemre hoznak vissza. Persze biztos, hogy egy kicsit bolond is vagyok, ha egyszer megcsú-

fontak ezzel a monsignor címmel, és úgy megyek el, hogy erre a fiatal papra hagyom El Tobosót.

– A pék nincs róla valami nagy véleményel, s a magam szemével láttam, hogy bizalmasan beszélgetett azzal a reakciós vendéglőssel.

Quijote atya ragaszkodott hozzá, hogy ő vezessen. – Rocinanténak megvannak a maga bogarai, és azokat csak én ismerem.

– Rosszfelé indult.

– Még haza kell nézmem, ott felejtettem valamit.

A polgármestert kint hagyta a kocsiban. A fiatal pap – tudta – a templomban van. Szeretett volna még egyszer utoljára egyedül lenni a házban, ahol több mint harminc évet leélt. Különben is otthon felejtette Heribert Jone morálteológiáját. Keresztes Szent János ott volt a csomagtartóban, úgyszintén Szent Terézia és Szalézi Szent Ferenc. Kissé akarata ellenére megígérte Herreira atyának, hogy ezeket a régi könyveket e modernebb teológiai művel fogja kiegyensúlyozni, amit ugyan kispap kora óta ki se nyitott. Helyesen mondta Herreira atya: – Az intuíciónak szilárd alapon kell nyugodnia. – Ha a polgármester elkezd Marxot idézgetni, Heribert Jone atya válaszként még hasznosnak bizonyulhat. Különben is kicsike könyv, a zsebében is elfér. Pár percre leült a fotelbe. A fotel az évek során a testéhez idomult, s a gödre éppoly meghittten ismerős volt, mint őse számára a nyereg hajlása. Hallotta, hogy Teresa kinn a konyhán az edényekkel matat, s közben mérgesen morgolódik. A reggeli magány szokott zenéje. Még a mogorvaságát is hiányolni fogom, gondolta. Kint a polgármester türelmetlenül megnyomta a dudát.

– Elnézést, hogy megvárattam – mondta Quijote atya, s Rocinante mély hangon fölmordult, ahogy sebességet váltott.

Szólni alig szóltak egymáshoz. Mintha kalandjuk furcsasága súlyosan nehezedett volna a kedélyükre. A polgármester egyszer csak hangosan kimondta a gondolatát.

– Valami közösnek mégiscsak kell lennie bennünk, atya, különben miért mennénk együtt?

– Talán... talán a barátság az?

– Annyi elég?

– Majd kiderül.

Nem szóltak, több mint egy óra hosszat. Megint a polgármester törte meg a csendet. – Mi bántja, barátom?

– Épp csak hogy elhagytuk La Manchát... és úgy éreztem, semmi se biztos többé.

– A hite sem?

Ezt a kérdést Quijote atya válaszra sem méltatta.

GÖNCZ ÁRPÁD fordítása

Alkalmassági

*Ez a csontom,
Mint biológiai fogalom,
orvosi alapokra fektetve,
tejbe-vajba fürdetve,
felbecsülhetetlen értékű csontvázam.*

*Engedjék meg,
nem dicsekvésképpen,
de pontos műszer vagyok. . .
A kor legnagyobb tudósai
szereltek egybe,
elemeztek mértanilag, matematikailag,
pontosan kiszámolták meszesedésem arányát,
velőm szerepének fajsúlyát,
de hibát sehogy sem találtak bennem,
Lényem kifogástalan,
az égbolt reklámplakátján látható.*

Iskolában

*Kérem, ilyen reakció nincs.
Komolytalan a szándék,
minden szándék komolytalan és hamis,
cifra és túlvariált.
Lám-lám teletűzdelve hibákkal,
ez az egyenlet megoldhatatlan,
figyeljük meg jobban,
példaként gyenge, hontalan,
idegileg kimerült,
érzelmekben szegény,
enyhén patetikus.*

*Foszfor szemeid nem láthatják,
füleid sem hallhatják,
kezeid nem írhatják,
ajkad nem mondhatja fiam,
ilyen egyenlet nincs.*

BUDAI KIRÁLYKORONÁZÁS 1309 JÚNIUSÁBAN

Gentilis pápa nuncius egyik jegyzőjének levele

Előzmények: Miután Gentilis kardinálisnak 1308. november 27-ére sikerült összehívatnia az országgyűlést a pesti Duna-part domonkos rendi kolostorába, ahol jelen volt Csák Máté és Kán László erdélyi vajda is, Róbert Károlyt a főurak és a nemesek királlyá választották az összegyűlt polgárság és a vidékről felözönlött falusi nép nagy örömeire. Örültek, reménykedtek, hogy a véres polgárháború után béke lesz végül. De december 3-a után László vajdával a királyi korona is eltűnt. Kutatásaink szerint László hozta magával a koronát, ő az egyik trónvárományostól, Bajor Ottótól vette el, kit is fogva tartott egy ideig. Ottót végül a vajda felesége szöktette meg – s Ottó elmenekült Magyarországról. László vajda leányát is Ottónak ígérte, de később mást gondolt, s a leányt a szerb király fiához adta nőül.

A pesti országgyűlés után hamarosan Déva várába küldték Miklós aradi prépostot, majd 1309 februárjában Imre váradi püspököt, László vajda azonban hallani sem akart a korona visszaadásáról. Májusban elhatározták, hogy az eredeti távollétében – a Szentszék engedélyével – új koronát csináltatnak. Június elején Szekesfehérvárott Gentilis, a király és Kőszegi Henrik bán esküt tettek „az arannyal és drágakövel készült” új koronára, aztán – mint az alábbi levélből látjuk – június 15-én megkoronázták vele Károlyt a budavári Boldogasszony templomban.

67. LEVÉL. 1309. JÚNIUS 28-ÁN, BUDÁN

Főpapjaink Károly Magyarország királya új koronájának Gentilis kardinális által való megáldásáról, hogy bizonyosságot tevő legyen a koronázás.

Mi Isten kegyelméből – Tamás, az esztergomi, Péter, a spalatói, Vince, a kalocsai egyház érsekei, Benedek veszprémi, Haab¹ váci, Imre váradi, János nyitrai, Ágoston fráter zágrábi, László szerémi, Péter pécsi, Márton egri, Benedek csanádi és Gergely fráter boszniai püspök örökös emlékiratul az országnak:

Az eskü előtt, elébbre űzve a hanyatló időben, hozzálatva a dicsérethez, majd könyörgéshez feleinkért, hű szolgálatainkban tartson épen Isten, és tartsa meg erőben utánunk való maradékainkat; hogy annyira siettünk, erre szükség van, a nyilvános kihirdetésre, alkalmas egyezéshez.

Minekutána az áldást és a foglalást igazságosan kihirdettük – s a különbözést, mely halálos veszedelem Magyarországra, renyhesség, veszedelem csaknem kilenc éve vendég, a magyarok diadémája, mindenekfelett a pápa elvégezte, és ezért küldötte el Szent István nemzetének s ugyanazon első királynak és a következőknek, mit a Fehérvári egyházban serényen őriztek; hogy mégis más koronát állítunk a törvényszerinti helyébe, helyteleníthetjük a vakmerőséget, hogy ugyanazon egyháztól elfoglalva kiragadtattott, és különböző kézbe kerülve nélkülözzük, sokban elválasztva ezen országot, fölfedve eddigi erőszakos foglalását s továbbra is. (Itt a szerző László vajdára céloz. – *A ford.*)

Aminthogy pedig őáltala vissza nem vehetjük semmiképpen, tisztelendő testvérünk, urunk, Gentilis kardinális, mint az apostoli szék követe, aggodalomba került, ez emészti, meggörbedve a maga terhétől, meg a becsület miatt, és éppen mondott beszéde hiteléért, a mondott ország lakosai vélekedve ne vádolják, minthogy őreá hagyatott a törvényes király rendelete a feltartóztatóval szemben, kinek merészsége növekszik, és a királyi méltóságot, hatalmat kisebbiti, mi mindnyájan Magyarország báróival megismételjük a tanácskozást és jóváhagyást azon diadémért, míglen így birtokunkba jut az elfoglalt korona és vele megkoronázhatjuk királyunkat, avagy megtiltjuk elrejtését.

És ne egyszer adja ezen nemzetségnek az apostoli szék előljárója a diadém megáldását, ne ily megszorítással, meghasonlással. Ugyanazon legátus urunk, a mi jóakaratunkkal és jóváhagyásunkkal és a bárókéval, közbenjárt az ékes mívű, arannyal és drágakövel készült új diadémáért. Azért mégis a nagy ünnepség előtt klerikusok és a nép sokasága sereglétt június idusának terciáján, azaz Szent Barnabás apostol ünnepének napján², maga legátus urunk ünnepi mise közben megáldotta és megszentelte, majd megérintve fölkenete, mint ilyenképpen újat a régi helyében, midőn így megtartottuk a helybeállítással a hozzájárulást. . . meg. . . hasonlóképpen éppen úgy megmutatta ismert kegyével önmagát királyunk és urunk, Károly király, Magyarország fényes királya a Római egyház nevében, reá tekintve és megajándékozva e míves koronával Magyarországot, a megkésett régi helyében, meghagyva a Fehérvári egyház előljárójának megőrzésre. Vele hogy mégis fönt említett Károly urunkat. . . követte az úrnő, tudniillik július tizenhetedik kalendáján³ főpapjaink, a bárók és nemesek, a klerikusok és a nép előtt az esztergomi érsek sietséggel hozzá ment, kezével. . . a mi jóakaratunkkal és jóváhagyásunkkal és a bárókéval – a kintállók boldogságára megkoronázta.

Ezzel zárom pecsétetes bizonyáglevelünket, a mi hercegünk jelenlétében. Kelt Budán, július 3-ik kalendáján⁴, a mi Urunk 1309-ik évében, urunk, V. Kelemen pápaságának negyedik évében.

Egyidőben kezevonását adta: jóváhagyását és megerősítését urunk Károly király, Magyarország megkoronázott királya.

Forrás: Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae. Series I. Tomus 2. ¹Aba nembeli Lukács - ²Június 11-én - ³Június 15-én - ⁴Június 28-án.

(HEGEDŰS LÁSZLÓ fordítása)

A huszadik század végén

Azt mondják: a felfedezések százada

A tudomány hőseit ünnepeljük és

valahol a rácsok mögött várja a

rab a megváltó éhhalált

Azt mondják: az ember felért a csúcsra

Térdre borul a Himalája és

háborúk lobbannak szerteszét

s hogy még élsz az a furcsa

Azt mondják: megfejtettük az élet titkát

de amikor időm marad s olykor ritkán

az újságba nézek a halál üzen

s éhezők nyújtják karjuk csonkját

Azt mondják: valóra vált a boldog álom

és béke csordul az egész világon

A hiradóban sebesülteket látok

s úgy érzem rajtunk lebeg a régi átok

Azt mondják: végre boldog az ember

s én jobb szeretném ha csendben

szavak nélkül végre a tettek

világa jönne s mosolyogna a gyermek

SZIRMAI ENDRE

Az élet művésze

„Ferenc életmódjában az az egy ragadott meg engem, hogy annyira hasonló az egyház kezdetéhez és kibontakozásához. Az egyház is egyszerű halászokkal indult el és kibontakozása során eljutott a híres tudósokhoz. Ugyanezt találod Szent Ferenc rendjében is.” Szent Bonaventurának az egyik magiszterhez írt leveléből vett idézet – amely Ausztriában, a Duna menti Krems városában rendezett nagyszabású Szent Ferenc kiállításon olvasható – találóan jellemzi Assisi szülőlté- nek lelki gazdagságát. Az a hatás, amely megmutatkozott Szent Bonaventura korában, nyolc év- század folyamán még szembetűnőbb lett.

Ferenc nem volt tudós ember, aki mélyenszántó gondolatok köteteit hagyta az utókorra. Nem gazdagította felfedezésekkel a tudományt. Kőben, vásznon sem öröközte meg nevét. Életműve, nagysága nem külső alkotásokban, hanem személyiségének alakításában, az élet művészetében teljesedett ki. Szokatlan külsejét és életmódját először nem értették; atyja kitagadta, társai kine- vették, az emberek gúnyolták. De rövid időn belül megváltozott róla a vélemény, mert benne egy más világ, a lélek kiegyensúlyozott, tiszta világa tárulkozott fel. Személyiségének csodálatos vonzereje volt. Már életében ezek kapcsolódtak hozzá hasonló életmódot követve; szelleme, egyéni beállítottságtól függetlenül, századokon keresztül megszámlálhatatlanul sok embert raga- dott meg. Születésének nyolcszázadik évfordulóján szerte a világon újra Szent Ferencre irányult a figyelem, hogy az élet értelmének keresésében indítást adjon a gazdagabb, teljesebb emberi és keresztény élethez.

Mindössze 44 évet élt. Huszonkét éves koráig ugyanúgy, mint a többi Assisi-beli fiatal. De ki- emelkedett közülük kiváló személyi tulajdonságaival. Telve ambícióval; dinamikus egyénisége sohasem elégedett meg a középszerűséggel. Lelkesítette korának lovagi eszménye, és hadi dicső- séget keresve akarta társait meghaladni. Tetre kész, cselekvő ember volt; amit egyszer elhatáro- zott, akadályt nem ismerve azonnal végrehajtotta. Vidám lelkű volt. Optimizmusát még a legne- hezebb helyzetekben sem veszítette el. Közösségi ember: nagyon könnyen tudott másokkal kap- csolatot teremteni; vágyott a barátságra, a közösségre, mások megértésére. Költői lelkülete a természet szépségeiben gyönyörködött; az élővilágot, főleg a madarakat testvéreinek tekintette. Fantáziadús természete sohasem fogyott ki az új és eredeti ötletekből.

Nem csoda, hogy ő volt Assisiben a fiatalok vezetője és összetartója. Élete mégis másként ala- kult, mint ahogy eltervezte. Huszonkét éves korában, feledve az előző perugiai harc sikertelensé- gét és a hadifogságot, ismét útnak indult, hogy hadi dicsőséget szerezve lovagként térjen haza. De csak Spoletoig jutott el. Itt álmában hangot hallott, amely így szólt hozzá: „Ferenc, ki tehet több jót, az úr-e vagy a szolga?” És amikor a választ megadta, a hang folytatta: „Akkor miért hagyod el a szolga kedvéért az urat?” Ezek a szavak nagyon mélyen hatottak lelkére. Egyszerre hiábavalónak látta eddigi célkitűzéseit. Azonnal visszafordult, nem törődve az emberek vélemé- nyével. Volt bátorsága ahhoz, hogy revízió alá vegye eddigi életét; újrafogalmazza törekvéseit. Ettől kezdve kereső és kérdező ember élete végéig. Mind komolyabban gondolkodott azon, mi- lyen tartalmat adhatna életének. Belső kétségei, vívódásai évekig eltartottak, míg végre 1209. február 24-én a mise evangéliumának olvasásakor megvilágosodott előtte élete igazi célja: Jézus Krisztus életének vállalása, az evangélium tanításának radikális követése, az evangélium hirdeté- se az emberek között.

• Most már Jézus Krisztus volt számára a legfontosabb személy, akinek fenntartásáért hálköl átadta magát. Legfőbb ambíciója az lett, hogy szeretete és önátadása minél tökéletesebb legyen. Ezt szolgálta a folytonos imádság, amely nála nem csupán áhitatgyakorlat, hanem a személyes talál- kozás mély kifejezése. Ezt szolgálta az evangélium követése, mert figyelt Jézus minden szavára, és mindenben Jézus tetszését kereste. Jézussal találkozott az Eukarisztiában, ezért kimondhatat-

lan szeretettel és tisztelettel vette körül az Eukarisztiát. De Krisztust találta meg az egyház közösségében is, Krisztust hallgatta és követte az egyházban; a legteljesebb tisztelettel és fenntartás nélküli engedelmességgel viseltetett az egyház vezetői, a pápa, a püspökök, a papok iránt.

Ferenc szokatlan életét a környezete először értetlenül nézte. De hamarosan felismerték személyiségének példáját, és mindig többen csatlakoztak hozzá. Az evangélium követése nem tette tönkre személyi értékeit, hanem csodálatos harmóniában és mélységben bontakoztatta ki. Sőt éppen benne mutatkozott meg az evangélium személyiségformáló és önmegvalósítást szolgáló tartalma. A személy alapvető igénye, hogy képes legyen önmagát egy másik személynek teljesen átadni. Ezt a személyt találta meg Ferenc Jézusban, és az evangélium követelményei ezt a személyes önátadást mélyítették el. Jézus módján vállalta a szegénységet, sőt a koldussorsot, mert a személy igazi értékét nem az anyagiak birtoklása jelenti, sőt ezek hajszolása egyenesen veszélyezteti a lelki értékeket. Vállalta az alázatóságot és tudatosan elvetett minden világi dicséretet: nem az emberek dicsérete, elismerése adja egy személy értékét, hiszen ezektől megszabadulva tud csak igazán önmagával találkozni. Engedelmessége a teljes önátadás kifejezője volt, ezért akart minden Jézustól eredő tekintélynek feltétel nélkül engedelmeskedni.

Amikor így kiüresítette önmagát, lelke egészen különös módon kitarulkozott és nyitott lett az emberek felé. Szeretete minden emberre kiterjedt, függetlenül attól, hogy milyen osztályhoz, fajhoz vagy valláshoz tartozik. De ez nem az emberiség általános szeretete volt, hanem az egyes ember szeretete a maga konkrét, személyes igényeivel és értékeivel. Alapját az a beállítottsága adta, amit regulájában is megkívánt: a másik embert mindig értékélik és tiszteljek. Ezért volt az „assisi koldus” szívesen látott vendég a gazdagok és előkelők udvarában; a pápai udvarban éppúgy megfordult, mint a szultán táborában. De leginkább a szegények közt érezte jól magát, ők voltak a legjobb barátai. Ezek között is a legnyomorultabb szegények, a gyógyíthatatlan és külsejükben visszataszító leprás betegek, akik a társadalom szélére szorultak, és akiket nagy szeretettel vett körül, élete végéig a legnagyobb odaadással ápolt.

Ferenc életében az önmegvalósítás egészen sajátos módja fejeződött ki. Manapság sok szó esik az önmegvalósításról. A szónak sokféle jelentése van és függ attól a tartalomtól, amellyel megtöltjük. Ebben megtalálható a személy legtokéletesebb kibontakozása keresztény értelemben, de megtalálható szentírási értelemben a kifejezett bűn is, amikor a személy Istentől függetlenül és Isten ellen lázadva akarja önmaga életét megtalálni. Ferenc élete éppen arra bizonyít, hogy az evangélium szerinti élet nem töri össze a személy értékeit, hanem a teremtő Isten gondolata szerint elvezeti igazi, benső tartalmához. Ez a felismerés árad Szent Ferenc életéből nyolc évszázad óta.

PASKAI LÁSZLÓ püspök

IRODALOM

Egy korszak vége

„... az echo szívémből visszhangzik: az író nem lehet vallásos, sem hazafias, sem szocialista – minderről írhat, de soha nem azonosíthatja magát egyetlen ilyen illúzióval.” E felkavaró, vitára serkentő sorokat Márai Sándor írta *Napló*-jának utolsó kötetében. Vajon neki soha nem voltak illúziói? Vagy, ha voltak, igyekezett elfelejteni őket, s kialakítani magában és magának egy olyan közömbös maga-

tartást, amely sebezhetetlenné teszi? Mielőtt megadnánk a választ, s emlékeztetnénk az olvasót az *Egy polgár vallomásai*-ra, mely sok mindent elárul írójának kötöttségeiről és illúzióiról, hadd idézzük fel eddig megjelent utolsó regényét, mely a *Judit*... és az *utóhang* címet viseli. Már az „utóhang” fogalma is sokat sejtet: nem lehetetlen, hogy a nyolcvanadik életévén is túljutott Márai Sándor eddig alkotott regényvilágának zárásául szánta e művét, hiszen az a rövid jegyzet, melyet műve végén olvashatunk, s mely szerint ezt a regényét *Az igazi* folytatásának és befejezésének szánta, némiképp félrevezető. *Az igazi*, mely 1941-ben

jelent meg, valóban emlékeztet arra a történetre, melyet Judit elmond, de hiányzik belőle az a keserűen megszenvedett nosztalgikus alapérzés, mely a mostani történetet áthatja. S bár mindkettő alaphelyzete hasonló, hiszen a hősnő előadásából értesülünk a múlttól, a *Judit... és az utóhang* olvasásakor mind erősebb lesz az az érzésünk, hogy nemcsak a hősnő zárta le életének egy szakaszát, hanem az író is pontot tett egy számára hajdan oly kedves korszak – egy világ – leírásának végére.

A most megjelent alkotás szerkezete teljesen áttetsző. Judit egy hajnalba nyúló éjszakán elmondja új szerelmének, az Amerikába szakadt zenésznek élete s elsősorban házassága történetét. Az „utóhang”-ban pedig ugyanez a zenész elmondja egy disszidens barátjának, hogyan halt meg Judit, s mint tűnt fel egy futó pillanatra néhai férje, akiről a nő azt hitte, felkapaszkodott az Újvilágban és sikeres életet él. A valóság azonban sokkal prózaibb: az egykori nagybirtokos most nyugdíjas, egyik napról a másikra tengeti meglehetősen sanyarú életét, melyhez alighanem egyetlen emlék köti: Judité.

Amikor Judit elkezd mesélni a történetet, s elmondja, miképp tartotta össze a családot az öregedő méltóságos úr, akiben Jókai hősei inkarnálódnak, óhatatlanul egy név és egy mű sejlik föl az olvasó emlékezetében: Martin du Gard-é, aki *A Thibault család*-ban ugyanilyen eszközökkel mutatta be, hogyan hullik szét a familia az öreg Thibault halála után. Judit konyhalánynak, pesztonkának kerül a kúriába, ahol a régi szokások és erkölcsök még érintetlenek, ahol nemcsak a vagyon összpontosul, hanem egyfajta patriarchális világszemlélet is konzerválódik, mintha e nemesi birtok és a halk, előkelő környezet egyben e régi erkölcsök és szokások kikezdehetetlen őrhelye volna. Az is marad az öreg haláláig. Attól kezdve azonban feltartóztathatatlanul megindul a züllés. A régi épület még büszkén áll, a vagyon is érintetlennek látszik, de az életforma eresztéikei már kikezde az a szemléletmód, melyet az öreg személyisége eddig távol tarthatott. A nemesi életforma szinte észrevétlenül adja át helyét a polgáriusult szemléletmódnak és életvitelnek, az utóbbi azonban az előbbi nélkül nem képes összetartani sem a világhépet, sem az életformát. Vagy nem a züllés jele volna-e, hogy Judit elhatározza: megszerezni a „fiatal ur”-at? S elhatározását teljes siker koronázza! (Milyen megdöbbentő és ironikus

visszafordítása e történet a két világháború közötti magyar regény egyik legtöbbet visszatérő konfliktusának, melynek során a fiatal urak megrontották, olykor öngyilkosságba kergették a csinos, fiatal alkalmazottakat!)

Boldog ez a házasság? Nem. Judit azonban – legalábbis az első hetekben és hónapokban – boldog volt, mert elérte, amit akart. A kétféle életszemlélet, a férj halk tartózkodása, személytelensége és Judit dinamizmusa azonban még arra sem volt alkalmas, hogy párhuzamosként egymás mellett fusson. Hamarosan szem elől veszítették egymást, s a férfi csak akkor tűnik fel egy futó pillanatra, amikor a hirtelen felépített Kossuth-hídon szembetalálkoznak. Most is olyan, mintha skatulyából húzták volna elő; s miközben körülöttük rongyos és éhes emberek hullámzanak cél nélkül, ő frissen vasalt ingben és villogó cipőben kijelenti, hogy el kell hagynia az országot, nincs értelme tovább itt hányódnia, szakértelmére és tudására itt nincs szükség, majd máskor és másutt próbálja kamatoztatni.

Egy pillanatig sem vitás, hogy ezt az egyéniséget, ezt a magatartást nem fogadhatja be az Újvilág. Márai Sándor nagyszerűen ábrázolja, hogy az emigrációnak voltak olyan rétegei is, melyek sorsa már a kezdet kezdetén kilátástalan volt. Ez a réteg nem új életet, egzisztenciát teremteni indult újonnan választott környezetébe, hanem emlékei és múltja elől menekült. Amint Judit is meghalni indul. . .

A regénynek sok egyéb mellett egyik legizgalmasabb kérdése: megszokható-e ez az újonnan választott környezet? Asszimilálódik-e az a réteg, mely reményekkel és szorongató várakozással ezt az életformát választja magának? A regény erre a kérdésre nem válaszol egyértelműen. De bizonyos mértékig mégis feleletnek érezhetjük, amit az egykori zenész – most csapos – mond disszidens-társának, akinek elmeséli Judit halálának történetét. „Megkapott az uraktól mindent, amiről a gödörben és aztán később, amikor pucolt utánuk, nem is álmodott. . . De ő is szemesütvé beszélt erről, mintha ez már nem lenne tisztességes.”

Van ebben a kurta-furcsa sírbeszédben némi arisztokratizmus is, ami Márai Sándor esetében nem meglepő. Van irónia, ami ugyancsak meghatározó jellegzetessége az író regényvilágának. De érezni benne azt a fájdalmat is, azt a tehetetlenséget, melyet a regényben mindenél erősebben fejez ki az az író, akivel Judit a

háború idején köti össze sorsát, s aki egyáltalán nem akar többet írni. Mert ez az író megérzi, megsejti, hogy a világ, amelyet ábrázolt, amely témáit adta, jövátéhetetlenül elsüllyed immár.

Ez a kopaszodó, bölcselkedő művész a regény egyik legfontosabb alakja. Az ő sorsával válaszol Márai Sándor arra a sok változatban felmerülő kérdésre: vajon mi a sorsa annak az irodalomnak és művészetnek, amely meghaladott ideálokat őriz. S ha a *Napló* bevezetésben idézett részlete azt sugallja is, hogy az igazi művésznek nem szabad illúziókat kergetnie, ez a bölcs és higgadt férfi mégis érintetlenül őrzi magában azt a világot, melyet mindaddig kifejezett, amíg az létezett. S amikor úgy érezte, hogy a történelem meghaladta, maga is eltűnt vele együtt.

Túlzott merészség volna azt feltételezni, hogy ebben a művészsorsban némiképp a magáét is ábrázolja Márai Sándor? . . . Az olvasó képtelen szabadulni attól az érzésétől, hogy a művész, bármily hevesen küzd is az illúziók léte ellen, élete végéig őrzi azok kötöttségeit.

Márai Sándor talán maga sem sejtette, amikor *Féltékenyek* című regényét írta, hogy annak akkor egyik mellékes igazsága az ő sorsában is beteljesedhet. Garren Péter, aki a titokzatosan gazdag és nagyszerű birodalom lakosa, levelet kap hazulról, nővérétől, hogy apja haldoklik. És Péter elindul haza. Utazás előtt Edit ezt mondja neki: Te még visszatérsz közénk. Mert az emlékek, az itteni múltad utánad nyúl oda is, abba a másik világba, és ezeket a szájakat sosem tépheted el. A *Judit* . . . és az *utóhang*-ban megváltozik a képlet: a hősök most a titokzatos és gazdag birodalomban élnek, s az elveszített és elhagyott másik világ nyúl utánuk, hogy újra meg újra számvetésre, önvizsgálatra készítse őket. Ez a számvetés aligha lehet teljes. De a fájdalom, a nosztalgia, mely áthatja a hősök gondolatvilágát, azt is jelzi, hogy bármily könyörtelenül és látszólag véglegesen tépjük is el a múlthoz kötő szájakat, azok azért meghatározók maradnak, s a felhőkarcolók emeletéről kitekintve nem mindig a nyüzsgő nagyvárosi forgalmat látjuk, hanem a vidéki kúriát, az emeletes polgári házakat vagy a düledező falusi otthonokat. . . . (*Újváry Griff Verlag, München, 1981*)

RÓNAY LÁSZLÓ

Káosz a rendben

T. S. Eliot esszéi

Régi adósságát kívánta törleszteni a magyar könyvkiadás Eliot válogatott irodalmi tanulmányainak közreadásával. Esszékötete – mely Egri Péter válogatásában jelent meg – minden hiányossága ellenére jelentékeny szellem portréját rajzolja meg.

Eliot olyan irodalomszemlélet kialakulásának időszakában – s bizonyos mértékben e szemlélet kialakításának részeseként – kezdte pályáját, mely forradalmi változásokat hajtott végre a műértelmezésben. A múlt századi pozitívizmus elsősorban az életrajzírás és a szövegfilológia formáját művelte. Jelentős eredményeket ért el mindkettőben, hátrányára vált azonban, hogy biográfiájában a szerző lélektanával helyettesítette a kész művet, filológiájában pedig megrekedt a közvetlen források kutatásánál. Az „élménytől a formáig” vezető út rekonstruálásával a szellemtörténet elvitathatatlanul hozzájárult a műértelmezés alapjainak lefektetéséhez, s a forráskutatások után lehetősége nyílt tárgy-, motívum- és eszmétörténeti vizsgálódásokra is. Az öncélú adathalmazokkal és a közvetlen összefüggések szaporításával szemben a tipologizálást, vagyis a közvetett összefüggések jegyében történő modellálást sürgette. Ugyanakkor azonban elődjének szűkebb illetőségű, ám biztosabb eredményeihez képest sokszor önkényes általánosításokba tévedt, s pszichologizmusában vesztelve a műértelmezéshez többször, a műértékeléshez annál kevesebbszer ért el.

Ekkor lépett színre a *New Criticism*. Az új kritika az irodalmi értelmezés és értékelés középpontjába mindenestül a kész szöveget tette. A művész magánélete és alkotói szándékai nem nagyon érdekelték. De az olvasó, az értelmező önkényének is véget akart vetni, midőn megpróbálta a falsifikációk (*fallacy*) kiküszöbölését a kritikában. Mindezt pedig úgy vélte elérhetőnek, hogy a szövegértelmezésben szigorú szempontokat állított föl, s az értékelésben a megformáltság minőségét tekintette a legfontosabbnak és nem valaminő nemes eszmék, érzelmek, indulatok kifejezését.

Ha egyes művelőinek különböző megszorításokkal is, ennek az irodalomtudományi iskolának föltétlen tisztelettel kell adóznunk, hogy az irodalomról szóló véleményalkotást

végre megrendszabályozta és komoly gondolkodási formává alakította.

Aki Eliot esszéinek olvasásába fog, rögtön megérzi megközelítéseinek eme sajátságait. Nem kritikai impresszionizmus, hanem irodalomtörténeti értékrend irányítja fejtegetéseit. Nem azt a művet vagy alkotót teszi a legmagasabbra, akiről éppen ír, csak azért, mert ő ír róla; nézeteit meghatározott mércék szerint formálja, esztétikai, etikai, vallási kérdésekben egyaránt. Sokszor adhatnak vitára okot ezek, de – vagy ezért – mindig ellenőrizhetőek. Mindehhez tárgyát fölényesen kézbe tartó stílus járul, melyet vitázó kedv fűszerez. Eliot maga jegyzi meg, hogy „vélemények szállítása” helyett ízlést akar nevelni (*A kritika hivatása*, 1923) és nem közkeletű kritikások módjára „mellébeszélni” vagy sok mindenről tudni – „csak éppen a lényegről nem” (*Nem tökéletes kritikusok*, 1920).

Azt sem rejti véka alá: szerinte a művészi értéket a megformáltságon kívül elsődlegesen kultúrértéke fedezi, kultúrértéket pedig keresztény tartalom biztosíthat. Mathew Arnoldot például azért bírálja, mert nála „irodalom és kultúra többnyire a vallás helyét bitorolja”, s mert azt állítja, „hogy a keresztény hit képtelenség a művelt ember számára” (*Arnold és Pater*, 1930). Önjellemzésnek is beillő, amit *A Romlás virágai* szerzőjéről állít: „Ami különösen jelentős Baudelaire esetében – írja –, az teológiai érintetlensége. Maga fedezi fel ön maga számára a kereszténységet; nem divatból teszi magáévá, nem társadalmi vagy politikai megfontolások, illetve más mellékes dolgok mérlegelése alapján” (*Baudelaire*, 1930). Amit a XVII. század utáni angol – és bizvást mondhatjuk, a világ – költészet „érzékelésmódjának széttagolódásáról” ír (*A metafizikus költők*, 1921) egyéb tanulságai mellett arra is jó példa, hogy egyáltalán nem igényel „más” embert művészet, kultúra és vallás megítélésére. Még a megközelítési módok különbségét sem kell eltűnőznünk, noha kétségkívül minden emberi megnyilatkozás külön-külön figyelmet és mérlegelést kíván. Eközben viszont nem-hogy nem kell földadnia az értelmezőnek a maga keresztény meggyőződését, de igazi értékelés is csak ilyen meggyőződés, hit alapján lehetséges. Eliot esszéiről magatartása a Hegyi beszédnek ama törvényszerűségét fedi föl, mely szerint a legfőbb tökéletességre való tö-

rekvésért „Isten minden mást is hozzáad nekünk”, vagyis megvilágosodást minden kérdésben, melyre illetékességet nyertünk.

De hogy mennyire távol vagyunk még az ilyen eszménytől, azt Eliot írásművészete is mutatja. Mert amennyire sok jó megfigyelés, briliáns gondolatmenet és zseniális összegzés fénylik az ő esszéiben, annyira zavar a beléjük lóduló árnyak sokasága is. Kicsit megdöbbenve olvassuk például *Blake*-tanulmányában (1920), mennyire búslakodik Nagy-Britannia régi istenségeinek kivészésén. Több helyt is hajlamos rá, hogy az organikus kultúrát mintegy a Paradicsommal azonosítsa, s hiányát a tehetség kifejlődésének szempontjából végzetesnek minősítse. Más szóval, olykor elég szabadosan vegyíti a hitbéli kereszténység és kultúrkereszténység szempontjait (*William Blake*, i.m., *Mit jelent nekem Dante?*, 1950; *Goethe, a bölcs*, 1955). *Milton*-tanulmányairól pedig joggal állapíthatta meg N. Frye, hogy amit Eliot előbb szinte mindenestül elvetett, azt később magas áron vásárolta vissza. E kötetből is kitetszik, hogy az önkorrekciók kultuszát szerzőnk valóban túlzásba viszi, s modorossága stílárisan is kellemetlen.

E szeplőket nem hagyhattuk említetlenül, már csak Eliot szelleméhez híven sem. Mert ő, aki szaktudósoknál sokkal szerencsésebben tudta kezelni módszereit és szemléletformáit, vagy hiányuk esetében tudta józan ösztönére és észére támaszkodva kialakítani állásfoglalásait, nagyon élesen látta az irodalomértés számtalan buktatóját. S ő, aki a szellemtörténet impresszionista kritikája elleni harc jegyében indult az 1910-es évek végén, jó harminc év múltán a *New Criticism* kiváltotta „merőben értelmező jellegű” bírálatában a mindent megmagyarázás tendenciáit ismerte föl. S nemcsak a fölismeréshez, a következtetések levonásához is volt elég mersze. A tartalmi ismereteken kívül emiatt leszünk gazdagabbak, ha kötetét végigolvassuk ma is levonjuk megközelítéseiből a megfelelő következtetéseket. Eliot útmutatása szerint mindenképpen el kell végeznünk az alkotói szándék és az eredmény szembesítését, de lényeges művek és életművek esetében legfőképpen azt tanácsos értékelnünk, mennyire képesek az emberi lét alapvető kérdéseinek kifejezésére. (*Gondolat Kiadó, 1981*)

REISINGER JÁNOS

ZENE

A Kodály-jelenség

A Kodály-jelenséget három tény teszi jelenleg problematikusá. Az életműnek a középkorhoz kötődő stabilitása, az európaiságban fogant magyar konzervativizmus templomépítő idillje, és „a zene mindenkié” program minőség-illúziója. Mindhárom azonos töről: egy létező ősi kedély és igényesség zseniális megérzéséből, annak tudatos gyakorlatából és teljes hitéből fakad, és mindhárom az élet szellemiségének és erkölcsiségének főntartását szolgálja.

A hitet az a vízió tette tudva tudott belső bizonyossággá, amit több ezer év magyar szellemisége, kultúrája és tapasztalata érzés- és látásmódként emberről emberre, korról korra, csőndről csöndre hagyományozott – a mindenkori külső feltételek ellenére. Egy sajátosságként megtestesült állítás a világról, mely megszabja a maga tagadását is, s ami nem más mint minőség-tudat, s ami éppen ezért tagadhatatlan az ősi titok.

Kodály éppen ezért ma sokaknak nagy gondot okoz: akik olyan világban nőttek fel, ahol egész mivoltuk, természetük, szokásaik helytelennek ítéltetett, azok különös érzelmi libegéssel úsznak a zabolátlan víz interferens hullámain. Az alkotás nagysága és tisztasága, a szándék nemessége és a modor fensége ugyanis érezhető és kikezdehetetlen a kodályi művészetben. A gesztus pedig, ami fölöttébb és oly nagyvonalúan áldozatos, ugyan miféle gépi korszerűségeen porladhat el, ha a lelkek őrzik?! Mégis, az észérvek döntő fölönye zúrzárt, szédülést táplál ma is, nemcsak az építkezést, de az alapot is megkérdőjelezve. Mindez nem az új kodályok, bartókok tömeges megszületésében hatott közre ártón, ettől továbbra sem kell félni. Hanem az értő közeg lelki és esztétikai fogamzóképeségét újra a Bartók és Kodály előtti helyzetre silányítva.

A mindenki, a sors és a minőség – Kodály e nagy hármasa – kétségkívül összetartozik. Adottságai kódéből ez formálta ki a szerepét. Nem is lehetett másként a történelmi idő és a tér distanciájában, mint amit a kodályi jelenség áthidal és betölt. Ha van azonosság Bartók és Kodály életművében a magyar kultúra

szempontjából, úgy ez a betöltés az. S amiben különböznek: a betöltés mikéntje és hogyanja. A bartóki hegemon ábronzozat kinokat oldó-kötő tér-architektúrája mellett a kodályi „otthon” időtlenné varázsolása a nagy. Az egeket építi be az abszolútum terébe, és a keleti „mozdulatlanság” örök egyensúlyán lépi-állja a táncot – egy helyben, nem törődve a fojtogató változással, és legfőképpen nem a mával, a fölhigulóval; hanem csupán a kipróbálttal, az értékkel, az örökkel, az ideállal. Képletesen úgy is sarkíthatjuk, hogy míg Bartók a férfi dolgát végezte el zenekultúránkban, Kodály az „anyait”. Az egyik hódít, a másik őriz. Az egyik szerez, a másik óv.

Értelmetlenség tehát az eszközök és a módszerek folytonos és gyökeres fölfedezés-azernálját keresni és abban elmarasztalni életművét. Kodály nemzetközi jelentősége is a sajátos teljesség-igényben, az állítás magabiztos tartásában, folyamatosságában és táltosi ünnepélyességében van. Egy öröktől vallott eszmény mélyen őrzött gyönyörűségében, s abban a hétköznapi vonatkozásban, hogy a világot, világunkat, ezt a sajátos idealizmust felforgatni nem akarta, inkább átmenteni, folytatni. Élmi, kiteljesíteni azt, ami benne és tömegeiben statikusan maradandó. Ott folytatni a glóbusz spirituális időszámítását, ahol abbamaradt, ahol a legegészségesebb, a legegiletrelőbb és a legmeggyőzőbb: a magyar középkortól. Vagyis: fölépíteni a templomot.

A kodályi életmű ezen a ponton vált hatalmas, ösztönös és öröklődő vállalkozássá, hivatássá, lett azonban újkorian és immár hagyományosan irreális – mert önhibáján kívül nem tudott tartós változást vitális szemléletünkben fölcsiholni. Az az erősség is, amin ez a koncepció nyugszik és hatásosan kiteljesedhet – a közösséget meghatározó-alkotó szociális személyek magas zenei, szellemi, és ennek révén is harmonizált fizikai komfort-állapota – csodálatos és törvényszerű fölismerés, mégis maximalista gondolatná merevedett, méhében elvetélt szerelem-gyerekké apadt. Akkor, amikor a gép – mint hajdan a paraszti közösséget a föld –, az ipari „szép, új világ” a benne küzdő embert is kellő mentális fölkészültségre köteleznél. Látjuk: az oltás mindent kiérlelhetett és beválthatott, csak a jellemet nem, ami az igényesség auráját bizony képes volna tartani. Kodály hiába számolt az értelen, az ellenző, a gátló, a leépítő külső és belső tényezők ma

kacs természetével; az érdekek és ellenérdekek kaleidoszkopikus, díszes változatosságával, elszántan és politikusan, melyben – a kulturális élet mindenkor hegemonikus viszonyaitól függően – hol az egyik, hol a másik a domináns, s csak ritkán az értő, az alkotó, a válláló. Bármily hatalmas jelentőségű és töltetű a kodályi eszme és indítás – tehát az európai igényű magyar konzervativizmus, és a hozzá szorosán kapcsolódó, a „zene mindenkié” program –, végül minőségi faktorát veszítette el. Mindenkié lett ugyan a zene mint üzlet, mint befolyás, ám épp a ZENE nem lett mindenkié – a megjelölt. Megerősödött egyfajta szellemi, kulturális konzervativizmus, sok rosszat megőrizve, de sem európai nem lett, sem pedig magyar. Mert amit átvett és vesz ma is folyamatosan, az már csak egy egzisztencialista európaiság, és nem megemelően szellemi: ami pedig magyarnak egyáltalán mondható, az csupán a röstelkedés gerjesztett neurózisa, ami a teljesítmény diadémján már nem becsül mást, csak a drágakövek méreteit, és fogalma sincs, vagy nem akar tudni róla, hogy mit rejt történetének végtelene.

A templomépítés egyelőre elmaradt, mert nincsenek építkezők, sem építők; nem is tudják talán, hogy miről van szó. Számukra a legmagasabb értékű építmény most újra csak az, ami esőtől, fagytól és vadaktól par excellence véd, ami csupán az „enyém” és az „övé”, de nem a „mienk”, s ami nem szégyenít meg a napi futamon. Ami kézzelfogható. Az időnek és a térnek e mikrostrukturált „szellemisége” ugyanakkor olyan rohamléptekkel távolodik a kodályi szellemiség közeléből, szinte már elölkeve magát, hogy az hovatovább csak az a hallomásból vett óriás lesz, aki mind törpébbnek tetszik a kezekbe adott objektív látszó kicsinyítő üvegén.

Erkölcseleg minden relatív, szellemileg minden labilis. S a kodályi életmű lényegével szemben ez az, ami reális. A nagyság, akiről megtanultuk, hogy nagyszerű, de már nem érezzük, hogy miért; a tényállás, ami konzekvenciáival együtt sem más, csak az, amivé lett, s hogy amilyené lett, az a természetes. Az ember reális. Minden más csak holdudvaros hiány. Ínség, amiért mégis az irreális Kodályt szeretjük.

SZABADOS GYÖRGY

Hanglemez

KODÁLY ZOLTÁN: HÁRY JÁNOS. Solyom Nagy Sándor, Takács Klára. A Magyar Állami Operaház Ének- és Zenekarát vezényli: Ferencsik János. Hungaroton SLPX 12187-89

Ez az új lemez, mely a Hungaroton Hanglemez-hetek egyik legnépszerűbb kiadványa volt az elmúlt évben, bizonyára többet jelent, mint egy zenemű újabb s nagyszerű felvételét. Kodály Hóry Jánosa ugyanis nemzeti kincs lett, a zeneköltő azt a magyar eposzt teremtette meg benne zseniális leleménnyel, melynek meglétéről vagy nem létéről Arany János tanulmánya óta oly sok szó esett, s amelynek „pótlására” oly lelkes kísérletek történtek az Árpádiástól egészen a Zalán futásáig. Kodály azonban megsejtette, hogy a romantika írói nem a tiszta forráshoz fordultak, amikor példamutató hőst akartak teremteni, s műveik hangulatát is áthatotta a választott minták szellemisége. Velük ellentétben a zeneköltő nem a legendássá színezett nemzeti régműltba nyúlt vissza központi hőséért, hanem Napóleon korába, s megtalálta Garay János segítségével azt az elgondolást, mely legendát teremtetten ugyan, de le is fokozza, mesei elemeket hordoz, ám a zenei anyag, a műzenévé élt népi elemek útján mégis ezer szállal gyökeredzik a hétköznapok valóságában. Hóry János egyszerre eszményített hős és valóságosnak látszó alak, aki kalandjai során elhoz valamit abból a csodavilágból, mely felé az emberiség, történetének kezdetétől, makacsul törekszik. Ebben a műben megtalálható mindaz, amit a magyarság természetrajzában neveztek Kodály korában, de megtalálhatók azok a remények, hitek, melyeknek Bartók és Kodály egész életműveiket szolgálatába állították.

Fel sem vetődhet az a kérdés, érdemes volt-e a régi felvétel után újat készíteni. Hiszen a Hóry János azt jelenti az operaszínpadon, amit a Bánk bán vagy Az ember tragédiája a Nemzetiben, olyan alkotás, melynek sosem szabadna onnan hiányoznia, s a lemezfelvétel technikájának finomodásával, az énekítés és értelmezés modernizálásával új és új lemeztolmácsolásainak kell születnie. Nyilvánvaló, hogy a feledhetetlen Palló Imre egyfajta mércét jelentett a címszerepben, de az sem vitatható, hogy a Hóry János korszerűségét, minden nemzedék számára adott értelmes és tanulságos mondanivalóját az a tény is jelképezheti, ahogy egy-egy korszak

elmondja róla a maga gondolatait, mégpedig saját eszközeivel és kifejezési kultúrájával. A folytonosság eszményét ezen a felvételen is Ferencsik János személye garantálja, a ma zenei képét pedig a két énekes főszereplő, Sólyom Nagy Sándor és Takács Klára, akik kedves feladatukat éppoly komolysággal teljesítik, mint egyéb megbízatásaikat az opera sokat próbált színpadán.

Boulez még nem írta meg botrányos tanulmányát az opera végéről, amikor Kodály Zoltán már világosan megérezte, hogy a huszadik század emberének csak akkor lehet tanulságos és

felkavaró élménye ez a műfaj, ha elszakad tradíciótól, s úgy teszi ezt, hogy még szorosabban kötődik hozzájuk. Egy régebbi korszakban a hagyományt a mitológia jelképezte, hogy aztán az opera egyre szorosabb és elszántabb szövetiséget kössön a romantikus drámával. Ebből a közegeből lépett visszafelé Kodály egészen a meséig, tehát ahhoz az ősi kultúrkinészhez, amely kimondva-kimondatlanul mindnyájunk lelkében ott él, s amikor ilyen mesteri fokon találja meg igazolását, bennünket is jobbá és igazabbá tehet.

R. L.

TUDOMÁNY

Önismereti módszerek

Gyökössy Endre: Magunkról magunknak
(Református Zsinati Iroda, 1981)

Popper Péter: A belső utak könyve
(Magvető, 1981)

Gyökössy Endre és Popper Péter könyve ön-és emberismeretünket kívánja elmélyíteni. Az antropológiai kiindulópont és a téma feldolgozásának módszere eltérő ugyan a két szerzőnél, közös sajátosságként azonban mindkét könyvből kiemelhetjük a döntési kockázat, az önmagunkért való felelősség hangsúlyozását. A felelősség elhárítása, a parancsok teljesítése – úgy látszik – sokkal könnyebb az embernek, mint teljes *szabadsággal* vállalni a lelkiismereti döntést. Emberi méltóságunk vállalása megköveteli az önismeretet, az önkritikai hajlamot, önmagunk elfogadását, jó és rossz oldalainkkal együtt.

A könyv mint az önismeret segédeszköze nem XX. századi találmány, hiszen ezt a célt szolgálták Seneca erkölcsi levelei, vigasztalásai, Epiktétosz Kézikönyve, vagy Kempis Tamas elmélkedései. De az emberi figyelem eléggé szelektív, és hajlamosak vagyunk magunkról csak azokat az információkat elfogadni, amelyek nem kellemetlenek számunkra. Így valószínűleg azok forgathatják haszonnal ezeket az önismerethez segítséget nyújtó könyveket, akik eleve hajlamosak az önkritikára.

A platóni-biblikus hagyományokat a szellettudományi irányosultságú pszichológia folytatja, mely szerint a gyógyulás a lét alapve-

tő értelmének megtapasztalásából fakad. Gyökössy Endre ezt a pszichológiai-antropológiai szemléletet ötvözi négy évtizedes lelkipásztori gyakorlatával. Felismeri, hogy a lelkipásztor hatékonyabb munkájához elengedhetetlen feltétel a pszichológiai ismeretek alkalmazása. Ehhez a hatékonyabb szolgálathoz elsősorban C. G. Jung pszichológiáját ajánlja vezérfonalként. Tisztában van azzal, hogy veszélyes vizekre hajózik, amikor a teológiát és a pszichológiát próbálja összeegyeztetni. Nem is sikerül teljességgel bebizonyítania, miként egészíti ki egymást a lélek kétféle – lélektani és teológiai – szemlélete. A lélek határai elmosódnak a teológia és pszichológia határvidékén. A könyv bevezetőjében még ezt olvashatjuk: „... C. G. Jung az irracionálisok peremén mint orvos legtöbbször megáll, de saját szavai szerint: levetett saruval és eltakart arccal, mint Mózes az égő csipkebokor előtt, hogy átadja a szót a teológusnak”. A könyv végén pedig már a következőt: „Nincs addig lelki gyógyulás, amíg valaki vissza nem talál a valláshoz”. Nem érthető, hogyan jut a szerző erre a következtetésre. A jungi pszichológia olyan kulcsfogalmi, mint a kollektív, faji tudattalan és a *Selbst*, az *Önmagam* bővebb kifejtése segíthetne volna a megértést; a transzcendencia Jungnál ugyanis más értelmű, mint a teológiában. A nagy protestáns teológus, K. Barth szerint „Isten az egészen más”. Jung ezzel szemben az *Önmagam* archetípusában találja meg azt a feltételt, mely az embert képessé teszi arra, hogy kapcsolatba lépjen Istennel. De ez a „kapcsolópont” és annak eredete több figyelmet érdemelt volna. A szerző inkább a gyakorlati, népszerűsítő, közérthető munkamódszert választotta. A „*paraklérikus*” vigasztaló

együttlét, a lelki gondozás bőséges tapasztalásának és tanulságainak könyvbe sűrítése az áttekinthetőség, a logikai gondolatmenet folytonosságának rovására egyszerre előnye és hátránya a könyvnek. A sok gyakorlati példa segíti a tájékozódást, bizonyos lelki jelenségek jobb megértését, ugyanakkor Gyökössy Endre, félve az elméleti megfontolások olvasóra rótt terhétől, sokszor csak érint bizonyos kérdésköröket, s ezáltal homályban hagyja őket. A merészebb kifejtés hiányából következik, hogy a bibliai és versidézetek, példák inkább illusztrációs feladatot látnak el, nem segítik egységes kép kialakulását személyiségről, lélekről, hitről, a jó és rossz erkölcsi és pszichológiai – természetszerűleg kényes – problematikájáról. Bizonyos ellentmondásokra bukkanunk, amikor az önálló, érett, személyes döntés felelősségét sürgetve példát említ, melyben a lelkipásztor olyan cselekedetekre buzdítja konfliktusokkal küszködő hívőjét, melyekkel maga a hívő sem ért egyet, képmutatásnak tartja, és csak azért végzi el őket, mert megígérte lelkipásztorának az engedelmességet.

Popper Péter könyve ezzel szemben szigorú logikai, pszichológiai sorrendet követve építi fel azon gyakorlatok forгатókönyvét, melyek lehetővé teszik szétforgácsolódott energiáink összpontosítását, ön- és emberismeretünk fejlődését. Az egészséges ember kritériumának – Freudhoz hasonlóan – ő is a munkaképességet, a kreativitást, az élet örömeinek élvezni tudását tekinti. Ez az ideál, melyhez közelíteni akarunk – de többnyire csak hiányosan tudjuk megvalósítani. Vagy azért, mert kóros pszichés folyamatok megakadályoznak benne, vagy azért, mert intellektuális és érzelmi energiáinkat elfecséreljük a mindennapi élet küzdelmeiben.

Gyökössy Endre és Popper Péter is hangsúlyozza az önismeret és -kritika fontosságát, mely lehetővé teszi a rossznak vélt tulajdonságaink megértését, elfogadását („árnyékszemeiség”), és pozitív viszonyulásunkat a világhoz, az emberekhez. Popper Péter érdekes kísérlete igyekszik elkerülni azt, hogy az olvasó kénye-kedvére válogasson a neki tetsző részletek között, mivel rendszeres és szigorúan egymásra épülő gyakorlatai elvileg kizárják a szelekció önkényességét.

Kérdéses a gyakorlatok végrehajtásának előfeltétele. Tisztában van ezzel a szerző is, amikor megkérdezi, vajon a gyakorlatok végeredménye nem a gyakorlatok előfeltételét je-

lenti-e? Válasza nem teljesen megnyugtató: nem értjük, miért könnyebb szétforgácsolódott energiákkal hozzálátni az általa ajánlott gyakorlatokhoz? Gyanítható, hogy inkább azok fogják végül is végigjárni a belső utakat, akik eleve hajlamosak arra a rendszerető munkára, melyet a könyv megkövetel.

A másik kérdésünk: mennyire ösztönöz, motivál bennünket a szerző – a jóindulatra való hivatkozáson túl – bolyongásra a lélek útjain? Könyve a klasszikus önnevelési eljárások párlata, s az eredmény racionális mérlegre tetele. Mindezt az indokolja, hogy a divattá váló klasszikus önnevelési módszerek (buddhizmus, jóga, keresztény meditáció stb.) – ha nem „belülről” vállalja őket valaki – könnyen manírrá, pózzá merevedhetnek, s ártalmassá válhatnak. A félelem jogos. De kérdés, vajon racionális kivonatok nem épp attól fosztja-e meg ezeket a klasszikus önnevelési módszereket, ami miatt vonzóak és divatosak lettek? Nem azt veszítjük-e el, ami élővé és önismeretre sarkallóvá teszi ezeket a klasszikus módszereket: a kulturális közeget, a hagyományt?

Képes lesz-e feloldani azt a paradoxont, melyet a kötet így fogalmaz meg: „Csak akkor merithetünk bátorságot ahhoz, hogy őszintén szembenézzünk önmagunkkal, ha el tudjuk fogadni magunkat...”, illetve „a félelmek meggátolnak bennünket abban, hogy önmagunk legyünk... Lelki bajaink legnagyobb része a gyávaságból fakad. Csak a bátorság ad belső tartást és emberi méltóságot.” Hiányzik ebből a racionális pszichológiából az az erő, mely fel tudná oldani a paradoxont az önelfogadás és az önismeret között.

Kérdéseinket a gyakorlat fogja megválaszolni: azok az emberek, akik készek az önismeretnek ezt a rendszerezett útját végigjárni. A kívülállóknak végül is nem marad más, mint a hűvös elfogadás vagy a heves tiltakozás, amint ezt a könyv körül felparázsló viták bizonyítják. Pszichológiai megfontolások alapján sejthető, hogy a gyakorlatokat végrehajtók és az ellenük hevesen tiltakozók személyiségtipológiailag közös osztályt alkotnak. Azt az osztályt, melynek – Gyökössy Endre szerint – fő karaktervonása „a félelem a változástól”. Míg azonban a hevesen tiltakozók a társadalom megreformálása ürügyén nem hajlandók önmagukon változtatni, addig a gyakorlatok végrehajtói biztosságuk erősítését vélik megtalálni a gyakorlatokban.

FODOR LÁSZLÓ

RÉSUMÉ

Dans le cadre de la série *Entrevues de distance* Béla HEGYI donne cette fois la parole à Ferenc SZABÓ S. J., théologien-écrivain, chef de la section hongroise de la Radio Vatican. Le théologien de renom, vivant à Rome, rend compte aux lecteurs de *Vigilia* de sa vie, de son activité d'écrivain et scientifique, de la condition culturelle des Hongrois vivant à l'étranger. Mária PUSKELY, également collaboratrice de la Radio Vatican, publie une étude sur St Jean de la Croix. Dans cette étude intitulée: *Le poète et le mystique* l'auteur retrace d'une part la vie du grand saint espagnol et d'autre part elle apporte des éclaircissements sur ce que le mystique représente dans la vie quotidienne de l'homme chrétien.

C'est en se basant sur des points de vue entièrement nouveaux que Tihamér VANYÓ analyse la situation de l'Eglise à l'époque des Lumières, l'accent mis sur le rôle et les changements intérieurs des ordres monastiques.

Edit ERDŐDY, historien de la littérature, publie dans ce numéro la seconde partie de son étude sur Sándor MÁRAI, écrivain vivant en Amérique. L'étude est suivie d'extraits du *Journal* de Márai, inédits jusque là en Hongrie. L'autre curiosité de la rubrique littéraire est le récit de Graham GREENE: *Monsignor Quijote se met en route*, que l'auteur a cédé à *Vigilia* avec le droit de publication exclusif. (La première partie du récit: *Comment le père Quijote est devenue monsignor?* a été publié dans le numéro août 1981 de *Vigilia*).

Erzsébet KISJÓKAI, écrivain, vit et travaille aux Pays Bas. Dans son étude elle analyse la civilisation chrétienne de son pays choisi.

(Mária TOMPA)

INHALT

In der Reihe der *Vigilia-Gespräche aus der Ferne* interviewt Béla HEGYI diesmal den Jesuiten und Theologen Ferenc SZABÓ, Leiter der Ungarischen Abteilung des Vatikanischen Rundfunks. Der in Rom lebende namhafte Autor berichtet über sein Leben, über seine wissenschaftliche und schriftstellerische Tätigkeit, sowie über die kulturelle und Bildungs-Situation des Auslands-Ungarums. Eine ungarische Mitarbeiterin von Radio Vaticana, Maria PUSKELY, schrieb unter dem Titel *Der Dichter und Mystiker* ein Essay über den Heiligen Johannes vom Kreuz in dem sie nicht nur den Lebenslauf des grossen spanischen Heiligen schildert, sondern auch beleuchtet was Mystik im Alltag des christlichen Menschen bedeutet.

Aufgrund völlig neuer Gesichtspunkte bearbeitet Tihamér VANYÓ die Lage der Kirche im Zeitalter der Aufklärung, besonders heraushebend die Rolle und die inneren Wandlungen der geistlichen Orden.

Wir publizieren den zweiten Teil des Essays der Literaturgeschichtlerin Edit ERDŐDY über den im Ausland lebenden Autor Sándor MÁRAI. Anschliessend bringen wir in Ungarn bisher noch nicht publizierte Auszüge aus dem *Tagebuch* von Márai. Ein anderer interessanter Beitrag des Literaturteiles ist eine Novelle von Graham GREENE betitelt *Monsignor Quijote bricht auf*, die vom Autor mit ausschliesslichem Verlagsrecht der *Vigilia* überlassen wurde. (Den ersten Teil der Geschichte brachten wir in der August-Nummer des Jahres 1981.)

Die in Holland lebende und schaffende ungarische Autorin Erzsébet KISJÓKAI berichtet in ihrem Beitrag über die christliche Kultur ihrer Wahlheimat.

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

In his series titled *Long-Distance Calls* Béla HEGYI calls Ferenc SZABÓ, the Jesuit frater, the writer theologian, the chief of the Hungarian department of the Radio Vatican. The famous theologian, who lives in Rome, tells about his life, his activity as a scientist and as a writer and about the educational situation of the Hungarians living abroad to the readers of the periodical. The other Hungarian coworker of the Radio Vatican, Mária PUSKELY wrote a study titled *The Poet and the Mystic* about John the Baptist, in which she not only tells about the life of the great Spanish saint but also throws light upon what mysticism means in the everyday life of a Christian.

Tihmér VANYÓ treats the status of the Church in the age of the enlightenment in entirely new respects, stressing the role played by the religious orders and their inner changes.

The literary historian Edit ERDŐDY publishes the second part of her essay about Sándor MÁRAI, who lives in America. After this you can read extracts from Márai's *Diary* which haven't been published in Hungary so far. The other point of interest of the literary column is Graham GREENE's short story titled *Monsignor Quijote Sets Forth*, on which he gave the exclusive publication right to the *Vigilia*. (In August 1981 we published the first part of the story under the title *How Did Father Quijote Become Monsignor?*)

Erzsébet KISJÓKAI, the Hungarian authoress living and working in Holland, writes about the Christian culture of her chosen country in her study.

(Katalin BERÉNYI)

SOMMARIO

Nel quadro dei Dialoghi a distanza Béla HEGYI questa volta interpella il frate gesuita Ferenc SZABÓ, direttore della sezione ungherese alla Radio Vaticana, dando informazioni ai lettori sulla vita, sull'attività letteraria e scientifica di questo famoso teologo e scrittore vivente a Roma, nonché sulla situazione culturale degli ungheresi all'estero. Mária PUSKELY, pure collaboratrice ungherese della Radio Vaticana, scrive un saggio su San Giovanni Crociato dal titolo *Il poeta e il mistico*, in cui non illustra soltanto la vita del grande santo spagnolo, ma chiarisce anche quello che significa il misticismo nella vita giornaliera dell'uomo cristiano.

Tihmér VANYÓ elabora, in base a punti di vista del tutto nuovi, la situazione della Chiesa al tempo dell'illuminismo, accentuando in particolare la funzione degli ordini religiosi e le loro trasformazioni interne.

Pubblichiamo la seconda parte del saggio su Sándor MÁRAI, scrittore vivente in America di Edit ERDŐDY, storico della letteratura, e in seguito brani dal *Diario* di Márai, finora inedito in Ungheria. Altra curiosità della rubrica letteraria è la novella di Graham GREENE *Monsignor Quijote si avvia*, di cui è stato concesso a *Vigilia* il diritto esclusivo di pubblicazione. (La prima parte, dal titolo *Come è diventato monsignore padre Quijote?* è comparsa sulla nostra rivista nell'agosto del 1981).

La scrittrice ungherese Erzsébet KISJÓKAI, che vive e lavora in Olanda, scrive un saggio sulla cultura cristiana della sua patria adottiva.

(Brita FRANCHI)

A VIGILIA KIADÓHIVATALA KÖZLI: Megjelent a *Vigilia* 1982. évi nyolcoldalas tartalomjegyzéke. Előfizetőink részére a januári számunkhoz díjtalanul mellékeljük. Példányonkénti vásárlóink számára 2,- forintos bélyeg beküldése ellenében készségesen megküldjük a kért címre.

Haza és nagyvilág

MÉRLEG

A száz esztendeje elhunyt Charles Darwin életműve áll a lap 1982/3. számának középpontjában. A tanulmányok több szempontból is elemzik a darwinizmust, s tesznek kísérletet annak a feszültségnek csökkentésére, mely Darwin tanai és a vallásos meggyőződés között ma is érezhető. A legérdekesebb kétségtelenül a párizsi genetikus professzorral, *Jerome Lejeune*-nel folytatott beszélgetés, hiszen a genetika korunk egyik dinamikusan fejlődő tudománya, s korántsem mindegy, mint foglal állást az emberré fejlődésnek azzal a koncepciójával kapcsolatban, amely Darwin munkásságának lényege. A professzor e beszélgetés során annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a nagy természettudós nem a fajok, hanem a rasszok eredetét magyarázta meg. A genetika meg gondolásai alapján a monogénizmus mellett foglal állást, s a továbbiakban arról beszél, hogy az emberré válás és az élővilág fejlődése nem mond ellent a Bibliából is kiolvasható képnek.

Igen tanulságos és nyíltságával megkapó az a válasza, melyet a riporternek – a folyóirat szerkesztőjének – arra a kérdésre ad az interjú végén: miben hisz mint ember és tudós? „A természetben vannak előre nem látható témakörök – feleli J. Lejeune –, mint ahogy a vallásban vannak kimeríthetetlen misztériumok. Mégsem akadtam sohasem a kettő között feloldhatatlan ellentmondásra, amint ezt nekem előre mondták. Amint említettem, számomra, mint genetikus számára, teljesen elfogadható az az eszme, hogy a nő a férfiból ered. Szinte kísérletileg tartom bizonyíthatónak, hogy az emberi lények természetében van valami, ami nagyon különbözik a többi szerves lénytől. Sohasem életem át magamban olyan szellemi tragédiát, hogy választanom kellett volna: vagy azt utasítom el, amit a laboratórium tanít, vagy azt tagadom meg, amit a templomban imádok. Szerintem ez a dráma nem létezik. Sohasem találtam valódi ellentmondást a katolikus hit és a tapasztalati tudomány között. A katolikus hit az, amiben nevelkedtem, amiben tölem telhetően hiszek, és bizalommal élek. A tapasztalati tudomány pedig az, amit tölem telhetően művelek és amiben megfontoltan hiszek.”

A *Mérleg* forintért megrendelhető a Magyar Posta Központi Hírlapirodájában, Budapest, VII., Lövölde tér 7.

szolgálat „Az örök Atya Fiának szíve” mottóhoz csoportosította a lap szerkesztője az 55. szám tanulmányait, melyek Jézus Szíve tiszteletével, ennek múltjával és jövőjével foglalkoznak.

Igaza van a bevezető szerzőjének, aki arra a paradoxonra hívja fel figyelmünket, amely a Jézus Szíve-tisztelet újabb tapasztalható elhalványulása és a modern teológiai szemlélet azon törekvése között feszül; eszerint nem az elvont istenfogalomról kell kiindulnunk, ha a hit lényegéhez közelítünk, hanem Krisztus emberségéből kell a transzcendencia felé haladnunk. Alighanem jól látja Karl Rahner, aki Jézus Szíve tanulmányozásának kérdéskörét vallja a modern teológiai gondolkodás fundamentumának, hogy a „tisztelet” szót kell étellel megtöltenünk, megtalálva mellette vagy helyette azt a legszerencsésebb fogalmat, amely az isteni Szívvel való intenzív kapcsolata-

tunkat érzékletesebben fejezi ki, s magába foglalja azt az üdvörténeti távlatot is, melyet Jézus Szíve tár föl előttünk.

A szám tanulmányai sokoldalúan világítják meg a Szent Szív misztériumát; különösen *Joseph Ratzinger* előadása („A húsvéti titok, a Jézus Szíve tisztelet legmélyebb tartalma és alapja”) kínál, fontos és termékeny szempontokat a modern kultusz mibenlétéről. Ha János evangéliuma a húsvéti misztérium középpontjába állítja Jézus lándzsával megnyitott oldalát, melyből víz és vér fakadt, ezzel nyilván azt is jelezni kívánta, hogy a Megváltót szíven keresztül közelíthetjük meg leginkább. Hogy e megközelítés dogmatikailag megalapozott s megegyezik a Zsinat szellemiségével – ezt igazolja Ratzinger bíboros igen világosan, rendkívüli alapossággal. S hogy a Jézus Szíve-tisztelet a szeretet civilizációjának is kiindulása lehet, nagyszerűen bizonyítja az 1981-ben Toulouseban megtartott Nemzetközi Jézus Szíve Kongresszus, melyről *Dobos Etelka* tollából olvashatunk tömör, a lényeges kérdésekre szorítkozó összefoglalót.

A *MAGYAR NEMZET* 1982. október 22-i számának Folyóiratszemeleje részletesen ismerteti Rajeczky Benjámin *Kodály és egyházi népeink* c. írását a *Vigília* 1982. októberi számából.

A bolognai *CSEO documentazione* 1982. májusi száma leközlölte a *Vigiliának* Dorombi Károly ny. főszerkesztővel és Pomogáts Béla irodalomtörténésszel, kritikussal folytatott beszélgetését, mely lapunk márciusi, illetve áprilisi számában jelent meg.

A Belgiumban megjelenő magyar kulturális tallózó, az *ATHENAEUM HUNGARICUM ET ORBIS* 1982. évi hatodik száma közli Hegyi Béla *Őnéletrajz* c. írását a szerző *Jelenségek és példázatok* kötetéből; a brüsszeli Athenaeum Hungaricum Kör eddigi *Facete Dictum et Satura* címmel kiadott kulturális tájékoztatója pedig, mely az *ÚJ NYUGAT* címet vette föl, ugyancsak hatodik számában publikálja Bálint B. András munkatársunk *Történelem bódzafűrt* c. riportját, Mécs László *Jó együtt lenni* c. költeményét és Turai Kamil két versét a *Vigília* 1982. évi júniusi, illetve júliusi számából.

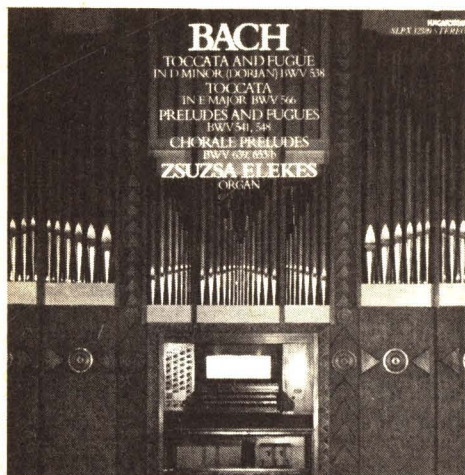
SZÁMUNK ÍRÓI

KISJÓKAI ERZSÉBET író, költő, újságíró, a hollandiai Hilversumban él. Ismertebb könyvei: *Csillagok a magyar égen* (történelmi arcképek), *A meztelen asszony* (regény); mindkettő a Magyar Helikon Társaság (Toronto) kiadásában látott napvilágot.

UNGVÁRI TAMÁS író, újságíró, irodalomtörténész, kritikus.

VANYÓ TIHAMÉR történettudós, főiskolai tanár, benyújtott szerzetes Pannonhalmán. Legutóbbi tanulmánya „A hazai hódoltság vatikáni források tükrében” címmel a *Vigília* 1973. februári számában jelent meg.

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT

BACH

G-dúr preludium és fuga, BWV 541
 Korárelőjáték BWV 653/b, BWV 639
 e-moll preludium és fuga, BWV 548
 Dór toccata és fuga, BWV 538
 E-dúr toccata, BWV 566
 Elekes Zsuzsa – orgona

SLPX 12389

Ára: 70,- Ft

BAROKK ZENE

korhű hangszereken
 Dalok és táncok magyar gyűjteményekből
 Händel: Mi palpita il cor- kantáta
 I. József császár: Ária lantra
 Telemann: g-moll trió
 Collegium Musicum, Budapest
 Drew Minter – kontratenor
 latin és olasz nyelven

SLPX 12193

Ára: 70,- Ft

MOZART

D-dúr vonósnégyes, K. 575
 B-dúr vonósnégyes, K. 589
 Éder Vonósnégyes

SLPX 12128

Ára: 70,- Ft

BACH

Hat szonáta hegedűre és zongorára BWV 1014-19
 Csaba Péter – hegedű
 Kocsis Zoltán – zongora

SLPX 12421-22

140,- Ft